

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(74)

Журнал издается с 03.02.2000г., выходит ежеквартально.

*Свидетельство о постановке на учет средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ 15701-Ж от 24 ноября 2015 г.
(свидетельство первичной постановки на учет № 1073-Ж, 03.02.2000г.)*

Редакционный совет:

*Председатель – доктор юридических наук, профессор **Жалаури О.Ш.** (Алматы)*

Члены Редакционного совета:

*доктор юридических наук, профессор **Айтхожин К.К.**; доктор юридических наук,
профессор **Сарсембаев М.А.** (Астана); доктор юридических наук, профессор
Мауленов К.С.; (Алматы); доктор юридических наук, профессор **Мацкевич И.М.**
(Москва); доктор юридических наук, профессор **Шумилов В.М.** (Москва)*

Редакционная коллегия:

*Главный редактор – доктор юридических наук **Алибаева Г.А.***

Члены Редакционной коллегии:

*доктор юридических наук, доцент **Сабитова А.А.**; кандидат юридических наук
Толкумбекова Н.О.; кандидат юридических наук **Кудайбергенов М.Б.**, кандидат
юридических наук, доцент **Әбділда Д.Ә.***

СОБСТВЕННИК:

*Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева»
(город Алматы)*

Адрес редакции:

*Республика Казахстан, г.Алматы, ул. Курмангазы, 107
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88*

e-mail: наука_kunaev@mail.ru

СОДЕРЖАНИЕ

Алесковский С.Ю., Абдрахманов С.Т. Графологический анализ в работе полиграфолога	4
Ахимбеков О.Қ. Есірткінің заңсыз айналымымен байланысты қылмыстарды ескертудің мәселелері	13
Әбділда Д.Ә. Сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесі туралы қайта сөз қозғасақ	20
Жанабиллова А.Б. Некоторые вопросы принятия наследства по законодательству Республики Казахстан	28
Жұматаева Б.А. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы жеке меншік құқығы	37
Иманкулова Г.И., Асанова А.А., Рахимбаев Э.Н. Организационно-правовые основы и проблемы реализации решений правительства Кыргызской Республики и правительства Республики Казахстан	47
Искаков А.Қ. Объект незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ	60
Клейберг Ю. А., Асанова А.А., Рахимбаев Э.Н. «Синдром психологического инфицирования сознания»: постановка проблемы	68
Кошпенбетов Б.М., Мусағалиев З.А., Қожахметов Н.Б. Қазақстан Республикасында тұлға құқының конституциялық мәні	76
Kuanaliyeva G.A., G. N. Rakhimova Issues of differentiation of types of criminal offenses	81
Ли С.О., Музапар Д.Ж., Рахимбаев Э.Н. Организационно-правовые основы и проблемы развития местного самоуправления в Республике Казахстан и Кыргызской Республике	92
Өмірзақов Е. Бала құқықтарын халықаралық құқықтық қорғау институтын дамытудың кейбір аспектілері	103
Рзабай А. И. Су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы өңірлік және екіжақты келісімдер және олардың Қазақстан Республикасының басқа елдермен халықаралық экологиялық ынтымақтастығын дамытудағы маңызы	111
Сапар Ж.Б. Особенности взаимодействия органов прокуратуры с другими государственными и общественными организациями	119
Санатқызы А. Теория и практика урегулирования международных территориальных споров	126
Сыздыкова М.Н. Понятие и признаки наказания по уголовному законодательству Республики Казахстан	134
Тен Э. Современное состояние борьбы с наркобизнесом в Республике Казахстан	140
Шаяхметова Т.А. Некоторые проблемные вопросы оформления наследственного правопреемства	146

ГРАФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В РАБОТЕ ПОЛИГРАФОЛОГА

С.Ю. Алесковский¹, С.Т. Абдрахманов¹

¹Кандидат юридических наук, профессор Евразийской юридической академии им. Д.А.Кунаева, Президент Общественного объединения «Евразийская ассоциация полиграфологов», Республика Казахстан, г.Алматы

¹Кандидат юридических наук, доцент кафедры УПД и ПД Евразийской юридической академии им. Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы проведения графологического анализа в работе полиграфолога. Авторы приходят к выводу, что сегодня существуют много сфер применения графологии. Но на первом месте по спросу стоит, безусловно, управление кадрами во всех его аспектах.

При подборе персонала, графологическое исследование должно учитывать специфику предстоящей профессиональной деятельности сотрудников, с учетом возможных карьерных достижений. Именно результаты графологического исследования почерка могут оказаться очень ценными для определения пригодности работника для выполнения определенных профессиональных и служебных обязанностей.

Почерк человека, как одно из самых ярких проявлений его личности, содержит много информации о исполнителе рукописного документа. Графологи, криминалисты и психологи постепенно проникают в секреты почерка, шаг за шагом осваивают новые знания. В не столь отдаленном будущем графологии второе рождение должно произойти в современном Казахстане, без сомнения, область его применения значительно расширится. Но сегодня полиграфологи должны воспользоваться результатами, полученными в течение многих десятилетий в результате эмпирических и экспериментальных исследований. Сегодня десятки новых компьютерных программ для анализа психологических, интеллектуальных, деловых и других качеств и способностей человека, как совершенно новых, так и пересмотренных и адаптированных версий существующих методов, появляются на рынке психологических и консультационных услуг в странах СНГ каждый год.

Ключевые слова: графология, полиграф, графологическое исследование, диагностика, анализ.

ПОЛИГРАФОЛОГИСТІҢ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ ГРАФОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Түйіндеме. Бұл мақалада полиграфологтың жұмысындағы графологиялық талдау мәселелері қарастырылады. Авторлар бүгінгі таңда графологияны қолданудың көптеген бағыттары бар деп тұжырымдайды. Бірақ бірінші кезекте, әрине, персоналды басқару оның барлық аспектілері болып табылады.

Кадрларды таңдағанда, графикалық зерттеу мүмкін болатын мансаптық ілгерілеулерді ескере отырып, қызметкерлердің алдағы кәсіби қызметінің ерекшеліктерін ескеруі керек. Бұл қолжазбаны графикалық зерттеудің нәтижелері, ол қызметкердің белгілі бір кәсіби және қызметтік міндеттерін орындауға жарамдылығын анықтауда өте маңызды бола алады.

Адамның қолжазбасы, оның жеке басының жарқын көріністерінің бірі ретінде, қолжазба құжатының автор туралы көптеген мәліметтер бар. Графологтар, сот-психологтар мен психологтар біртіндеп жаңа білімдерді кезең-кезеңімен игеріп, қолжазбаның құпияларын ашады. Графологияның онша алыс емес болашағында қазіргі Қазақстанда қайта тірілу болғаны сөзсіз, оны қолдану аясы айтарлықтай кеңейеді. Бірақ бүгінде полиграфологтар эмпирикалық және эксперименттік зерттеулер нәтижесінде көптеген ондаған жылдар ішінде алынған нәтижелерді пайдалануы керек. Бүгінгі таңда ТМД елдеріндегі психологиялық және консультациялық қызметтер нарығында адамның психологиялық, интеллектуалдық, іскерлік және басқа да қасиеттері мен қабілеттерін талдауға арналған ондаған жаңа компьютерлік бағдарламалар пайда болады, олар жаңа, сондай-ақ қолданыстағы әдістердің қайта қаралған және бейімделген нұсқалары.

Түйін сөздер: графология, полиграфия, графологиялық зерттеу, диагностика, талдау.

GRAPHOLOGICAL ANALYSIS IN THE WORK OF A POLYGRAPHOLOGIST

Abstract. This article discusses the issues of graphological analysis in the work of a polygraph examiner. The authors conclude that today there are many areas of application of graphology. In the first place in demand, of course, is personnel management in all its aspects.

When selecting personnel, a graphological study should take into account the specific features of the upcoming professional activities of employees, taking into account possible career advancements. It is the results of a graphological study of handwriting that can turn out to be very valuable in determining the suitability of an employee for performing certain professional and official duties.

Man's handwriting, as one of the most striking manifestations of his personality, contains a lot of information about the author of the manuscript document. Graphologists, forensic scientists and psychologists gradually penetrate the secrets of handwriting, step by step master new knowledge. In the not so distant future of graphology, the rebirth should occur in modern Kazakhstan, without a doubt, the scope of its application will expand significantly. But today, polygraph examiners must take advantage of the results obtained over many decades as a result of empirical and experimental studies. Today, dozens of new computer programs for the analysis of psychological, intellectual, business and other qualities and abilities of a person, both completely new and revised and adapted versions of existing methods, appear on the market of psychological and consulting services in the CIS countries every year.

Keywords: graphology, polygraph, graphological research, diagnostics, analysis

Два криминалистических метода и исследования личности - полиграф и графология много общего. Так, их объединяют общие корни: физиология человека, высшая нервная деятельность, дифференциальная психология и т.д. И применение полиграфа и графологический анализ входят в состав так называемых нетрадиционных криминалистических методов, хотя подчеркнём, что данный термин воспринимается не всеми криминалистами. Современная графология – это не «гадание по буквам», характерное для прошлых веков. Как один из методов выявления психологических, волевых, интеллектуальных, эмоциональных и других черт личности, графологию во многих странах Европы, Азии и Америки успешно применяют в самых различных областях общественной жизни и, в первую очередь, в правоохранительной деятельности.

Могут ли найти применение методы графологии при проведении обследования на полиграфе. Опытные полиграфологи скажут «конечно, да», ведь многие из них внимательно вглядываются в конфигурацию букв опрашиваемого при заполнении им декларации о добровольном согласии на прохождение полиграфной проверки. Интересные результаты по использованию почерковых признаков в инструментальной детекции лжи были получены целым рядом ведущих полиграфологов, начиная с патриарха советской и российской полиграфологии В.А. Варламова, и активно используются ныне при проведении расследований и в работе с кадрами.

Проблема выявления личностных свойств всегда была актуальной для целого ряда наук о человеке. Наряду с психологическими, социологическими и прочими методами выявление психологических особенностей по-своему решает и графология – не всеми признаваемая ветвь психологического знания, нередко подвергавшаяся в прошлом незаслуженной обструкции и гонениям.

Мы не будем выступать адвокатами графологии, ведь сегодня данный метод заслуженно уже нашёл своё применение в криминалистике, оперативно-розыскной деятельности, кадровой сфере, профориентации и т.д. [1]. Главная цель – рассказать о способе выявления отдельных личностных качеств с помощью графологического анализа, в том числе, с помощью компьютерных психолого-почерковедческих систем.

Для современного общества проблема тщательного подбора кадров по деловым, профессиональным и нравственным качествам является важной и злободневной. Добиться конкурентного преимущества способны лишь высокообразованные профессионалы, надежные и добросовестные работники. При этом ошибки в подборе кандидатов во избежание возможного значительного морального и материального ущерба должны быть минимизированы.

Традиционные методы решения данной задачи, основанные на применении психодиагностического инструментария, зачастую оказываются недостаточно эффективными, и при решении кадровых вопросов назрела необходимость внедрения новых эффективных и экономичных методов специальной психофизиологической диагностики. Одним из них является использование графологического метода при проведении кадровых проверок.

Современная графология – это не «гадание по буквам», характерное для прошлых веков. Как один из методов выявления психологических, волевых, интеллектуальных, эмоциональных и других черт личности, графологию во многих странах Европы, Азии и Америки успешно применяют в самых различных областях общественной жизни и, в том числе, в правоохранительной деятельности.

Графологическое исследование при подборе кадров должно учитывать специфические особенности предстоящей профессиональной деятельности сотрудников, принимая во внимание возможные продвижения по служебной лестнице. В зависимости от предстоящих должностных обязанностей критерии отбора могут значительно изменяться, однако незыблемыми остаются требования к профессионально важным качествам работника. Правильный подбор персонала является одним из важнейших условий эффективной работы любой организации. Он позволяет значительно снизить ущерб от недобросовестности сотрудников, различных служебных нарушений с их стороны, в частности, воровства и разглашения конфиденциальных сведений.

Как известно, при организации подбора на работу нельзя забывать о той символической функции, которую он выполняет. Процесс подбора новых сотрудников, кроме всего прочего, призван передать потенциальным кандидатам важную

информацию об организации. В первую очередь кандидаты на работу стремятся узнать, какие возможности для удовлетворения их важнейших потребностей даст предстоящая работа. Поэтому, процесс подбора новых сотрудников невозможно рассматривать как некий набор процедур и методов, ограниченных лишь формальными требованиями, которые предписаны соответствующими приказами и должностными инструкциями. В отношениях между кандидатом и работодателем каждая сторона пристрастна, полагая что-то получить в обмен за это участие: и кандидат, и организация имеют систему определенных ожиданий и потребностей для их удовлетворения.

В основе отношений между кандидатом и работодателем лежит так называемый «психологический контракт», определяемый как взаимные ожидания и взаимные обязательства будущего сотрудника и организации в целом. Принимая на работу того или иного работника, работодатель надеется, что его личные и профессиональные качества будут задействованы в решении задач по расширению и углублению бизнеса. Точно также и кандидат предоставляет «свои услуги» только тогда, когда это ведет к удовлетворению его собственных потребностей. И хотя «психологический контракт» обычно не декларируется и не фиксируется в официальных документах, он способен реально влиять на поведение вновь принятого сотрудника. В любой момент каждой стороной могут быть отмечены как реализующиеся, так и не реализованные ожидания, при этом каждая сторона имеет свой минимальный уровень притязаний [2].

Графологические обследования могут проводиться на разных этапах трудовой деятельности, на каждом из которых они имеют свою специфику: при приеме на работу; в процессе периодических кадровых проверок, связанных с перемещением по служебной лестнице; при проведении внутренних расследований; при подозрении на связь с криминальными структурами или конкурентами и т.п. При профессиональном отборе графология должна использоваться в комплексе с другими методами оценки личности, дополняя их.

Актуальность использования психолого-почерковедческой диагностики очевидна: развивающийся бизнес требует от кадровых аппаратов большой по объему работы по подбору кандидатов, их проверке и изучению, что в условиях ограниченного времени приводит к значительным трудозатратам и не исключает ошибок. Велика вероятность внедрения представителей криминалитета в структуры государственных органов и частного бизнеса. Создание еще одного «фильтра», обеспечивающего отбор достойных кандидатов и отсеивающего неблагонадежных претендентов, могло бы способствовать результативности работы кадровых служб. Установление свойств личности по почерку позволит нейтрализовать ряд недостатков, неизбежных при психодиагностическом тестировании, влияющих на надежность и достоверность данных. Ведь на реакции обследуемого на стимульный материал (тесты, задания и т.д.) может сказываться его душевное и физическое самочувствие, отношение к тестированию, ситуативные факторы и т.п., тогда как почерковый материал абсолютно нейтрален к процедуре и технике изучения личности. Эффективность отбора персонала традиционными методами составляет 65-70%, так как существующими психологическими методиками измеряются неустойчивые характеристики личности. Графологический тест обладает повышенной точностью, высокой стабильностью и надежностью показателей и вправе занять достойное место наряду с полиграфом в работе кадрового аппарата.

Представляется, что использование анализа почерка особенно перспективно в кадровой работе для установления такого качества личности, необходимого современному труженику двадцать первого века, как стрессоустойчивость (сохранение эффективности деятельности и мыслительных процессов при влиянии

неблагоприятных факторов); а также при выявлении неблагоприятного фактора тревожности, могущего способствовать развитию психической патологии при постоянной работе человека в сложных условиях.

Преимущества графологической оценки кандидата на должность очевидны [3]:

- графологическое исследование – значительно более дешевая услуга, чем другие методы подбора и оценки персонала, которую могут себе позволить не только крупные корпорации, но и представители среднего и малого бизнеса;

- результаты графологической характеристики кандидата предельно объективны, поскольку графолог осуществляет свое исследование анонимно, без личного знакомства с исполнителем текста, зачастую не зная его имени;

- такое исследование может проводиться без информирования о нем кандидата, поэтому исключается получение заведомо недостоверных результатов, которыми грешат методы психодиагностики;

- графологическое исследование, не заменяя методов традиционного тестирования или интервьюирования, помогает акцентировать внимание сотрудников кадровых подразделений на тех свойствах личности, которые могли быть обнаружены только при исследовании почерка обследуемого;

- если на основании графологического исследования была выявлена профессиональная непригодность того или иного кандидата всегда имеется возможность отказа в приеме на работу без ущерба для его самолюбия и репутации, а также не вызывая у проверяемого лица негативного отношения к данной организации.

Известный русский характеролог А. Ф. Лазурский еще много десятилетий назад отмечал, что различные профессии в неодинаковой степени могут использовать те или иные основные способности и склонности человека [4]. Каждая профессия характеризуется определенным комплексом профессионально важных качеств. Следовательно, лица, в почерке которых имеются признаки, указывающие на присутствие в характере, например, выносливости, самообладания, решительности и находчивости, будут более пригодны для военного дела, чем те, почерк которых указывает на нерешительность, неуравновешенность, нетерпеливость и т.п.

Однако на протяжении длительного периода графологические исследования в нашей стране были преданы забвению. В юридической литературе графология характеризовалась как реакционное направление буржуазной науки и подвергалась «гонениям» наряду с генетикой и кибернетикой, которые давно вернули себе законное право на существование в качестве самостоятельных отраслей научного знания. В то же время успехи в экспериментальных графологических исследованиях в последние десятилетия XX века дали возможность зарубежным специалистам значительно расширить диапазон диагностируемых по почерку личностных особенностей человека. Сегодня графология используется для установления психологических особенностей человека при работе с кадрами, в медицинской практике, в частности, в ходе психотерапевтического лечения, при разработке индивидуальных комплексов лечебной гимнастики, диетического питания и т.п. В оперативно-розыскной и следственно-судебной деятельности нередко возникает необходимость установления исполнителя по выполненному им рукописному тексту.

Так, в Израиле графологический метод – один из обязательных видов тестирования при поступлении на государственную службу. Создаются фирмы, специализирующиеся на установлении по почерку профессиональных возможностей работника (соискателя) в различных областях [5]. Как известно, способы определения способностей включают индивидуальный (биологический или генетический) и личностный

(социально обусловленный) компоненты.

Графология, считает Э. Зингер [6], весьма эффективна для определения способностей человека, необходимых для какого-то вида деятельности, когда речь идет о приеме на работу. Еще Л. Клягес указывал на то, что определенные черты характера и свойства человека дают ему возможность заняться определенной профессиональной деятельностью.

Неслучайно, работодатели сегодня активно сотрудничают с графологами. Как отмечает [7], в Европе 85% фирм используют результаты графологических анализов при приеме на работу. А. Рафаэли и Р. Климоски [8] утверждают, что в Америке число компаний, пользующихся услугами графологов, достигает 3 тысяч и имеет тенденцию к увеличению. С помощью графологического анализа за 40 долларов в Израиле любой предприниматель может проверить кандидата на работу на честность и добросовестность. Более глубокий уровень анализа позволяет определить структуру интеллекта, логику, способность к концентрации усилий, пунктуальность, самоконтроль и состояние здоровья. В ФРГ при сборе анкетных данных требуется написанная от руки автобиография [9]. Годовые обороты графологического бюро в Германии составляют сотни тысяч евро. Федеральное объединение Союза работодателей всё чаще прибегает к анализу почерков. Многие концерны подвергают квалифицированных работников проверке по почерку, «когда на человека надо посмотреть со всех сторон».

В США большой популярностью пользуется бюро по анализу профессиональных и личных качеств людей по почерку Шейлы Курц, сотрудники которого анализируют до 300 свойств личности, принадлежащих обладателю одного почерка. Лео Хайсс-Крахенфельс [10] рассматривает графологический метод как один из методов психодиагностического арсенала, который допускается в сфере социального обслуживания населения, в медицине, в индустриальной психологии.

Задача номер один для любого отдела кадров – не допустить принятие на работу человека, который нечист на руку. Только в США хищения со стороны персонала составляют более 50 миллиардов долларов в год. В ответ работодатели все чаще стали обращаться к графологическому анализу.

Именно результаты графологического исследования почерка могут оказаться весьма ценными при определении пригодности того или иного работника к выполнению определенных профессиональных и должностных обязанностей. Графологический анализ почти всегда в состоянии дать правильный ответ, в каком качестве обследуемый обеспечит максимальную отдачу для предприятия: в роли администратора или агента по сбыту, руководителя производства или специалиста по рекламе.

Так, одна из американских автомобильных компаний, несущая значительные убытки из-за хищения различных деталей, передала на графологическую экспертизу почерки своих сотрудников, будучи уверенной, что среди них имеются сообщники преступников. Сопроводительное письмо при этом было написано от руки вице-президентом компании. Графолог сразу дал заключение о причастности вице-президента к совершаемым преступлениям. Наблюдение, установленное за ним, дало доказательства его вины. По утверждению специалистов, хорошие графологи по почерку могут определить отношение человека к своим родителям, его скрытые способности, является ли он оптимистом или пессимистом, какого рода работа для него подходит.

Графологические исследования находят применение и в армейской кадровой

службе. В Израиле профессиональные графологи оценивают у новобранцев следующие показатели: уровень мотивации; психологическую устойчивость; практичность; умственную зрелость и уровень умственного развития; стрессоустойчивость; умение приспосабливаться к армейским порядкам; коммуникабельность; независимость; общительность; способность к руководству; шанс на успешное окончание офицерской школы. В качестве эксперимента шесть профессиональных графологов, шесть психологов и шесть непрофессионалов оценивали образцы почерка 65 солдат в возрасте 19-20 лет, поступающих на офицерские курсы израильской армии [11]. Вышеперечисленные показатели подлежали оценке по 7-9 балльной шкале. Результаты показали, что коэффициент корреляции был наивысшим у графологов (0,20-0,37), несколько ниже - у психологов (0,17-0,36) и самым низким - среди непрофессионалов (0,09-0,20). И графологи, и психологи дали удовлетворительный по точности прогноз успешности прохождения офицерских курсов.

А. В. Ковров [12] приводит интересный опыт использования результатов графологического анализа в качестве одного из вспомогательных средств изучения клиентов при выдаче кредитов в банке. Графолог проанализировал почерк владельца торговой компании, который обратился с просьбой о предоставлении ему кредита и выдал следующую характеристику:

«Гр. Д. отличается достаточно высокая внутренняя энергия и повышенная активность. Он не любит однообразия и одиночества, и если чувствует, что «застаивается», склонен «искать приключений». Таким людям свойственны высокая самооценка и уровень притязаний, честолюбие, оптимистичность, общительность. Лица подобного психологического склада, как правило, легкомысленны, мало задумываются о последствиях своих действий, способны на авантюрные поступки, не обладают высоким самоконтролем. Они могут легкомысленно поставить на карту авторитет, имущество, свои и чужие средства, пускаясь в сомнительные предприятия. Объясняется это тем, что при принятии решений такие люди не столько руководствуются логикой и доводами разума, сколько чувствами и интуицией. В делах они не отличаются точностью, аккуратностью, обязательностью и пунктуальностью. Д. имеет определенную склонность к болтливости, к преувеличению своих заслуг и достижений. Поэтому исходящую от Д. информацию целесообразно перепроверять. Для Д. характерны легкая переключаемость от одной деятельности к другой, непоследовательность действий и поступков. Он не отличается большими способностями к систематическому труду, длительной концентрации внимания и сил на достижении долговременной цели. Человек такого склада за многое берется и нередко не доводит начатое до конца либо из-за переключения внимания на другие объекты, либо в связи с тем, что, преувеличивая свои возможности, планирует окончание работы на заведомо нереальные сроки. Вину за собственные просчеты и ошибки подобного рода личности, как правило, возлагают на других или на неблагоприятное стечение обстоятельств. Такие люди нередко весьма успешно занимаются административной деятельностью, связанной с широкими и кратковременными контактами.

В силу легкомыслия и неорганизованности, неумения планировать свой бюджет они нередко испытывают финансовые затруднения, живут «не по карману». Неравнодушно относятся к деньгам и подаркам. Убеждения такого рода людей редко носят глубокий и устойчивый характер. Позиция личностей подобного типа по какому-то вопросу главным образом определяется сиюминутной выгодой и мнением их непосредственного окружения. Именно такого рода соображения, а не чувство долга

или высокие моральные принципы чаще всего лежат в основе их убеждений. В момент написания документа Д. находился в подавленном и угнетенном состоянии. В целом такого рода настроения не свойственны подобным личностям и для этого должны быть веские причины. Возможно, он испытывает серьезные финансовые трудности, чем-то сильно обеспокоен, чего-то опасается или боится, переживает за какие-то промахи и неудачи в работе».

На основе данной информации об особенностях личности Д. ему было отказано в предоставлении кредита. Как выяснилось позднее, Д. сумел получить кредит в другом банке, но спустя всего три месяца разорился.

В работе алматинского Центра современных психотехнологий отмечен случай, когда заместитель директора одного из крупных агентств по подбору персонала, уволившись, похитил весь электронный кадровый банк данных. Анализируя его почерк, графолог пришел к выводу, что можно было предотвратить замещение этим человеком должности, связанной с коммерческой информацией ввиду наличия в его почерке признаков, прямо свидетельствующих о неблагополучном финансовом положении, лживости и авантюризме [13].

Приведем примеры графологических признаков почерка, связанных с личностными качествами, необходимыми для успешной работы отдельных категорий сотрудников.

1. Топ-менеджер. Для этой должности необходимо широкое видение проблем, выраженная способность к синтезу, инициативность и творчество, авторитет, весомость отдаваемых приказов, готовность брать на себя ответственность, идти на разумный риск. Этим качествам соответствуют следующие графологические признаки: неодинаковый размер букв (но не бросающаяся в глаза вариационность); широкий разгон почерка (например, в буквах «а» и «о» ширина больше высоты); правильное соотношение между закруглениями и углами (графологичность письма); прямая, слегка поднимающаяся линия строки письма; четкость и простота конфигурации букв (хорошая читаемость написанного).

2. Менеджер по работе с клиентами. Требуемые качества: повышенная предрасположенность к общению, выдержка, самоконтроль, способность «вживаться в образ», умение вести себя, дипломатичность. Графологические характеристики: средний размер букв; почерк аккуратный с «капризными завитками» (декоративными элементами, свидетельствующими об удовольствии от процесса письма); высокая округлость почерка; правый наклон букв.

3. Руководитель службы безопасности. Требуемые качества: смелость, хладнокровность, выдержанность, высокий уровень интеллекта, творчество и т.д. Графологические признаки: ровные горизонтальные линии строки письма, приподнятые над линией графления; рациональное заполнение полей справа; наличие аккуратного знака переноса; высокий темп письма; высокая связность почерка; широкий разгон; рациональные связи между буквами и между элементами в одной букве; в прописных буквах отсутствуют элементы вычурности, а сами заглавные буквы могут выполняться в виде увеличенных строчных букв. Подпись, как правило, начинается с буквы имени и заканчивается коротким горизонтальным штрихом.

4. Сотрудники по снабжению и сбыту. Для них необходима живость ума, оперативная предприимчивость, навыки к контактам, быстрота реакции, но не опрометчивость. Данным психологическим характеристикам соответствуют следующие графологические признаки: неодинаковый размер букв; широкая расстановка букв; увеличенное расстояние между словами; округлость букв почерка, но

могут встречаться и элементы угловатости.

5. Сотрудники бюджетно-финансовых подразделений. Требуемые качества: живой ум (не обязательно творческого характера), общая и локальная память, способность к быстрой концентрации внимания, самоконтроль, физическая и психическая устойчивость в условиях напряженного труда. Графологические признаки: плавный, «текущий» почерк; увеличенные расстояния между словами; большой размер букв; округлость почерка; хорошая читаемость текста; выше среднего нажим при письме.

6. Сотрудники хозяйственных подразделений. Требуемые качества: практическая смекалка, здравый смысл и сообразительность, навыки к порядку (но без педантизма и введливости). Графологические характеристики: ясный и довольно аккуратный почерк; быстрый темп письма; округленность угловых соединений; наличие дополнительных элементов в виде петель, спиралей и т.д.

Подводя итог изложенному, ещё раз подчеркнем, что сегодня существует много сфер применения графологии. На первом месте по спросу стоит, безусловно, управление кадрами во всех его аспектах. Почерк человека, как одно из ярких проявлений его личности, содержит массу информации об исполнителе рукописного документа. Графологи, криминалисты и психологи постепенно проникают в тайны почерка, шаг за шагом овладевают новыми знаниями. В недалеком будущем графологии предстоит второе рождение в современной России, без сомнения, значительно расширится сфера ее применения. Но уже сегодня полиграфологам следует воспользоваться теми результатами, которые были наработаны за многие десятилетия в результате эмпирических и экспериментальных исследований.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Алесковский С.Ю., Аубакиров А.Ф. Нетрадиционная криминалистика: Учебное пособие. – Алматы: Адилет, 2003.
- 2 Магура М. И. Поиск и отбор персонала. – М., 1999, С. 34.
- 3 Алесковский С.Ю., Комисарова Я.В. Основы графологии. – М.: Юрлитинформ, 2008.
- 4 Лазурский А. Ф. Классификация личностей. - Л., 1925.
- 5 Rosenthal D. A., Lines R. Handwriting as a correlate of extraversion.// J. of Personality Assessment. 42/1 (1978), 45 - 48.
- 6 Singer E. Graphologie fur Alle. Ihre Grundlage, Gesetze, Grenzen, Geschichte, Anwendung und Bibliographie. - Koln-Berlin, 1955.
- 7 Levy L. Hand writing and hiring. PunReview, 113, 1979. p. 72 - 79.
- 8 Rafaeli A., Klimoski R. J. Predicting sales success through handwriting analysis: An evaluation of the effects of training and handwriting sample context. J. of Applied Psychology, 68, 1983. p. 212 - 217.
- 9 Кноблех Х. Графология/ Осведомленность и наука/ Перевод Кудряшовой Е. П.: переводческая группа КЮМО. - М., 1974.
- 10 Михель Л. Сравнительное исследование почерков/ Перевод Филимоновой Л. А.: Переводческая группа КЮМО. - М., 1982.
- 11 Keinan G., Barak A., Ramati T. Reliability and validity of graphological assessment in the selection process of military officers. Perceptual and Motor Skills, 58/3 (1984), 811 -821.
- 12 Ковров А.В. Психологическое изучение делового партнера. – М., 1998.

ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ЕСКЕРТУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

О.Қ. Ахимбеков

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясы, Қылмыстық құқықтық пәндер және құқық қорғау қызметі кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме. Бұл мақалада халықтың денсаулығына қауіп төндіретін, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасымен тыйым салынған қоғамға қауіпті әрекет есірткілік мәселесі талқыланған. Мақалада есірткілікке салынудың себептері мен жағдайлары және есірткіліктің, нашақорлықтың алдын алу мәселелері талданған. Есірткілікпен күресте құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдардың өзара іс-әрекеті де қарастырылған.

Сондай –ақ мақалада есірткілік қылмысына қылмыстық құқықтық сипаттама берілген, яғни бұл қылмыстық құрамының белгілері және элементтері талданған. Есірткілік қылмысы үшін қарастырылған қылмыстық жазаларға тоқталын оларды жетілдіру жолдары да қарастырылып өткен. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу» - үшін қылмыстық жауаптылық мәселелері талданған. Есірткі притондарын ұйымдастырумен (ұстаумен) қатар есірткі заттарының немесе жүйкеге әсер ететін заттардың заңсыз айналымына қатысты басқа да қылмыстарды жасау, есірткі, жүйкеге әсер ететін заттарды және сол тектес заттарды заңсыз иемдену, сақтау, тасымалдау, даярлау, өңдеу; бұл заттарды ұрлау немесе қорқытып алу үшін бас бостандығынан айыру мәселелері қарастырылған.

Сонымен бірге Қазақстан азаматтарының өмірінің, денсаулығының және ахуалының, сол сияқты Қазақстан қоғамның құндылықтарын оларға залал келтіруге қабілетті мүмкін болатын қауіптермен қорқытулардан (қатерлерден) қорғалғандық жағдайы секілді «халықтың денсаулығы» түсінігі де талданып өткен.

Түйін сөздер: Есірткі, жүйкеге әсер ететін заттар, притон, халық денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар, тектік объектісі.

ВОПРОСЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТОРГОВЛЕЙ НАРКОТИЧЕСКИМИ ПРЕПАРАТАМИ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос о наркотиках, представляющих угрозу общественному здоровью, опасных для общества, запрещенных уголовным законодательством Республики Казахстан. В статье анализируются причины и условия наркомании и проблемы профилактики наркомании. Также рассматривается взаимодействие правоохранительных органов и общественных организаций в борьбе с наркотиками.

В статье также дается криминальное описание наркопреступности, то есть анализируются особенности и элементы этого криминального компонента. Сосредоточьтесь на уголовных наказаниях за преступления, связанные с наркотиками, и способах их улучшения. Вопросы уголовной ответственности за незаконное изготовление, переработку, хранение, хранение, транспортировку, отгрузку или продажу наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов с целью продажи. Совершение других преступлений, связанных с незаконным оборотом

наркотических средств или психотропных веществ, а также с организацией (содержанием) логов, незаконным хранением, хранением, транспортировкой, приготовлением, переработкой наркотических средств, психотропных веществ и аналогичных веществ; лишение свободы за кражу или вымогательство этих предметов.

Также анализируется понятие «общественное здоровье», а также состояние жизни, здоровья и состояния граждан Казахстана, а также защита ценностей Казахстана от возможных угроз (угроз), которые могут им навредить.

Ключевые слова: наркотики, психотропные вещества, притон, уголовные преступления против общественного здоровья и нравственности, родовой объект.

ISSUES OF PREVENTION OF CRIMES ASSOCIATED WITH DRUG TRAFFIC

Abstract. This article discusses the issue of drugs that pose a threat to public health, dangerous to society, prohibited by the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The article analyzes the causes and conditions of drug addiction and the problems of drug addiction prevention. The interaction of law enforcement agencies and public organizations in the fight against drugs is also considered.

The article also provides a criminal description of drug crime, that is, it analyzes the features and elements of this criminal component. Focus on criminal penalties for drug offenses and how to improve them. Issues of criminal liability for the illegal manufacture, processing, storage, storage, transportation, shipment or sale of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues for the purpose of sale. The commission of other crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs or psychotropic substances, as well as the organization (maintenance) of logs, illegal storage, storage, transportation, preparation, processing of narcotic drugs, psychotropic substances and similar substances; imprisonment for theft or extortion of these items.

It also analyzes the concept of “public health”, as well as the state of life, health and the condition of citizens of Kazakhstan, as well as the protection of Kazakhstan's values from possible threats (threats) that could harm them.

Keywords: drugs, psychotropic substances, stash, criminal offenses against public health and morality, generic object.

Қазіргі мемлекеттегі көптеген әлеуметтік-экономикалық проблемалар, қылмыскерліктің асқынуы жағдайында есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыскерлікпен күрес проблемасы алдыңғы орындардың біріне шықты, ол елдің ұлттық қауіпсіздігіне қатер түсіндіруде.

Есірткіні емдік мақсатты көздемей тұтыну кезі етек алуда. Сарапшылардың болжамы бойынша бүгінгі күндері Қазақстанда 6 млн-дай адам есірткіге бой алдырған. Бұл дегеніміз Қазақстандықтардың 4 %-ы есірткіні тұрақты тұтынады деген сөз. Бірақ, шындығына келсек, бұл – проблеманың көзге көрініп тұрған жағы, себебі, есірткі тұтынатындардың 15-20%-ы ғана есепке алынады.

Мұндай жағдайдың болуы, сондай-ақ нашақорлар қылмысының күннен күнге көбеюі есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға мүмкіндік беретін притондармен тікелей байланысты. Бұл проблеманы зерттеудің алдын ала нәтижелері көрсетіп отырғандай, мұндай адамдардың едәуір бөлігі есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды притондарда тұтынады екен.

Бірақ, бұл келтірілген көрсеткіштер осы саладағы шындықты көрсете алмайды, себебі қылмыстың бұл түрінде аса жасырындық сипат бар, сондықтан да оны ашуда құқық қорғау органдары өте белсенділік танытуы тиіс.

Есірткі қылмысының халықаралық сипат алуына байланысты мемлекеттер жекелеген институттарға, оның ішінде есірткі притондарын ұйымдастырғандық (ұстағандық) үшін қылмыстық жауапкершілік институтына қатысты өз заңдарын бірегейлеуі керек, себебі бұл проблеманың маңыздылығы артты, және ол шет елдерде де, Қазақстанда де өзекті мәселеге айналып отыр. Басқа мемлекеттердің, әсіресе ТМД елдерінің заңдарын және практикасын зерделеу барысында біз бұл қарастырып отырған мәселе бойынша әр елде әртүрлі шешім бар екендігін көрдік. Мұндай жағдайда өзара тәжірибе алмасу, ерекшеліктерді мұқият талдау жалпы есірткі қылмысына, оның ішінде есірткі притондарын ұйымдастыруға (ұстауға) қарсы тұрудың құқықтық және әлеуметтік-криминологиялық шараларын неғұрлым тиімді жүргізуге мүмкіндік береді.

Бірақ, мұндай мүмкіндіктерді дұрыс пайдалану үшін әртүрлі модельдер мен институттарды білу, олардың жетістіктері мен кемшіліктерін жан-жақты зерделеу керек. Ең дұрысы – оларды өзара салыстыру. Әрине, бұл ретте оң немесе теріс тұжырым жасау үшін әр елдің нақты тарихи ерекшеліктері ескерілуге тиіс.

Есірткі заттардың немесе жүйкеге әсер ететін заттардың заңсыз айналымы ұғымының кең және тар мағынадағы түсінігі. Кең мағынадағы түсінікке жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Федерациясы заңдарын бұзып есірткі заттарды, жүйкеге әсер ететін заттарды өндіруі, даярлауы, иемденуі, сақтауы, тасымалдауы, жіберуі, сатуы, оларды тұтынуға көндіруі жатады.

Есірткі притондарын ұйымдастыруға (ұстауға) қарсы әрекеттер: «Есірткі заттарды, жүйкеге әсер ететін заттарды тұтыну үшін притондар ұйымдастыруға (ұстауға) қарсы әрекет дегеніміз – мемлекеттік билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, құқық қорғау органдарының бұл көрсетілген қылмыстық әрекетті тыюға, ашуға және зерттеуге, оның салдарын неғұрлым азайтуға және (немесе) жоюға бағытталған қызметі».

Есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтыну үшін притон ұйымдастырушының (ұстаушының) криминологиялық келбеті: жасы – 15-35 жас аралығында; отбасы болмаған (көбіне, ол жаза өтеп отырған кезде тарап кеткен); білімі – 9,6 сынып; басым көпшілігінің тиянақты жұмысы жоқ немесе олар кәсіпкерлік қызметпен айналысады.

Есірткі притондарын ұйымдастырумен (ұстаумен) қатар олар есірткі заттарының немесе жүйкеге әсер ететін заттардың заңсыз айналымына қатысты басқа да қылмыстар жасайды, көбіне: есірткі, жүйкеге әсер ететін заттарды және сол тектес заттарды заңсыз иемденеді, сақтайды, тасымалдайды, даярлайды, өңдейді; бұл заттарды ұрлайды немесе қорқытып алады; бас бостандығынан айырудың орташа мерзімі – 4,1 жыл; көбінесе, қосымша жаза тағайындалмайды, айыппұлмен шектеледі; қылмысқа қатысушылардың ішінде ұйымдастырушы мен орындаушының орны бөлек; қылмысқа қатысушылар негізінен топ құрайды, олардың едәуір бөлігі алдын ала уәделеседі; бұл қылмыстың қайталану қаупі зор; есірткі притондарын ұстағаны үшін сотталғандардың ішінде жаза өтеп жүрген кезде жұмыстан бас тартатындар көп; тәрбиелік сипаты бар іс-шараларға белсенді қатысады, жалпы олардың едәуір бөлігі жаза өтеп жүрген кезде оң сипатталады; қылмысты жеке дара жасайды; орта есеппен 1,3 сотталғандығы бар.

Бұл қылмыстық әрекеттің алдын алу жөніндегі қызметтің практикалық ұйымдастырылуын жетілдіру: құқық қорғау органдары мен басқа субъектілердің есірткі притондарын ұйымдастырудың (ұстаудың) алдын алуға бағытталған

жұмыстарының өзара байланысын жақсарту. Прокуратура органдары мен мемлекеттік есірткі бақылаудың үйлестіргіш рөлін арттыру; есірткі притонын ұйымдастырушының (ұстаушының) жеке басын сипаттайтын белгілерді жақсы білу және есепке алу, оларды сақтандыру іс-шараларында пайдалану; құқық қорғау органдарының бұл саладағы қызметінің тиімділігін бағалауды қатаң бақылауға алу.

ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің «Халық денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» атты 11 тарауында қолсұғушылықтың тектік объектісі секілді қауіпсіздік қатынасын сипаттау үшін заңшығарушы «халық денсаулығы» анықтамасын қолданады, яғни мұнда барлық қоғам және оның мүдделері үшін қауіпсіздікті қамтамасыз ету туралы сөз болып отыр.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 297-бабында «Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу» - үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Заңның және соттық практиканың талдауы белгілі бір халықтың денсаулығыті қорғау қажеттілігі жұмыстар тобын (түрін) орындау кезінде туындайды; жалпы қауіпті заттармен, нәрселермен және сол сияқты жұмыс істеуде, яғни халықтың денсаулығы қатынастары өздерінің бір жағынан пайдалы қасиеттері бар, ал екінші жағынан қауіпсіздіктің арнайы ережелерін бұзғанда әр түрлі әлеуметтік құндылықтарға зиян келтіретін қабілетке ие заттарды, нәрселерді және өндірістік процесстерді пайдалануды қоғамда туындайды және өмірсүреді (бар).

Қазақстан Республикасының «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңы Қазақстан азаматтарының өмірінің, денсаулығының және ахуалының, сол сияқты Қазақстан қоғамның құндылықтарын оларға залал келтіруге қабілетті мүмкін болатын қауіптермен қорқытулардан (қатерлерден) қорғалғандық жағдайы секілді «халықтың денсаулығың түсінігін береді.

Халықтың денсаулығы қатер төну мен оларды қылмыстық-құқықтық қамтамасыз ету проблемасы өздерінің белгілі бір қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін адамның еңбегімен жаратылған азаматтарда материалдық әлемнің көптеген заттары болғандықтан нақты шындықта өмір сүреді (болады). Олармен құқыққақайшы немесе бақылаусыз иелік еткен жағдайларда немесе олармен қолданудың белгілі бір ережелерін бұзғанда бұл заттар қоғамға едәуір зиян келтіруі және ол үшін өзімен потнециалды қатер білдіруі мүмкін.

Ішкі істер органдарына адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне қылмыстық және басқа құқыққа қарсы қолсұғушылықтарды ескерту, тыю жолымен халықтың денсаулығыті қамтамасыз ету міндеті жүктелген.

Халықтың денсаулығына қарсы қылмыстар мен басқа әрекеттердің арасында Халықтың денсаулығына қолсұғушы қылмыстардың ерекше тобын шарттандырған қолсұғу объектісінде едәуір айырмашылықтар бар.

ҚР ҚК-ң 11 -тарауының тектік объектісі болып халықтың денсаулығы, яғни негізгі анағұрлым (мейілінше) маңызды қоғамдық мүдделерді – жеке тұлғаны, қоғамдық тыныштық пен қауіпсіздіктің қолсұғылмаушылығы, мемлекеттік органдардың қызмет етуінің дұрыс режимі (қалыпты тәртібі), күзет пен қорғауды қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастардың жиынтығы табылады.

Егер Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің жүйесінде қылмыс орнын анықтау үшін тектік объектінің аса маңызы болса, онда тікелей объект нақты қоғамдық

қатынастардың сипатын ашуға, қылмыстың айырықша бір ерекшеліктерін анықтауға, жасаған әрекетке дұрыс дәрежелі беруге мүмкіндік береді.

Негізгі тікелей объектінің қоғамға қауіпті әрекетті дәрежелі үшін шешу маңызы бар. Тікелей объект қылмыстардың берілген тобының тектік объектісімен үнемі сәйкестікте болады, оған құрамдас компонент ретінде кіреді.

Берілген норманы жарата отырып, заңшығарушы халықтың денсаулығыті қамтамасыз етуге ұмтылды, себебі қарастырылып отырған қылмыс нақ осы қатынастарға бәрінен бұрын зиян келтіреді.

Нақты өмірде әртүрлі қоғамдық қатынастар өзара тығыз шырмалғандықтан, қатынастардың бір тобына қолсұғу сабақтас (аралас) қоғамдық қатынастардың бұзылуын өте жиі әкеледі. Сондықтан бізбен қарастырылып отырған қылмыста басқа қоғамдық қатынастарға да қол сұғады. Бірақ берілген норманың мақсаттары мен міндеттеріне қатысты бұл қоғамдық қатынастар «заңмен тек жол жөнекей қорғалады, яғни негізгі тікелей объектіге қол сұғушылық жасаған кезде олар зиян келтіру қаупіне сөзсіз қойылатындықтан» .

Қарастырылып отырған қылмыстар қоғам үшін қауіпті; оларды жасау кезінде қылмыскерде азаматтардың өмірі мен денсаулығына қолсұғушылық жасау мүмкіндігі пайда болуы себепті де білдіреді.

Халықтың денсаулығы азаматтардың қоғамдығы мінез-құлығының сондай жүйесін болжайды, оның кезінде адамдардың көп не аз санының өмірінің немесе денесінің қолсұғылмаушылығының қатері жойылады.

Келтірілгенге қорытынды жасай отырып, біздің пікірмізше келесі анықтаманы тұжырымдауға (құрастыруға) болады: Халықтың денсаулығына қарсы деп өмір мен денсаулықты қорғауды қамтамасыз ететін қатынастарға, меншік қатынастарына, негізгі мейілінше маңызды қоғамдық мүдделердің қорғалғандық жағдайына зиян келтіретін, Халықтың денсаулығына қол сұғатын қылмыстық заңмен көзделген қоғамға қауіпті әрекеттерді түсіну керек.

Қылмыстың объективті жағы қоғамға қауіпті қол сұғушылықтың сыртқы жағы болып табылады. Қылмыстың объективті жағын келесі белгілер сипаттайды: қоғамға қауіпті әрекет (іс-әрекет не әрекетсіздік), қоғамға қауіпті зардаптар (қылмыстық нәтиже), қоғамға қауіпті әрекет пен қоғамға қауіпті зардаптар арасындағы себептік байланыс, қылмыс жасау орны (жер), уақыты, тәсілі, жағдайы, құралдары мен қаруы.

Қылмыстың объективті жағы субъективті жақпен үздіксіз байланыста тек қылмыстың объективті жағын анықтау негізінде қылмыстық заңмен тыйым салынған қоғамға қауіпті әрекетті жасаған адамның пиғылдары, себептері (ниеттері) және мақсаттары туралы қорытынды жасауға болады. Сол немесе басқа қылмыс құрамында объективті жақтың болмауы субъективті жақ туралы сұрақты жояды.

Осыған байланысты В.Н. Кудрявцев қылмыстың субъективті жағының құрылуының өзі, ерекшелігінде қылмыскердің мақсаттары мен себептері объективтік мән-жайлар базасында және нәтижесінде болады деп болжайды. Әрі қарай, қылмыс жасау процесінде, қылмыстың қалыптасып жатқан объективті жағы субъективті жаққа «кері байланыс типі бойынша процессуалдық, әсер етеді.

Есірткілік объективті жағынан қоғамға қауіпті іс-әрекетті білдіреді.

Қылмыстық жауаптылықтың жалғыз негізі болып қылмыс жасау яғни ҚР ҚК-ң 297-бабымен көзделген қылмыс құрамының барлық белгілері бар әрекет табылады.

Қылмыстың объективті жағы адамды яғни, оның босатылуында мемлекет, ұйымдар немесе жекелеген азаматтар мүдделі тұлғаны кепіл ретінде басып алу немесе ұстап тұрумен сипатталады.

Есірткілік – бұл бір немесе адамды, құқыққа қарсы, күштеп дене бостандығын шектеу. Есірткілік деп жасырын немесе ашық, күш қолданусыз немесе өмір немесе денсаулық үшін қауіпті емес не қауіпті тәсілмен күш қолданып, оның кезінде басып алынған адамның әрі қарай бостандыққа оралуы субъектінің мемлекетке, ұйымдарға, жеке немесе заңды тұлғаларға қойылған талаптарын орындаудан тәуелділікке қойылатын адамның бостандығына қарсы, физикалық шектеу түсініледі.

Есірткілік құралдар мен жүйкеге әсер ететін заттарды сату – есірткілерді заңға қарсы түрде қолданушылық қатарында әлеуметтік тұрғыдан ең қауіпті әрекет болып табылады. Тұлғаның есірткі өзінің жеке меншік иелігінен басқа тұлғаның заңсыз иеленуіне заңсыз түрде аударуы заңсыз сатудың ерекшелігі болып табылады. ҚР ЖС 1998 жылғы 14 мамырдағы Пленумы қаулысының 9-тармағына сүйенсек, есірткілік құралдар, жүйкеге әсер ететін заттар мен прекурсорлар бір тұлғаның иелігінен екінші тұлғаның иеленуіне көшсе, оларды бұлайша берудің немесе ұқсатудың кез келген әдісін заңсыз сату деп түсіну керек. Есірткілік құралдары немесе жүйкеге әсер ететін заттарды бұлайша ұқсату әдістері заңда айтылмаған, сондықтан ол әр түрлі болуы мүмкін және сатудан, сыйлаудан, айырбастан, қарызға беруден, қарызды өтеуден, т.б. тұруы мүмкін. Инъекция ретінде егу де есірткілерді заңсыз ұқсатуды құрайды.

Басқа заттарды есірткі ретінде алдап сатқан жағдайда мұндай әрекет алаяқтықтың құрамын жасайды. Ал енді осындай жалған жолмен есірткілік құралдар мен жүйкеге әсер ететін заттарды қолға түсіруге тырыскандардың әрекеттері оларды заңсыз иеленуге оқталудың құрамын туғызады.

Қылмыс та адамның әрбір қылығы секілді өзімен тұлғаның жеке-дара қасиеттерінің және адам онда нақты мінез-құлықтық шешім қабылдайтын объективті жағдайдың өзара әрекеттету нәтижесін білдіреді. Нақты қылмысты жасау жеке тұлғаның (индивидтің) адамгершілік қалыптасуының қолаңсыз жағдайларының, және да қылмыс жағдайын құрайтын сыртқы объективті мән-жайлардың әсер етуімен қалыптасқан (орныққан) тұлғаның негативті (жағымсыз) адамгершілік-психологиялық қасиеттерінің өзара әрекеттенуінің нәтижесі болып табылады.

Қылмыс та әрбір қылық секілді өзімен адам әрекетінің саналы ерікті актісін білдіреді. Әрбір осындай акт адаммен қандай да бір сыналатын қажеттілікті қанағаттандырумен байланысты. Адамдардың қажеттіліктері көпсанды және алуантүрлі - өзін өзі сақтаудағы (тамақ, жылу, киім) және көбеюдегі (махаббат, ана болу, балалар) өмірлік қажетті биологиялық және физикалық қажеттіліктерде, элементарлыдан (қарапайымдардан) материалдық және рухани сипаттағы (ақпарат, білім, еңбек, шығармашылық, сұхбаттасу, өзін өзі білдіру (көрсету) және өзін өзі бекіту, қоғамдық қызмет және басқалар) әлеуметтік қажеттіліктердің күрделі қиылысуларына дейін.

Зорлық-зомбылық қылмыстылығы алуан түрлі. Зорлық-зомбылық қылмыстардың үлкен қоғамдық қауіптілігін адамның өміріне, денсаулығына және бостандығына қарсы зорлық-зомбылық қылмыстары көріністері білдіреді.

Қылмыстылықтың себептері деп шарттардың ролін ойнайтын мән-жайлармен өзара әрекеттетуінде қылмыстылықтың болуын әлеуметтік құбылыс секілді детерминациялайтын әлеуметтік құбылыстар мен процесстердің жиынтығы аталады.

Зорлық-зомбылық қылмыстылық туралы айтқанда, оларды жасау кезінде күш (зорлық-зомбылық) әншейін мақсатқа жетудің құралы емес себептелу элементі болып табылатындығын еске салады.

Есірткіліктің динамикасы (қозғалысы) қоғамның әлеуметтік өмірінің әр түрлі факторларымен байланысты. Әлеуметтік қоғамда жеке тұлғаның (индивидтің) саяси

қызметі (әрекеті) бәрінен бұрын берілген қоғамның барлық мүшелерінің мүдделеріне бағытталуы тиіс. Бір ғана тұлғаның мүдделеріне қызмет ететін эгоизмді, мансапқорлықты және қызметтік (әрекеттің) басқа нысандарын қоғам мадақтай алмайды.

Зорлық-зомбылық қылмыстарға пиғылдың (пейіл, иман, мінез) жалпы қатулануы, стресс жағдайларының санының ұлғаюы, әлеуметтік бақылаудың дәстүрлі нысандарының әлсіреуі әсер етеді. Көрсетілген және басқа объективті қалыптасқан қоғамдық айырмашылықтың топтық және жеке-дара деңгейдегі қарамақайшылықтарының әсерінен криминалды (қылмыстық) зорлық-зомбылық күшейеді, зорлық-зомбылық қылмыстарға ең алуан түрлі ішкі сылтаулардың (итермелеудің) пайда болуы және іс-әрекет етуіне кең алаң құрылады.

Соңғы уақытта қылмыскерлердің жасаруы жүріп жатыр, кәмелетке толмағандар мен жастар. Қылмыскерлер «криминологиялық қатынаста сәтті аталатын халықтың жігінен барынша көп қалыптаса бастаған. Криминалды (қылмыстық) зорлық-зомбылықтың анағұрлым қауіпті түрлеріне қатысты бандитизммен, «тапсырыс бойынша адам өлтірулермен, Есірткінің заңсыз айналымымен байланысты ұйымдасқан қылмыстық топтардың және кәсіби қылмыстылықтың бірінші дәрежелі қатысы бар. Бұл қылмыстарды жасауға ауытқушылығы бар адамдарды анықтау мақсатында ішкі істер органдарының бөлімшелерінің (криминалды полицияның, ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес бойынша аппараттардың), сондай-ақ ҰҚК-н, қаржы полициясының, кеден органдарының, шекара қызметінің тиісті бөлімшелерінің жедел мүмкіндіктері толық емес шамада (мөлшерде) пайдаланылады.

Зорлық-зомбылық қылмыстылықтың себептері, шарттары, өзге (басқа) детерминанты елеулі алуан түрлілігімен ажыратылады.

Сот практикасын зерделеу (оқу), Есірткіліктің саны өсіп жатқанын көрсетеді, жекелеп алғанда, зорлық-зомбылық қылмыстылығы пайдакүнемдік қылмыстылықпен тіркескен сипат алғандар. Себептердің бірі болып материалдық теңсіздік те табылады.

Қазіргі уақыттағы қоғамда адамдар арасындағы материалдық теңсіздіктің болуы қоғамның дамуының берілген кезеңіндегі объективті құбылыс. Берілген құбылысты ғылыми теорияның көзқарасынан алғанда жоюға болады, бірақ ол практикада ұзақ кезең өмір сүреді. Осының негізінде қылмыс әлі ұзақ жасалынады.

Бәрінен бұрын адамдар арасындағы материалдық теңсіздікті кеміту (азайту) қажет. Бұл тапсырманы қоғам орындай алады және сөйтіп материалдық негіздегі қылмыстылықты азайтады (кемітеді).

Бұқараны белгілі бір қажеттіліктерге тәрбиелеу қоғам үшін аз қажетті емес маңызы бар. Тиімді (рационалды) тәрбиелеу материалдық негіздегі қылмыстарды ескерту бойынша маңызды болуы мүмкін. Берілген қоғамның мүшелерінің арасында материалдық құндылықтарды тиімді бөлу қажет. Яғни, егер қоғамда адамдар арасында материалдық құндылықтарды бөлуде айырмашылық үлкен болса қылмыстылықтан құтылуға қиын болады.

Сөйтіп, халықтың өмірлік (күн көріс) жағдайын жақсартып отырып, байлар мен кедейлер арасындағы үлкен айырмашылықты азайтып, әлеуметтік заңдарды жетілдіре, материалдық негіздегі қылмыстылықты елеулі азайтуға (кемітуге) болады. Бұл проблемадағы ең бастысы – бұл адам қандай жұмыста болмасын, оның қызметін әлеуметтік бақылауды жүзеге асыру.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Конвенция ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ от 20 декабря 1988 г.
- 2 О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотребления ими: Закон РК от 10.07.1998 г.
- 3 Абдиров Н.М. Концептуальные проблемы борьбы с наркотизмом в Республике Казахстан. Алматы, 1999.С -300.
- 4 Жүнісов Б. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы (Жалпы бөлім). Қарағанды: ҚР ПМ ҚЗИ, 2000,240 б.
- 5 Исаева Г., Карикболов Б. Казахстан: наркобизнес Алматы, 1996, 240с.
- 6 Хамзина Ж. Ответственность за незаконный оборот наркотиков // Фемида. 1998. № 3. С. 69-71.

УДК 349/351

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ ҚАЙТА СӨЗ ҚОЗҒАСАҚ...

Д.Ә. Әбділда

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясы, заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме.Сыбайлас жемқорлық қазіргі заманғы кез келген мемлекеттің, қоғамның аса бір көкейкесті мәселелерінің бірі. Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік негіздерді іштей күйретіп, экономикаға нұқсан келтіреді. Әлемдік қоғамдастық көзінде мемлекеттің имиджіне кері әсер етеді. Ең қиыны сыбайлас жемқорлық халықтың билікке деген сенімін жояды, ерікті демократиялық қоғам құру жолындағы оның күллі шешімдерін жоққа шығарады. Осы мақалада автор сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің кейбір мәселелерін қарастырды. Автор президенттердің қаралып отырған саладағы Қазақстан халқына Жолдауларынан сөздерді талдайды, сондай-ақ Transparency International Kazakhstan және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ҚР агенттігі ұсынған ақпарат пен статистикалық мәліметтерді келтіреді. Осы зерттеуде сыбайлас жемқорлықтың өзгермелі сипаттамаларына барабар және мемлекетаралық деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың жалпы тұжырымдамасын көрсететін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың ғылыми негізделген құралдарын іздестіру мәселелері өзектілендіріледі. Еліміздің отыз жылдық тәуелсіздігінің қорытындысы ретінде ҚР демократиялық және серпінді дамып келе жатқан мемлекет ретінде бекіді. Осы зерттеуде жасалған қорытындылар мен ұсыныстар түпкілікті сипатқа үміткер емес. Жұмыста көтерілген бірқатар мәселелер одан әрі тереңдетілген ғылыми зерттеулерді талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықтың іс жүргізу, техникалық және ұйымдастырушылық аспектілерін одан әрі зерттеуді қажет етеді.

Түйін сөздер: Сыбайлас жемқорлық, күрес, мемлекет, стратегия, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясаты, заңнама.

СНОВА РАЗГОВОР О БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ ...

Аннотация. Коррупция-одна из самых актуальных проблем любого современного государства, общества. Коррупция подрывает государственные основы, наносит ущерб экономике. Негативно влияет на имидж государства в глазах мирового сообщества. Самое сложное коррупция теряет доверие народа к власти, опровергает все его решения на пути создания добровольного демократического общества. В настоящей статье автором рассмотрены некоторые вопросы борьбы с коррупцией. Автор анализирует слова из Посланий Президентом народу Казахстана в рассматриваемой области, также приводит информацию и статистические данные, предоставленные Transparency International Kazakhstan и агентством РК по противодействию с коррупцией. В настоящем исследовании актуализируются вопросы поиска научно обоснованных средств противодействия коррупции, адекватных изменчивым характеристикам коррупции и отражающих общую концепцию антикоррупционной политики на межгосударственном уровне. Как итог почти тридцатилетней независимости нашей страны, РК утвердилась в качестве демократического и динамичного развивающегося государства, как всем известно. Выводы и предложения, сделанные в настоящем исследовании не претендуют на исчерпывающий окончательный характер. Ряд поднятых в работе проблем требует дальнейших углубленных научных исследований. Нуждаются в дальнейшем исследовании процессуальные, технические и организационные аспекты международного сотрудничества в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: коррупция, борьба, государство, стратегия, политика по противодействию коррупции, законодательство.

AGAIN TALK ABOUT THE FIGHT AGAINST CORRUPTION ...

Abstract. Corruption is one of the most pressing problems of any modern state and society. Corruption undermines the foundations of the state, is detrimental to the economy. It negatively affects the image of the state in the eyes of the world community. The most difficult thing is that corruption loses the people's trust in the government and refutes all their decisions on the way to creating a voluntary democratic society. In this article, the author considers some issues of the fight against corruption. The author analyzes the Message of the Presidents to the people of Kazakhstan in the area under consideration, also provides information and statistical data provided by Transparency International Kazakhstan and the Agency of the Republic of Kazakhstan on combating corruption. This study focuses on the search for evidence-based anti-corruption tools that are adequate to the changing characteristics of corruption and reflect the overall concept of anti-corruption policy at the international level. As a result of almost thirty years of independence of our country, Kazakhstan has established itself as a democratic and dynamic developing state, as everyone knows. The conclusions and suggestions made in this study are not intended to be exhaustive and final. A number of issues raised in this paper require further in-depth research. The procedural, technical and organizational aspects of international cooperation in the fight against corruption need further research.

Keywords: corruption, fight, state, strategy, anti-corruption policy, legislation.

Әділеттік еркіндіктен ажырамас,
коррупция деспотизмнен ажырамас.
А. Франс [1]

Адамзат дамуының барлық тарихи кезеңі ішінде мемлекеттік аппараттың қызметі барлық жерде осы келеңсіз жүйелік құбылыспен сүйемелденді. Бұқаралық сыбайлас жемқорлық көріністері жария биліктің қалыпты жұмыс істеуін бұза отырып және заңды қоғамдық қатынастардың пайда болуы мен дамуына қосымша кедергілер жасай отырып, мемлекеттік тетіктің жұмыс істеу тиімділігін әлсіретті. Сыбайлас жемқорлықты бірде-бір қоғамда түбегейлі жою мүмкін емес.

Биыл еліміз тәуелсіздігіміздің 29 жылдығын атап өтпек, мемлекетіміз жиырма тоғыз жыл бойы демократиялық құқықтық мемлекет құрып келеді. Осы уақытқа дейін елдің экономикалық, саяси және әлеуметтік өзгерістеріне сәйкес келетін сыртқы саяси қатынастарының оңтайлы моделін іздеу жүргізіліп отыр [2,с.4].

«Жүйелі жемқорлықпен» күрес Қазақстан Республикасының қазіргі Президенті Қ-Ж. Тоқаевтің бірінші Жолдауында маңызды бағыттардың бірі ретінде анықталған. Орталық және жергілікті органдардың нормативтік құқықтық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жүргізу ісін қайта қалпына келтіру қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыс жасалған мкеменің бірінші басшысының жауапкершілігін заңнамалық және нормативтік тұрғыдан нақты белгілеу керек [3].

«Қазақстан-2050» стратегиясын, Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылуы Концепциясын, Бес институционалдық реформаны, «100 нақты қадам» Ұлт жоспарын, 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Қазақстан Республикасының стратегиясын және басқа да стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды тиімді іске асыру үздік халықаралық тәжірибені зерттеуді және бейімдеуді, сонымен қатар шетелдік әріптестермен тұрақты ықпалдастықты қажет етеді. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) туралы мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасын бақылау және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес салаларында халықаралық ынтымақтастықты белсенді түрде дамытуда [4].

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылдың 8 сәуірінде «Коррупция — қоғамдық сананың сұмдық трагедиясы. Ол Қазақстанның сәтті дамуына кедергі жасап тұр» деп Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі төрағасы А.Ж. Шпекбаевты қабылдаған кезде айтқан болатын [5].

«Қазақстан-2050» қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты стратегиясы елдің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселесі бойынша негізгі ұстанымын көрсетеді және алдағы жылдарға сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың негізгі векторларын белгіледі: мемлекет пен қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күшін біріктіріп, бұл құбылыстың түп тамырын жою [6]. 2018 жылы Қазақстанның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын іске асырудың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда жаңашыл әдістер мен тәсілдерді енгізумен сипатталатын екінші кезеңі басталды. 2018 жыл қорытындысы бойынша Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясатын іске асырудың тиімділігі мен нәтижелілігіне кешенді талдау және оны жетілдіру бойынша құқықтық және ұйымдастырушылық ұсыныстар қамтылған. Қойылған міндеттерді іске асыру үшін мақсаты мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез

келген көріністеріне мүлдем төзбеушілік ажғдайын қалыптастыру және оның деңгейін төмендету болып табылатын Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы қабылданды [4].

Қазіргі уақытта Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы негізгі халықаралық құжаттарды - Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Біріккен Ұлттар Ұйымы конвенциясын және Трансұлттық қылмысқа қарсы Біріккен Ұлттар Ұйымы конвенциясын ратификациялады. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бағыты бойынша 25 көпжақты және екіжақты келісім іске асырылуда.

Сондай-ақ, мемлекеттік қызмет саласында Қырғызстан, Түркия, Мажарстан, Финляндия, Қытай, Армения, Таиланд, Франция, Ұлыбритания, Грузия, Эстония, Израиль, Оңтүстік Кореямен, Тәжікстан және Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық академиямен ынтымақтастық туралы 16 меморандум іске асырылуда.

Бұл кеселмен күресу үшін Қазақстандағы барша халықтың ерік жігері, сондай-ақ еліміздегі әрбір азаматтың түбегейлі ой ұстанымы қажет. Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті сұрақтардың бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық мемлекетті ішінен жоюдың бастамасы мен жетістіктерді жоққа шығаратын, ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер әкелетіндігі күмәнсіз. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі болып осы зұлымдықпен күресу болып табылады.

Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н.Ә.Назарбаев атап өткендей: «Сыбайлас жемқорлық – бұл ғаламдық мәселе, одан әлемнің бірде-бір мемлекеті, бірде-бір саяси жүйе, бірде-бір саяси тәртіп қорғалған емес» [7].

2018 жылғы 10 қаңтарда Елбасы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауында сыбайлас жемқорлықтың алдын алуды күшейту мақсатында мемлекеттік органдарда, олардың тұрғындармен және бизнспен қарым-қатынасында үрдістерді цифровизациялау қажеттілігіне аса назар аударды [8].

«Қазақстан-2050» Стратегиясында баяндалған міндеттерді ескере отырып, экономиканы одан әрі дамыту, әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті отыз елдің қатарына ену үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда азаматтық сектордың рөлін кеңейту мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жаңғырту жүргізілді [4].

Осыған орай, Қазақстан Республикасының Жарлығына сәйкес 26 желтоқсан 2014 жылғы №986 бекітілген Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы - мемлекеттегі жаңа құжат, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды анықтайтын стратегия, сыбайлас жемқорлықты түп-тамырымен жоятын жолдары көрсетілген [4].

2015 жылы Қазақстан Елбасының бастамасымен 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның қабылдануымен осы бір індет көріністерінің жолын тамыр жая бастаған кезеңінен кесуге бағытталған негізінен профилактикалық шараларды қолдану арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асырудың сапалы жаңа тәсілдеріне көшу нақтыланып белгіленген.

Стратегияның басты мақсаты – мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа жемқорлықтың кез келген көрінісіне «нөлдік» төзімділік атмосферасын қалыптастыру жолымен бүкіл қоғамды жұмылдыру және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге қол жеткізу – барлық мемлекеттік органдар мен ұйымдардың жұмысын

өзара байланысты алты бағыт бойынша жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы айқындалды.

Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саясатын іске асыруға бағытталған мемлекеттік органдардың және лауазымды тұлғалардың қызметінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау және азайту, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, халық арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру. Байланысты түбегейлі көзқарас және қазіргі сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы келбетін өзгерту үшін ұлт «100 нақты қадамдар» жоспарын іске асыру шеңберінде ауқымды реформалар құралды.

Жаңа Заң сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру ретінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу сияқты мекемелер көзделген алғаш рет «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы».

Жүйелі негізде мемлекеттік органдардың қызметінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерді талдау жүргізіледі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға мүмкіндік беретін себептер мен жағдайларды жою бойынша ұсыныстарды орындау мониторингі жүргізіледі.

2015 жылдан бастап сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау бойынша инвестициялар және даму, денсаулық сақтау және әлеуметтік даму, ауыл шаруашылығы, мәдениет және спорт, білім және ғылым, қорғаныс министрліктерінде, табиғи монополияларды реттеу және бәсекелестікті қорғау бойынша комитетінде, Қазақстан Республикасы ұлттық экономика Министрлігінде талдау жүргізіліп, оның нәтижелері бойынша анықталған кемшіліктерді жою бойынша нақты ұсыныстар берілді.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларға маңызды рөл бөлінген, соған сәйкес Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011-2015 жылдарға арналған салалық бағдарлама іске асырылған [9].

2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның ұстанымдарын кезеңдеп жүзеге асыру іс-шаралар жоспарын орындау арқылы қамтамасыз етілуде. құқықбұзушылықтарға толеранттықтан – «мүлдем төзбеушілікке», әсіресе жемқорлық әрекеттеріне төзбеушілікке, құқықтық мәдениет пен азаматтардың құқықтық санасын дамытуға сынды жемқорлыққа қарсы іс-қимыл парадигмасының ауысуын белгілейді. құқықтық қорғау кепіліне сенімсіздіктен – мемлекеттік билік институттарына, тәуелсіз және әділ сот жүйесіне жоғары сенім деңгейіне; Жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша барлық қойылған міндеттер мемлекеттік органдардың жұмыс жоспарларында көрініс тапты. Бұл Стратегия Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі бағыттарды қалыптастыру және айқындау жөніндегі қағидатты ұстанымын көрсетеді және елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық институттарын жетілдіру үшін негіз болып табылады. Онда ҚР-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелерінде қабылданған белгілі бір халықаралық стандарттарды ескеру міндеті белгіленген. Жемқорлықсыз құқықтық мемлекет құру мақсатында 2025 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының дамуының стратегиялық жоспары: 1. мемлекеттік көрсетілетін қызметтер аясында оларды шұғыл электронды форматқа (2019 жылы – 80%, 2020 жылы – 90 %) ауыстыру арқылы мемлекеттік қызметшілер мен тұрғындар арасында тікелей қарым-қатынасты азайту; жазалаудан - жемқорлық әрекетін жасау мүмкіндігін болдырмауға; Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны жүзеге асыру бойынша 2018-

2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарымен 67 іс-шара көзделген, оның ішінде орындау мерзімі 2018 жыл – 41 іс-шара. 3. «Сыбайлас жемқорлықтан ада өңірлер» жобалары аясында елорданың жемқорлыққа қарсы стратегияны жүзеге асыру жөніндегі тәжірибесін тарату. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиямен оның жүзеге асырылуына қоғам және бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінен құрылған Арнайы мониторингтік тобымен сыртқы бағалау қарастырылған. Құқық қорғау және сот жүйелерінің бағыты бойынша Ішкі істер министрлігі үшін осы саладағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін нақты төмендетуге мүмкіндік бермейтін 1 іс-шара ғана көзделген. Үшіншіден, Жоспар іс-шараларының мазмұны мемлекеттік органдардың, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметіндегі нақты ерекшелігі мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін іс жүзінде ескермейді. Мемлекеттік органдар орындау үшін неғұрлым «ыңғайлы» болып табылатын Жоспар іс-шараларының редакциясын келіседі. Аталған міндетті орындау үшін 2018 жылы мониторингтік топ еліміздің барлық аймақтарында жоспарлы іс-шаралар өткізіп, 28 қала, 20 аудан, 36 ауылдық округ пен ауыл қамтылып, 100-ден аса мемлекеттік орган мен ұйым, 60 шақты әлеуметтік нысан мен 20 квазимемлекеттік сектор мен бизнес субъектілеріне барылды. Нәтижесінде Арнайы мониторингтік тобымен Жоспардың барлық 41 іс-шаралары тармағы қабылданды. «Талап» қолданбалы зерттеу орталығымен бірлесіп оның жүзеге асырылуына тәуелсіз баға беріліп, келесідей кемшіліктер атап көрсетілді. Біріншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің барлығының қатысуы. Мысалы, квазимемлекеттік сектор субъектілері мен кейбір мемлекеттік органдар үшін іс-шаралардың көзделмеген. Екіншіден, іс-шараларды аяқтау нысандары тек ақпараттық бөлімді (ақпарат, ұсыныстар енгізу) ұсына отырып, практикалық бағытта болмайды. Осындай кемшіліктердің себебі жоспарды қалыптастыру және іске асыру кезінде мемлекеттік органдарының мүдделер қақтығысы болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның барлық бағыттарын сапалы жүзеге асыру үшін оны жүзеге асырудың іс-шаралар жоспары мен жоспарды құру механизмі түзетуді қажет етеді. Мүдделер қақтығысын болдырмау мақсатында жоспарды әзірлеу мен бекіту кезінде мемлекеттік органдармен келісуді алып тастау орынды деп пайымдаймыз [4].

Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы мен тамыры себептерінің бірлігі мен байланысын, сыбайлас жемқорлықтың қоғамдық процестерге әсерін атап көрсете отырып, Біз сыбайлас жемқорлықтың пайда болуының негізгі салаларын: құқықтық, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени-этикалық атап өтеміз. Мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын жанама қалыптастыратын факторлар болып табылатын қосымша салалары да тиісті саралануға жатады. Сыбайлас жемқорлық биліктің, басқару институттарының, тиісінше, жалпы мемлекеттің құқықтары мен беделіне нұқсан келтіреді. Сыбайлас жемқорлық нарықтық экономика үдерістерін деформациялауға қабілетті, өйткені нарық және адал бәсекелестік заңдарын бұзады. Сыбайлас жемқорлық, сондай-ақ, қоғамның моральдық-этикалық бұзылуын куәландыратын мәдениеттің жаңа қырын қалыптастырады, ол мемлекеттің одан әрі таралуына және тамыры тереңдеуіне өзі қол жеткізеді.

Мемлекеттік басқару саласындағы кадрлық саясатты жетілдіруге ерекше назар аударылатын болады. Кадрларды таңдау кезінде құзыреттілікке, сатылмаушылық пен жоғары патриотизмге басты басымдық қамтамасыз етілуі қажет.

Мемлекеттік қызметшілердің жеткілікті еңбекақысы және елеулі әлеуметтік кепілдіктер сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар деңгейін едәуір төмендетуге ықпал етеді. Сондықтан, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен құқық қорғау органдарын реформалау кезеңдерінің бірі – құқық қорғау органдарының жеке құрамын

кезектен тыс аттестаттау өткізілуде, оның нәтижелері бойынша ақшалай үлесті арттыру және әлеуметтік пакетті кеңейту мәселелері шешілетін болады. Бұл өте маңызды, өйткені сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес нәтижесі құқық қорғау органдары жұмысының сапасына байланысты.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияны іске асыру басталған сәттен бастап СЖҚИ бойынша Қазақстан көрсеткіштері жақсаруға қарай тұрақты тенденцияға ие. Бұл сөзсіз елде жүргізіліп жатқан саясат пен қабылданып жатқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кешенді шараларына деген оң бағаны көрсетеді.

2018 жылдың қорытындысы бойынша, Қазақстан СЖҚИ бойынша 31 балл жинап, 180 елдің ішінде 124 орынға тұрақтады. 2017 жылы жеткен орынды сақтай отырып, Қазақстан Орталық Азия өңірінде үздік нәтижені көрсетті.

Transparency International Kazakhstan сарапшылары, демократияның жалпы әлемдік дағдарысы мен трансұлттық және жергілікті сыбайлас жемқорлықтың өсуі жағдайында СЖҚИ рейтингінде Қазақстанның өз орнын сақтап қалуы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы елдің оң динамикасы көрсететінін атап өтуде.

Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтеріне сәйкес 2018 жылы 2375 сыбайлас жемқорлық

Негізінен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет – 1724, Ұлттық қауіпсіздік комитеті – 158, Ішкі істер министрлігі – 271, Мемлекеттік кірістер комитеті – 71 және прокуратура органдары – 131 тіркеген. 20 сыбайлас жемқорлық қылмысын басқа бөлімшелер (ІІМ Әскери – тергеу департаменті – 17, ҰҚК әскери полициясы – 1, ҰҚК Шекара қызметі – 1, ҚМ ҚК – 1) тіркеді [4].

Қазақстанда сыбайлас жемқорлықпен күреске жалпы мемлекеттік саясатқа оралды, күресті жүзеге асыру бойынша ұйымдастырушылық және құқықтық іс-шаралар жалпы жүйелік және кешенді сипатқа ие болып отыр. Қазіргі кезеңде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды факторларына нормативтік-құқықтық базаны әрі қарай жетілдіру, жемқорлыққа қарсы шараларды күшейту, халыққа қызмет көрсетуде тығырыққа тірейтін көптеген әкімшілік тосқауылдарды болдырмау тәрізді шаралар жатады [10].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы салада мемлекетте халықаралық-құқықтық стандарттарды, конституциялық-құқықтық негіздерді және қоғамдық-мәдени құндылықтарды ескере отырып, ішкі ұлттық заңнаманы дамыту перспективасына есептелген мақсатты құқықтық тұжырымдама қалыптасты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыру ҚР мемлекеттік-құқықтық қатынастарын дамытудың қазіргі кезеңінде тиімді құқықтық құрылымдардың коагуляциясымен және ғылыми зерттеулер арқылы, қолданыстағы заңнаманы қабылдау арқылы оларды саналы түрде байланыстырады.

Осыған байланысты іске асыратын негізгі шараларға — мемлекеттік органдардың жұмыстарын ашық және анық қамтамасыз ететін мемлекеттік қызмет көрсетудің нақты стандарттарын енгізу әрі шешімдерді қабылдаудағы тиімділікті арттыру мәселесіне кешенділікпен келуге тиіспіз.

Бүгінгі күні сыбайлас жемқорлық жария биліктің қалыпты жұмыс істеуіне, заң үстемдігіне, демократияға, адам құқықтары мен әлеуметтік әділдікке нақты қауіп төндіреді; сыбайлас жемқорлық проблемасы ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп тізбесіндегі негізгі орындардың бірі болып табылады.

Қазақстандық қоғамның тоталитаризмнен демократияға көшуінің бір мәнді және күрделі процесі әртүрлі әлеуметтік-саяси проблемалардың өсуі мен шиеленісуіне әкеп соқты, олардың арасында сыбайлас жемқорлық проблемасы ерекше орын алады.

Қазақстан Республикасының егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы жылдарында бұл құбылыс қоғам өмірінің барлық салаларын таң қалдырды және жүйелі сипатқа ие болды.

Қорыта келе, біздің ойымызша, мемлекеттік және құқық қорғау органдарының күш-жігерімен сыбайлас жемқорлықты жеке алынған мемлекетте жою мүмкін емес. Әлемдік қатысудың ауқымы, оның кез келген нысандары мен түрлерінде осы келеңсіз құбылыспен күресудің қажеттілігін сезіну, сыбайлас жемқорлықтың кез келген фактілеріне азаматтық қоғам институттарын төзбеушілік пен алаңдатушылық білдіру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Афоризмы о коррумпции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://citaty.su/aforizmy-i-citaty-o-korruptcii>
- 2 Әбділда Д.Ә., Жайлау Ж. «Халықаралық жария құқық» көрнекі - оқу құралы. Алматы, «Асыл кітап», 2020.-Б.4
- 3 «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана»: Послание К.-Ж. К.Токаева народу Казахстана от 02.09.2019года. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: [/\(https://www.akorda.kz/ru/addresses\)](https://www.akorda.kz/ru/addresses). – Последний доступ 09.09.2019.
- 4 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің материалдары. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://kuzmet.gov.kz/kk>
- 5 К-Ж Токаев. Коррупция-трагедия общественного сознания. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://otyrar.kz/2019/04/tokaev>
- 6 Назарбаев Н.А. «Қазақстан – 2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Стратегиясы. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://strategy2050.kz/ru/>.
- 7 Н. Назарбаев. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес – бәріміздің міндетіміз! [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://akikat.kazgazeta.kz>
- 8 Послание Президента РК народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». [Электронный ресурс]. –Режим доступа: 10 января 2018. // <http://www.akorda.kz>
- 9 Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011 - 2015 жылдарға арналған салалық бағдарламаны бекіту туралы. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://www.mfa.kz/kz>
- 10 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://amangeldy.kostanay.gov.kz/kz/borba-s-korruptsией/>

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИНЯТИЯ НАСЛЕДСТВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Б. Жанабилова

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан,
г. Алматы, notakama@mail.ru*

Аннотация. В данной научной статье на основе действующего законодательства, сложившейся судебной, нотариальной практики анализируется механизм приобретения наследства по законодательству Республики Казахстан. В Казахстане за последние 30 лет применялись как система принятия наследства, так и система отречения от наследства. В связи с чем, на практике возникают вопросы, требующие своего разрешения. В представленном материале определяется, что принятие наследства – субъективное гражданское право наследника. В случае его осуществления принятие наследства становится сделкой. При принятии наследства наследнику необходимо соблюсти порядок его принятия. Принятие наследства основывается на двух основных принципах: способ принятия; срок принятия. В статье показано, что наследник может принять наследство двумя способами: первый – подача по месту открытия наследства нотариусу заявления о принятии наследства либо заявления наследника о выдаче свидетельства о праве на наследство, второй – совершение действий, которые свидетельствуют о фактическом принятии наследства. Статья раскрывает, что фактическое принятие наследственного имущества представляет собой презумпцию принятия наследства, которую опровергнуть может наследник. Рассматриваются вопросы связанные со сроком принятия наследства и возможностью его восстановления в судебном порядке и предлагаются решения, позволяющие наследнику, пропустившему срок для принятия наследства, быть включенным в состав наследников.

Ключевые слова: принятие наследства, система принятия наследства, система отречения от наследства, односторонняя сделка, юридическое принятие наследства, фактическое принятие наследства, срок принятия наследства.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫНА СӘЙКЕС МҰРАГЕРЛІКТІ ҚАБЫЛДАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Осы ғылыми мақалада қолданыстағы заңнаманы, қалыптасқан сот, нотариаттық тәжірибелерді негізге ала отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мұраны алу механизмдері талданады. Қазақстанда соңғы 30 жылда мұраны қабылдау жүйесі де, сондай-ақ, мұрадан бас тарту жүйесі де қолданылып келеді. Осыған байланысты, тәжірибеде шешімін қажет ететін мәселелер туындап жатады. Ұсынылып отырған материалда мұраны қабылдау – ол мұрагердің субъективті құқығы деп белгіленеді. Оны жүзеге асырған жағдайда мұраны қабылдау мәмілеге айналады. Мұраны қабылдау кезінде мұрагерге оның қабылдау тәртібін сақтау қажет. Мұраны қабылдау басты екі қағидаға негізделеді: қабылдау тәсілі, қабылдау мерзімі. Мақалада мұрагер мұраны екі түрлі тәртіппен қабылдай алады деп көрсетілген: біріншісі – мұрагерлік істің ашылған жері бойынша нотариусқа мұраны қабылдау немесе мұрагерлік құқық туралы куәлік беру туралы арыз беру, екіншісі – іс жүзінде

мұраның қабылданғанын дәлелдейтін іс-әрекеттер жасау. Мақала іс жүзінде мұрагерлік мүлікті қабылдау, мұрагер жоққа шығара алатын, мұраны қабылдаудың анық-қанығына жетуді білдіретінін көрсетеді. Сондай-ақ, мұраны қабылдау мерзімдеріне және оларды сот арқылы қалпына келтіру мүмкіндігіне байланысты мәселелер қарастырылады, мұраны қабылдау мерзімін өткізіп алған мұрагерге мұрагерлер тізіміне қосылуға мүмкіндік беретін шешімдер ұсынылады.

Түйін сөздер: мұраны қабылдау, мұраны қабылдау жүйесі, мұрадан бас тарту жүйесі, біртараптық мәміле, мұраны заң жүзінде қабылдау, мұраны іс жүзінде қабылдау, мұраны қабылдау мерзімі.

SOME ISSUES OF ACCEPTANCE OF THE INHERITANCE UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. This scientific article analyzes the mechanism of inheritance acquisition under the legislation of the Republic of Kazakhstan on the basis of current legislation, established judicial and notarial practice. In Kazakhstan, over the past 30 years, both the system of acceptance of inheritance and the system of renunciation of inheritance have been applied. In this regard, in practice, there are questions that need to be resolved. In the presented material, it is determined that the acceptance of inheritance is a subjective civil right of the heir. In case it is implemented, the acceptance of the inheritance becomes a transaction. When accepting an inheritance, the heir must observe the procedure for accepting it. Acceptance of inheritance is based on two main principles: the method of acceptance; the term of acceptance. The article shows that the heir can accept the inheritance in two ways: the first is filing at the place of opening the inheritance notary application for acceptance of the inheritance or the application of the heir to issue a certificate of right to inheritance, the second is the performance of actions that indicate the actual acceptance of the inheritance. The article reveals that the actual acceptance of inherited property is a presumption of acceptance of inheritance, which can be refuted by the heir. The issues related to the term of inheritance acceptance and the possibility of its restoration by judicial procedure are considered, and solutions are proposed that allow the heir who missed the term for inheritance acceptance to be included in the list of heirs.

Keywords: inheritance acceptance, system of acceptance of inheritance, system of renunciation of inheritance, unilateral transaction, legal acceptance of inheritance, actual acceptance of inheritance, term of acceptance of inheritance.

Наследственное правоотношение возникает в момент открытия наследства, которое связано со смертью гражданина или объявления его умершим. Именно в этот момент возникает необходимость решения юридической судьбы имущества умершего, т.е. его правопреемства. Основным содержанием наследственных правоотношений является право на наследование, которое принадлежит наследнику.

Анализ главы 60 раздела Наследственное право Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее – ГК РК) дает возможность выделить в содержании права на наследование следующие основные (первичные) правомочия, обуславливающие наступление конкретных правовых последствий – юридических фактов, которые порождают, изменяют или прекращают правоотношения отдельного наследника в наследственном правоотношении: *принять наследство* (статья 1072 ГК РК) и *отказаться от наследства* (статья 1074 ГК РК). Каждое из указанных правомочий является сделкой и актом индивидуальным, то есть таким, который осуществляется

наследником лично или его законным представителем (родителем, усыновителем (удочерителем), опекуном или попечителем, приемным родителем, патронатным воспитателем и др.), и порождает права и обязанности исключительно для наследника.

Принятие наследства — это не обязанность наследника, а его право, несмотря на формулировку пункта 1 статьи 1072 ГК РК, закрепляющую, что для приобретения наследства наследник *должен* его принять. Глагол «должен» означает, что приобрести наследство, не приняв его невозможно.

«В континентальном праве существуют две системы принятия наследства. Романская система «лежачего наследства», используемая, в частности, во Франции, предполагает, что с момента смерти наследодателя у наследников возникает право на принятие наследства, воспользовавшись которым они ретроактивно становятся собственниками наследства (ст. 776 ФГК).

Система «имущество умершего принадлежит живым», используемая, в частности, в Германии, исходит из того, что наследники сразу занимают место наследодателя, но вправе отказаться от наследства в течение срока, исчисляемого с момента, когда они узнали о призвании к наследованию (§ 1942, 1944 ГГУ). Заявление о принятии наследства или пропуск срока на отказ влекут бесповоротность перехода наследства (§ 1943 ГГУ)» [1, с.110-111].

Таким образом, принято говорить о системе принятия наследства (римская система) и системе отречения от наследства (германская система).

Система отречения предлагалась в Модельном Гражданском кодексе СНГ [2] и была воспринята в таких государствах как Узбекистан [3] и Кыргызстан [4]. В Украине используется смешанная система [5]. Здесь в качестве общего правила используется система принятия, а для наследников, постоянно проживавших с наследодателем, - система отречения.

В Республике Казахстан за последние 30 лет применялись обе эти системы. Наследство, открывшееся до введения в действие ГК (Особенная часть) (до 1 июля 1999 года) и после введения в действие изменений, внесенных в ГК (Особенная часть), Законом Республики Казахстан от 12 января 2007 года (с 3 февраля 2007 года), должно быть принято наследником путем подачи по месту открытия наследства нотариусу или должностному лицу, уполномоченному в соответствии с законом на выдачу свидетельства о праве на наследство, заявления о принятии наследства или о выдаче свидетельства о праве на наследство, либо путем фактического его принятия [6].

Таким образом, в зависимости от времени открытия наследства сегодня в Казахстане применяются при оформлении наследственных прав, и система принятия наследства, и система отречения от наследства.

«По своей юридической природе принятие наследства является односторонней сделкой, обладающей обратной силой.

Принятие наследства — это волевой акт, в котором находит свое выражение желание наследника принять наследство. Этот акт является односторонним актом: он представляет собою выражение воли только одного лица - наследника, не требует участия или согласия других лиц и не обращен к кому-либо конкретно. Но этот акт влечет за собой ряд правовых последствий в отношении как самого наследника, так и иных лиц (других наследников, кредиторов наследодателя и др.). <...>

Обратная сила принятия заключается в том, что наследство считается перешедшим к наследнику не с момента принятия, а с момента открытия наследства» [7].

Принятие наследства основывается на двух основных принципах: способ принятия; срок принятия.

Правовая сущность «принятие наследства» опосредовано определена в статье 1072- 1 ГК РК через описание способов.

Согласно статье 1072-1 ГК РК наследство может быть **принято одним из двух способов**: либо путем прямого волеизъявления (юридическое принятие), либо совершением наследником действий, из содержания которых можно сделать вывод о намерении наследника принять наследство (фактическое принятие).

Юридическое принятие наследства предусматривает подачу по месту открытия наследства заявления о принятии наследства и о выдаче свидетельства о праве на наследство нотариусу или должностному лицу, уполномоченному выдавать свидетельства о праве на наследство.

Заявление о принятии наследства составляется в письменной форме, в котором наследник четко и однозначно должен выразить свою волю на безусловное и безоговорочное принятие наследства.

При осуществлении наследником права на принятие наследства путем подачи заявления не требуется личной явки наследника. Оно может быть передано через другое лицо либо направлено по почте. Однако в таких случаях подпись наследника должна быть удостоверена. Принятие наследства допускается и через представителя. В качестве представителя в данном случае может выступать лицо, действующее по доверенности наследника, в которой специально предусмотрено полномочие представителя на принятие наследства.

При подаче заявления нотариусу по месту открытия наследства самим наследником заявление подлежит нотариальному удостоверению.

Самостоятельно принять наследство могут наследники, обладающие дееспособностью в полном объеме (статьи 17, 22-1 ГК РК).

Несовершеннолетние лица в возрасте от 14 до 18 лет принимают наследство с письменного согласия своих законных представителей (статья 22 ГК РК, пункт 2 статьи 125 Кодекса о браке супружестве и семье РК (далее – КоБ(С)С). Лица, ограниченные судом в дееспособности, принимают наследство с согласия попечителя (статья 27 ГК РК, пункт 2 статьи 125 КоБ(С)С РК). От имени несовершеннолетних, не достигших 14 лет граждан и граждан, признанных судом недееспособными, наследство принимают их законные представители.

Для принятия наследства законным представителем доверенность не требуется, достаточно представления документа подтверждающего статус законного представителя.

Фактическое принятие наследства древний способ принятия, известный еще древним римлянам («pro herede gestio», т.е. «действия в качестве наследника»).

Фактическое принятие наследства в доктрине традиционно рассматривается в качестве односторонней сделки. Это означает, что оно является действием, которому присуще единство двух элементов – внутренней воли наследника, желающего принять наследство и его волеизъявления по приобретению наследства. При этом, необходимо отметить, что воля проявляется в этом случае не явно. Между тем, воля, пусть и неявная, должна себя обнаружить с тем, чтоб третьи лица могли ее оценить. «При фактическом принятии наследства она (*воля- Ж.А.*) проявляется в действиях, имеющих различную природу. <...>А значит, в качестве сделки следует рассматривать фактическое принятие наследства само по себе, а не действия, в которых оно выражается [8].

Нормативной основой принятия наследства фактическими действиями является пункт 2 статьи 1072-1 ГК РК. Согласно указанной норме признается, *пока не доказано* иное, что наследник принял наследство, если он совершил действия, свидетельствующие о фактическом принятии наследства, в частности, если наследник: вступил во владение или в управление наследственным имуществом; принял меры по сохранению наследственного имущества, защите его от посягательств или притязаний третьих лиц; произвел за свой счет расходы на содержание наследственного имущества; оплатил за свой счет долги наследодателя или получил от третьих лиц причитавшиеся наследодателю деньги.

Аналогичные нормы содержатся в гражданских кодексах других постсоветских стран, например таких как Белоруссия, Россия и др.

Это означает, что наследник (в силу различных причин или допущений) не совершает формально выраженного акта принятия наследства, но действует по отношению к наследству так, что можно предположить, будто он его принял. Здесь мы имеем дело с презумпцией, т.е. с юридическим средством, при котором факты, обстоятельства предполагаются, допускаются, пока не доказано иное [9].

Отношение к фактическому принятию наследства в юридической литературе неоднозначно. По мнению одних авторов, фактическое принятие наследства создает лишь презумпцию его принятия, которая может быть опровергнута [10].

Между тем, Т. Чепига считает, что фактическое вступление во владение или управление наследством и неподача заявления об отказе от наследства – такова совокупность фактов, влекущая признание наследника принявшим наследство [11].

Полагаем, что вступление в фактическое владение наследственным имуществом представляет собой презумпцию принятия наследства. Такой вывод подтверждается текстом пункта 2 статьи 1072-1 ГК РК, в которой сказано «признается... что наследник принял наследство», т.е. именно устанавливается презумпция принятия присутствующим наследником наследства.

Опровергнуть презумпцию фактического принятия может сам наследник, так как его действия в отношении наследства могли быть лишь только похожими на акт принятия, но в действительности его намерение состояло в другом, например, в продолжение реализации своего самостоятельного владельческого титула, возникшего ранее, в отношении части наследства или в помощи другим наследникам сохранить наследственное имущество.

Между тем, пункт 4 статьи 1074 ГК РК закрепляет, что наследник утрачивает право отказаться от наследства по истечении, предоставленного ему для этого срока. Кроме того, он утрачивает это право также и до истечения указанного срока, если он *фактически вступил* во владение наследственным имуществом либо распорядился им, либо обратился за получением документов, удостоверяющих его права на это имущество.

Считаем, что указанное является нарушением конституционных прав граждан. Согласно пункту 2 статьи 26 Конституции Республики Казахстан собственность, в том числе право наследования, гарантируется законом. В связи с чем, у граждан есть право, а не обязанность наследовать. Между тем, в рассматриваемой ситуации указанная норма по сути является обязанностью. В связи с этим предлагается пункт 4 статьи 1074 ГК РК изложить в следующей редакции: «4. Наследник утрачивает право отказаться от наследства по истечению предоставленного ему для этого срока. Он утрачивает это право также и до истечения указанного срока, если обратился за получением документов, удостоверяющих его право на это имущество.»

Такое изложение нормы предоставит право наследнику, фактически принявшему наследство, отказаться от него в течение шести месяцев со дня открытия наследства путем подачи нотариусу заявления об отказе от наследства.

Правом признания действий в качестве принятия наследства обладают субъекты, которые участвуют в процессе легитимации наследника в качестве собственника, - нотариус или суд.

В каждом частном случае нотариусы самостоятельно оценивают обстоятельства фактического принятия наследства при личном обращении наследника. При этом, в подтверждение факта принятия наследства наследник предоставляет нотариусу бесспорные доказательства.

В случаях, когда наследник фактически принял наследство, но не может представить нотариусу бесспорные доказательства, необходимые для получения свидетельства о праве на наследство, и нет возможности получить их иным путем, то наследник вправе обратиться в суд с заявлением об установлении юридического факта принятия наследства, которое рассматривается в порядке особого производства. Если при этом возникает спор о праве, то установление такого факта производится в исковом порядке [6].

Принятие наследства ограничено временными рамками, что непосредственно позволяет оперативно осуществлять права на принятие наследства. В момент открытия наследства еще неизвестно, кому оно будет принадлежать, поэтому наследство до принятия наследниками наследства либо до перехода его как выморочного в собственность Республики Казахстан представляет собой совокупность бессубъектных, т.е. никому не принадлежащих, прав и обязанностей. В связи с чем, возникает состояние правовой неопределенности, и в итоге наследство, может быть разворовано, должники наследодателя могут уйти от исполнения лежащих на них обязанностей, а у кредиторов умершего наследодателя могут возникнуть затруднения при осуществлении своих прав.

В целях разрешения указанной ситуации закон устанавливает срок для принятия наследства. Гражданским кодексом срок для принятия наследства установлен шесть месяцев, его течение начинается со дня открытия наследства (статья 1072-2 ГК).

Между тем, наследство может быть принято и после истечения срока на принятие наследства.

Статья 1072-3 ГК РК предоставляет возможность наследнику, пропустившему срок, установленный для принятия наследства, восстановить в судебном порядке. При этом ГК регламентирует, что требования о восстановлении срока принятия наследства и признании наследника принявшим наследство могут быть удовлетворены при наличии совокупности юридических фактов: отсутствуют доказательства фактического принятия наследства; срок пропущен по уважительным причинам; обращение наследника в суд с иском в течение шести месяцев с момента, когда отпали причины пропуска этого срока.

Как усматривается из перечня, одним из обязательных условий удовлетворения требования наследника о восстановлении срока для принятия наследства судом является наличие уважительных причин пропуска общего срока для принятия наследства. Уважительность того или иного обстоятельства как правового основания пропуска срока действующим законодательством не определена, статья 1072-3 ГК РК наделяет подобным оценочным полномочием суд.

«В п. 11 нормативного постановления (*Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года №5 «О некоторых вопросах*

применения судами законодательства о наследовании»- Ж.А.) в качестве уважительной причины указаны болезнь наследника, а также иные обстоятельства, препятствующие подаче заявления о принятии наследства. При этом важно установить не столько сам факт болезни наследника, а сколько связь между данной болезнью и невозможностью своевременно обратиться за принятием наследства. Поэтому уместно в решении суда изложить, в какой именно период наследник болел, каким образом препятствовала болезнь реализации наследственных прав. Однако зачастую уважительность причины пропуска срока принятия наследства в решениях суда не раскрывается.» [12]

Действительно, анализ судебных решений по вопросу восстановления срока принятия наследства и признания наследника принявшим наследство за период 2017-2019 годов показал, что в решениях судов по искам о восстановлении срока для принятия наследства не всегда имеются обоснования об уважительности оснований пропуска срока.

Так, например, в одном из случаев срок на принятие наследства был восстановлен по причине, что наследодатель умер в двадцатилетнем возрасте, что могло отразиться на психологическом состоянии родителей [13], в другом случае, суд просто указал что, как усматривается из ответа на запрос суда Жамбылской областной нотариальной палаты от 05.10.2018 у частных и государственных нотариусов завещаний и наследственных дел после смерти А-ва В.А. не имеется, что свидетельствует о том, что принявших наследство наследников не имеется и свидетельства о праве на наследство ни кому из наследников не выдавались [14].

Если совершеннолетний наследник пропускает срок на принятие наследства без уважительной причины и суд отказывает в его восстановлении, то это последствия невнимания к своим родственникам. Иначе обстоит дело, когда срок на принятие наследства пропустит законный представитель наследника (родитель, опекун, попечитель и пр.), так как в этом случае страдают интересы незащищенной стороны – подопечного [15].

Интерес представляет норма, закрепленная частью 4 статьи 1268 ГК Украины «малолетнее, несовершеннолетнее, недееспособное лицо, а также лицо, гражданская дееспособность которого ограничена, считаются принявшими наследство, кроме случаев, установленных частями второй – четвертой статьи 1273 настоящего Кодекса».

Полагаем, что указанная норма позволяет обеспечить охрану прав и законных интересов недееспособных и ограниченно дееспособных лиц без обращения в суд.

Как уже отмечалось, в настоящее время вопрос о восстановлении срока для принятия наследства решается в суде в порядке искового производства, т.е. если есть другие наследники, принявшие наследство, то они привлекаются в качестве ответчиков. Вместе с тем, имеются ситуации, когда у истца и ответчика отсутствует спор, как таковой, тогда, о чем может быть иск? Такая коллизия содержится в ГК РК. Между тем, анализ законодательства наследственного законодательства ряда стран СНГ показывает наличие нормы позволяющей наследнику, пропустившему срок для принятия наследства, быть включенным по заявлению других наследников, принявших наследство в состав наследников (например, пункт 2 статья 1155 ГК РФ [16], пункт 2 статья 1272 ГК Украины [5]). Законодатель Республики Казахстан отказал своим гражданам в возможности разрешить указанную ситуацию без обращения в суд, тем самым увеличил нагрузку на суды. В связи с чем, считаем, необходимым устранить указанный пробел и внести дополнение в ГК РК. В частности, предлагается статью 1072-3 дополнить пунктом 2 следующего содержания: «Наследство может быть принято наследником по истечению срока, установленного для его принятия, без

обращения в суд при условии нотариально засвидетельственного согласия на это всех остальных наследников, принявших наследство. Если наследственное имущество сохранилось в натуре, то такое согласие наследников является основанием аннулирования нотариусом ранее выданного свидетельства о праве на наследство и основанием выдачи нового свидетельства.

Если на основании ранее выданного свидетельства была осуществлена государственная регистрация прав на недвижимое имущество, постановление нотариуса об аннулировании ранее выданного свидетельства и новое свидетельство являются основанием внесения соответствующих изменений в запись о государственной регистрации.»

В результате принятия указанной нормы в суд за восстановлением сроков будут обращаться либо только единственный наследник, пропустивший срок, либо наследники, между которыми имеется спор и у одной из сторон имеются доказательства того, что наследник пропустил срок не по уважительной причине.

Как уже отмечалось выше в Казахстане за достаточно короткий период времени имели место две системы принятия наследства.

Система отречения, закрепленная в ГК РК от 01.07.1999 года характеризуется тем, что: «В соответствии с законодательством о наследовании наследник приобретает право на наследство со времени открытия наследства (ст. 1072 ГК РК), но он вправе отказаться от наследства в течение шести месяцев со дня, когда он узнал или должен был узнать о своем призвании к наследованию (п.1 ст. 1074 ГК РК). Таким образом, современное наследственное право строится по типу германской системы, то есть системы отречения или непосредственного наследственного правопреемства». [17]

Необходимо отметить, что помимо указанных статей 1072, 1074 ГК РК принцип презумпции принятия наследства устанавливался и статьей 1077 ГК РК, которая защищает права отсутствующих наследников т.е. если наследник не отказался от наследства, другие наследники вправе произвести раздел имущества между собой, выделив долю отсутствующему наследнику.

В 2007 году были внесены изменения в раздел Наследственное право ГК РК [18]. В результате глава 60 Приобретение наследства была серьезно преобразована, в частности была дополнена новыми статьями 1072-1, 1072-2, 1072-3, 1072-4, а статья 1072 была изложена в новой редакции. В итоге система отречения была заменена системой принятия наследства.

Между тем, ряд положений от прежней системы был сохранен, в частности пункт 4 статьи 1074, статья 1077 ГК РК.

Указанное привело к тому, что, если наследники до шести месяцев не подали нотариусу заявления о принятии наследства либо заявления об отказе от наследства их ждет судебное разбирательство. Так как мы отмечали выше, если наследник пропустил срок для принятия наследства, то он должен в судебном порядке его восстановить, доказав, что пропуск произошел по уважительной причине. Если же наследник в течение шести месяцев не отказался от наследства, то он должен в судебном порядке продлить срок для отказа от наследства, так же доказав, что пропуск произошел по уважительной причине.

Вместе с тем имеют место случаи, когда наследник не желает принимать наследство при этом он и не подает заявление о принятии наследства и не подает заявления об отказе от наследства. Однако статья 1077 ГК РК предписывает, что наследство должно быть разделено с выделом доли отсутствующему наследнику.

В настоящее время по предоставленной информации территориальных нотариальных палат в производстве нотариусов находится около двух тысяч неоконченных наследственных дел в связи открытыми наследственными долями, согласно пункту 1 статьи 1077 ГК РК.

Для устранения вышеизложенных противоречий необходимо исключить из наследственного права все положения, которые были неотделимы от презумпции принятия наследства, в частности исключить статью 1077 ГК РК и внести изменения в статью 1074 об отказе от наследства. Еще в 2007 году профессор А.Г. Диденко в своей статье «Об изменениях наследственного законодательства Республики Казахстан» отмечал: «С возвратом законодательства к системе принятия наследства теряется смысл в сохранении особого статуса отсутствующих наследников и возникает противоречие с другими нормами наследственного права», также было отмечено, что «данное несоответствие нельзя решить путем толкования, требуется законодательное решение». [19, с.729].

Внесение предложенных изменений, поможет обеспечить единообразное понимание и, соответственно, единую практику применения норм права, исключит возможность их неоднозначного толкования, что является недопустимым в правоприменительной практике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Петров Е.Ю. Наследственное право России: состояние и перспективы развития (сравнительно-правовое исследование) [Электронное издание]. – М.: М-Логос, 2017. – 152 с.
- 2 Модельный Гражданский кодекс для государств - участников СНГ (часть вторая) (г. Санкт-Петербург, 13 мая 1995) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 3 Гражданский Кодекс Республики Узбекистан (Часть вторая) (утверждена Законом Республики Узбекистан от 29 августа 1996 года № 256-I) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.01.2020 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 4 Гражданский кодекс Кыргызской Республики от 5 января 1998 года № 1 (Часть II) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2019 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 5 Гражданский кодекс Украины от 16 января 2003 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://kodeksy.com.ua/ka/grajdanskij_kodeks_ukraini/
- 6 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года № 5. «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 7 Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://civil.consultant.ru/elib/books/9/page_23.html
- 8 Рассказова Н.Ю. Фактическое принятие наследства // <http://отрасли-права.рф/article/21833> (дата обращения: 18.03.2020)
- 9 Смирнов С.А. Механизм фактического принятия наследства и его развитие в современной судебной практике // <http://отрасли-права.рф/article/9239> (дата обращения: 17.03.2020)
- 10 Куסיнова Л.А., Жакупов Р.Е. Наследственное право Республики Казахстан. Астана, 2013- 208 с.

- 11 Чепига Т. Способы принятия наследства//Советская юстиция .-1968-№16. С.14-15
- 12 Куанова И.З. Наследственные споры: методика подготовки дела, судебного разбирательства и составления решения суда. Практическое пособие. – Астана, 2017. – 120 с.
- 13 Решение районного суда №2 Ауэзовского района города Алматы от 09.01.2019 по гражданскому делу № 2-8346
- 14 Решение Таразского городского суда Жамбылской области от 04.12.2018 года по гражданскому делу № 3110-18-00-2/14059
- 15 Казанцева А. Е. Теория наследственного и причастных к нему правоотношений по гражданскому праву Российской Федерации: диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.03. Томск, 2015. -342 с.
- 16 Гражданский кодекс Российской Федерации (часть третья) от 26.11.2001 N 146-ФЗ (ред. от 18.03.2019) //http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/
- 17 Бабыкова, Э. Б. Правовое регулирование наследования в Республике Казахстан: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. -Алматы, 2003. -26 с.
- 18 Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года N 225 «О внесении изменений и дополнений в Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная части)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000225_#z0
- 19 Диденко А.Г. Об изменениях наследственного законодательства Республики Казахстан. В кн. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. - Избранное. Том 3. / Под ред. А.Г. Диденко. Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2008. - 808 с.

УДК 340.15:347.23(574)

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ЖЕКЕ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ

Б.А. Жұматаева

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, bayian_a@mail.ru

Түйіндеме. Қазақ әдет-ғұрып құқығының қайнар көздері болып құқықтық дәстүрлер, қазақ әдет-ғұрып құқығының кодификациясы, билердің соттық прецеденттері, ереже, шариғат нормалары есептеледі.

Қандай да болмасын формада көрініс тапқанына қарамастан тәжірибеге қарап, қазіргі заманғы демократиялық түрдегі қоғамды авторитарлы, тоқырауда қалған қоғамнан қателеспестен ажырата аламыз. Бірақ өзін демократиялық деп жариялаған қоғам, өзін жалпыхалықтық деп жариялаған мемлекет шын мәнінде өз атына сай ма, жоқ па деген мәселе маңызды болып табылады.

Еліміздің тарихында, әсіресе Кеңес өкіметі дәуірінде әдет-ғұрып құқығы мемлекет және құқық тарихы саласында да, мәдениеттану саласында да, құқық философиясы саласында да қарастырылған жоқ. Бірақ өзге құқықтық жүйелерде де мұндай түсініктемелер түпкілікті сипатта болған жоқ. Әдет-ғұрып құқығы мәселелері

жөнінде пікір-талас әдетте нақты мәселелерге қатысты болатын немесе саяси бағыттағы ой-пікірлерге және нақты эмпирикалық тәжірибеге байланысты болды.

Әдет-ғұрып құқығында адамдардың өзара қарым-қатынастарының құрылымы нақты анықталған. Ол құрылым қазіргі заманғы құқықта да бар. Бұл құқықтық дамудағы сабақтастықты анықтауға негіз болады. Әдет-ғұрып құқығында құқықтар мен міндеттер ұғымы бөлінбеген, олардан жауапкершілік ұғымы да бөлінбеген күйде еді. Бірақ жеке тұлғаның құқығы қауымның (рудың, тайпаның, қоғамның) құқығынан бөлінбеген, ал жауапкершілік қоғамнан аластатушылық сипатта болды, яғни Кеңес дәуіріндегі зерттеушілер арасында әдет-ғұрып құқығында дамыған құқықтағыдай (қазіргі замандағыдай) мәмілегерлік шешімге келу жоқ деген қате пікір орын алған. Сондықтан әдет-ғұрып құқығын алғашқы қауымдық, ерте кездегі, көне сипаттағы деп, т.б. атайды. Бұл тұрғыдан алып қарағанда, әдет-ғұрып құқығы деп әртүрлі негіздер бойынша (біріккен еңбектің, күнделікті өмірдің, туыстықтың, көршілестіктің, ортақ этникалық бірліктің, т.б.) біріккен адамдар арасында топтық негізде қалыптасқан әрекеттердің жиынтығы түсініледі. Зерттеулерге қарағанда, бұл құқықтар келісімнің негізінде, яғни олардың қажеттілігіне сенімнің негізінде қалыптасады. Ол ережелерді орындау ерікті түрде болады, бірақ оған қоғам, ру, тайпа қадағалау жасайды және орындалмаса әртүрлі сипаттағы шаралар қолданады.

Сонымен бұл мақалада дәстүрлі қазақ қоғамындағы әдет құқығында жеке меншіктің қалыптасу әдісін, меншік құқығының объектісін, жерге деген меншіктің болғандығы туралы деректер зерттеліп, айтылады.

Түйін сөздер: қазақ, дәстүр, қоғам, әдет-ғұрып, меншік, құқық, барымта.

ПРАВО ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ТРАДИЦИОННОМ КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация: Источником права казахского обычая являются правовые традиции, кодификация прав казахского обычая, судебные прецеденты биев, правила, нормы шариата.

Несмотря на то, что в какой бы то ни было форме проявился, мы можем разделить общество современного демократического типа с авторитарным, застойным, без ошибок. Но важно, что общество, провозгласившее себя демократическим, государство, провозгласившее себя общенациональным, действительно соответствует ли своему имени или нет.

В истории страны, особенно в эпоху советской власти, право обычаев не предусмотрено ни в области истории государства и права, ни в области культурологии, ни в области философии права. Но и в других правовых системах такие комментарии не носили окончательного характера. Дискуссия по вопросам права на обычаи обычно была связана с конкретными вопросами или связана с мыслями политического направления и реальным эмпирическим опытом.

В обычаях четко определена структура взаимоотношений людей. Эта структура также имеет современное право. Это послужит основой для определения преимущества в правовом развитии. Но существует ошибочное мнение о том, что права личности не разделены от прав общин (родов, племен, общества), а ответственность носила исключительный характер от общества, то есть между исследователями советского периода в правах обычаев, как и в современном мире, нет компромиссного решения. Поэтому право на обряды называют первобытным, ранним, древним характером и т.д. С этой точки зрения под обычаем понимается совокупность

действий, сформированных на групповой основе между людьми, объединенными по различным основаниям (объединенный труд, повседневная жизнь, родство, соседство, общее этническое единство и др.). В отличие от исследований, эти права формируются на основе соглашения, то есть на основе доверия к их потребностям. Это добровольное исполнение правил, но за ним осуществляют общественный контроль, род, племя и принимают меры различного характера, если они не выполняются.

Вместе с тем, в данной статье изучаются и излагаются сведения о методах формирования частной собственности в традиционном казахском обществе, об объекте права собственности, о наличии собственности на землю.

Ключевые слова: казах, традиции, общество, обычаи, собственность, право, барымта.

PRIVATE PROPERTY RIGHTS IN TRADITIONAL KAZAKH SOCIETY

Abstract. The Source of Kazakh custom law is legal traditions, codification of Kazakh custom rights, judicial precedents of BIIS, rules, Sharia norms.

Despite the fact that in any form it has appeared, we can divide the society of the modern democratic type with the authoritarian, stagnant, without mistakes. But it is important that a society that has declared itself a democracy, a state that has declared itself a national one, whether it really lives up to its name or not.

In the history of the country, especially during the Soviet era, the law of customs is not provided for in the field of state and law history, nor in the field of cultural studies, nor in the field of legal philosophy. But in other legal systems, such comments were not final. Discussions on the law of custom were usually related to specific issues or related to political thinking and real empirical experience.

Customs clearly define the structure of people's relationships. This structure also has modern law. This will serve as a basis for determining continuity in legal development. Due to the fact that in Islam there is no concept of religion, no religion, no religion, no religion, no religion, no religion. But there is an erroneous opinion that the rights of the individual are not separated from the rights of communities (clans, tribes, society), and the responsibility was exclusive from society, that is, between researchers of the Soviet period in the rights of customs, as in the modern world, there is no compromise solution. Therefore, the right to rites is called primitive, early, ancient character, etc. From this point of view, custom is understood as a set of actions formed on a group basis between people United on various grounds (joint work, daily life, kinship, neighborhood, common ethnic unity, etc.). in contrast to research, these rights are formed on the basis of agreement, that is, on the basis of trust in their needs. This is a voluntary implementation of the rules, but it is subject to public control, the family, the tribe and take various measures if they are not implemented.

At the same time, this article studies and presents information about the methods of formation of private property in the traditional Kazakh society, about the object of ownership, about the presence of ownership of land.

Keywords: Kazakh, traditions, society, customs, property, law, barymta.

Дәстүрлі қазақ қоғамындағы әдет құқығында жеке меншіктің болғандығы туралы да деректер бар. Мысалы, аң аулайтын бүркітті немесе тазыны ұрлағаны үшін кінәлі адам айыпқа құл беретін. Жалпы алғанда, қазақ әдет-ғұрып құқығында жеке меншік туралы мәлімет көбінесе деликтілерге қатысты болып табылады.

Мысалы, барымта институты сот шешімін немесе жауапкер тарапынан орындалмаған өзге де заңды талапты іске асыруды қамтамасыз етудің әдісі (құралы) ретінде пайда болған. Барымта кінәлінің, оның ағайындарының немесе бүтін ауылының малын айдап әкету жолымен жүргізілді. Бірақ барымта заңды болуы тиіс. Яғни ол үш талапқа сәйкес келуі керек: 1) бидің немесе билер сотының шешімі бойынша жүргізілуі тиіс; 2) барымта жасайтындығы туралы талапкер міндетті түрде жауапкерге, оның ауылының ақсақалдарына ашық мәлімдеуі тиіс; 3) айдалып әкелетін мал саны талаптың мөлшерінен аспауы тиіс. Заңды барымта құқығы бұзылған адамның заңды әрекеті ретінде бағаланатын және әдет-ғұрып нормаларымен реттелген болатын. Ал заңсыз барымта тонаушылық, талан-тараж ретінде бағаланып, құқықтық салдар тудыратын. Егер жоғарыда айтылған барымтаның заңды негізділігі туралы талаптар сақталмаса да барымта заңсыз болып есептелді.

Барымта сот шешімін мәжбүрлеп орындату әдісі ретінде ғана емес, сондай-ақ басқа жолмен келісімге келу мүмкін болмаған жағдайда қолданылатын.

Бірнеше рет мал айдап әкетілген күрделі, үлкен дауларда, олардың заңдылығын анықтау қиын болғандықтан билер соты талаптарға өзара кешірім жасап (салауат), келісімге келтіруге тырысатын.

Қазақтардың саяси тарихында барымта институты ерекше орын алады. Барымта феодалдық талас-тартыстар, ұлт-азаттық көтерілістер және феодалдар-ға қарсы қозғалыстар кезінде қолданылатын. Барымтаны патша өкіметі қылмыс деп жариялағанымен, бұл институт Қазан төңкерісінен кейін ғана жойылған болатын. Барымта және оның ерекшеліктері ғылымда аз зерттелген.

Демек, барымта бастапқы түрінде талапкердің мүддесін қанағаттандыру үшін біреудің мүлкін, әсіресе малын айдап әкету. Бұл әрекет сот шешімін орындаудың әдісі ретінде негізді талаптар болған жағдайда қолданылатын.

Қазақ әдет-ғұрып құқығының тарихи ескерткіштеріне барымтаны талан-тараждан ажырататын белгілер көрсетілген. Біріншіден, бұл әрекеттің заңдылығы. Өз құқықтарын қорғау үшін барымта жасаған адамдарды өзін және өз мүлкін қорғай алатын адамдар ретінде халық сыйлайтын.

Тәуке ханның заңдары бойынша егер айыпталушы сот үкімін орындамаса, немесе егер ауыл басшысы істі қарастырудан бас тартса, және сонысымен қылмыскерді бүркемелесе жәбірленушінің барымта жасау құқығы пайда болды. Бұл жағдайда, А. Левшин жазғандай: «талапкер өзінің қарындасының рұқсат беруімен, барантқа, яғни туыстарымен немесе жақын көршілерімен жауапкердің ауылына баруға және оның малын жасырын тартып алуға құқық алады; бірақ, үйіне қайтып оралғаннан кейін, өзінің бастығына хабарлауы тиіс, ол өз бастығын, ол өзінің қарындасының талап-арызына сәйкес өтемін деп хабарлауы тиіс» [1]. Гродеков мал айдап әкетуді барымта деп атаудың шарттары одан да көп дейді. Олар: 1) ол күндіз емес, түнде жасалуы тиіс; 2) барымта деп ашық жариялануы; 3) келтірілген зиянның (ұрлық, кісі өлімі, әйелін немесе қалыңдығын тартып алу, ренжіту, т.б.) орнын толтыру мақсатында жасалуы тиіс; 4) жауапкер бидің шешімін орындатқызбаса. Қазақ мемлекеттілігін нығайту кезеңінде Тәукенің кезінде С.Л. Фукс айтқандай, барымта «еркін элементтердің шектелуімен, оны реттеумен және оны құқықтық тәртіпті қорғаудың дентальды тәсіліне айналдырумен сипатталады».

Меншік объектілері деп – иемдену мақсатында меншік субъектілерінің құқығы қолданылатын еңбек құрал-жабдықтарының, өнімдерінің жиынтығы болып табылады.

Біз меншік құқығының жекелеген объектілерінің (мал, мүлік, құлдар, жер) ерекшеліктеріне талдау жасап көрелік.

Көшпенділердегі өндіріс құралдарына меншік қатынастарына баға берудегі қарама-қайшылықтардың бір айрықша ерекшелігі бар, ол – жерге меншік қатынастарының экономикалық мазмұнын бағалаудың әртүрлілігі.

Зерттеушілердің бір бөлігі қарастырып отырған кезеңде Евразия көшпенділерінің көпшілігінде жерге меншік қатынастарының негізгі түрі малға жеке меншік қатынастарымен толықтырылған, пайдаланылатын жайылымдық кеңістіктерге қанаушылық меншік болған дейді (академик С.З. Зиманов). Көшпенділер тарихын зерттеушілердің екінші бөлігі бұған қарама-қарсы пікірді ұстанады. Олардың пікірі бойынша, көшпелі қоғамдарға пайдаланылатын жайылымдық кеңістіктерге қанаушылық емес қауымдық меншік қана үстемдік еткен [2].

XX ғасырдың 50-ші жылдары көшпенділердегі өндіріс құралдарына меншік формалары туралы екі негізгі қарама-қарсы концепциялардың таласы кезінде, негізгі формулаға қарсы көшпенділерде материалды өндіріс жағдайында оларға тән жерді пайдаланудың шаруашылық формалары жерді пайдаланудың көшпелі қоғамдарда жерге меншіктің (жеке, феодалдық) нақты және тұрақты материалды объектісін және оларға негізделген қатардағы көшпелі малшыларды жерге қатысты қанаудың нақты формаларының пайда болу мүмкіндігін жойған қауымдық жер пайдалану мен жер иелену сияқты кең формаларын тудырды деген негізгі концепцияны алға тартты.

Бұл орайда С.Е. Толыбеков: «Көшпелі мал шаруашылығының өзіндік жағдайлары мен көшпенділердің әскери-жорықтық өмір салты малға жеке меншікпен қатар жерді қауымдық иелену формасын сақтады», – деп жазды. Көшпелі қазақ қауымы хандықтың бүкіл территориясында көшу еркіндігін иеленді, яғни жүздер мен рулардың арасында бөлініс болған жоқ [3].

В.Ф. Шахматов та осындай пікірді ұстанады. Ол: «Көшпелі мал шаруашылығы жағдайында жерге меншік рудың, тайпаның, қауымның меншігі ретінде ғана баяу қалыптасты, себебі көшпелі мал шаруашылығының өзі мерзімдік жайылымдар ретінде шектеусіз пайдаланатын көптеген жерлердің болуын меңзеді. Көшпелі мал шаруашылығы мен жайылымдарға жеке меншік өзара бір-бірін жоққа шығаратын категориялар болған еді. Себебі тарих көшпелі мал шаруашылығы жерге жеке меншік пайда болғанда аяқталды», – дейді [4].

Осы көзқарастардың негізінде авторлар қазақтардың патриархалды-феодалды қоғамы өзінің өндіріс жағдайлары бойынша жерге меншіктің қанаушылық формасын жасауға қабілетсіз болған. Көшпелі малшыларда пайдаланылатын жайылымдық жерлерге тек қана қауымдық меншік үстемдік еткен деген пікірдің басты ерекшелігі көшпелілердегі жер қатынастарының құқықтық формаларына (жайылымдарды иелену, пайдалану және билік ету) мұндай сипаттама беру мәселенің экономикалық аспектілерін толық көлеңкеде қалдырады.

Дегенмен, мысалы М.З. Цинманның пікірінше, экономикалық талдау жасау арқылы біз феодалдың шаруаларды қанауға және рента алуға негіз болатын жерге нақты феодалдық меншік құқықтарының болғандығын көреміз. Рента мәселелері әлі күнге дейін нақты емес. Зерттеушілердің біраз бөлігі (сондай-ақ Цинман да) рентаны рулық көмектің әртүрлі формаларынан көреді. Ал зерттеушілердің екінші тобы бұған үзілді-кесілді қарсы [5].

Ал меншік құқығы туралы айтсақ, дәстүрлі құқықтық жүйелерде жер жеке, қауымдық, рулық меншік объектісі болып табылады.

Ал құқықтық мағынада жерге меншік құқығы туралы айтсақ, ең алдымен келесідей мәселелерге тоқталайық.

Дәстүрлі қоғамдарда қазіргі замандағыдай жерді жылжымайтын мүлік деп атаудың мәні жоқ: жер жылжитын да, жылжымайтын да мүлік емес, себебі оның атқаратын ролі мүлдем басқа. Дәстүрлі қоғам жердің экономикалық құндылығын жоққа шығармайды, бірақ, ол құндылық капитализм кезіндегідей анықтаушы сипатты иеленбейді. Жердің берілмейтіндігі принципін бекіте отырып, дәстүрлі қоғам бірінші орынға оның экономикалық емес сипатын қояды: яғни жерге құқық рудың өз ішінде ұрпақтан ұрпаққа қалып отырады. Дәстүрлі қоғам құқық субъектісінің қоғамдық-саяси статусын ерекше орынға қояды.

Ал енді меншік объектілеріне жеке-жеке тоқталсақ.

Мал – меншік құқығының объектісі. Жоғарыда айтып кеткеніміздей кейбір зерттеушілер малды қазақтардағы мүліктік, яғни таптық бөліністің негізі ретінде қарастырады.

Қазақтар күнделікті тұрмыста «мал-мүлік» деген сөз тіркесін қолданады. Яғни көшпендінің шаруашылығында мал ерекше орында болған. Малға меншік белгісі ретінде – таңба басылатын. Мал ұрлау басқа зат ұрлаудан ауыр қылмыс болып есептелді. Мал негізінен отбасылық, жеке меншік объектісі болды.

Соңғы уақыттарға дейін көшпенділердегі малға жеке меншікке қатысты мәселелер көбінесе жалпы формада қарастырылып келді. Сонымен қатар, этнографиялық деректер көшпенділердегі малға жеке-отбасылық меншік түсінігін ашуға нақтырақ болу үшін, оның қалыптасуының кейбір кезеңдерін көруге, өзінің бастапқы формасында патриархалды отбасылық меншік ретінде қарастырыла алатын көшпендінің малға және мүлікке меншігінің болғандығын анықтауға септігін тигізеді.

Жеке мүліктің қалыптасу әдісі туралы мәселе ерекше қызығушылық тудырады. Ш.Ш. Уәлиханов жазғандай, бала туылғанда, тұсауы кесілгенде, сүндетке отырғанда туыстары оған мал беретін. Оны енші дейді. Ол баланың жеке меншігіне айналатын. Және ол енші әкесі қайтыс болған соң, мұраны бөлу кезінде мұралық мал-мүліктің құрамына кірмейтін. Сондықтан ол бала еншісінде малы болса да, мұралық мүліктегі бөлікке тең құқықты иеленді. Баланың осындай жолмен, яғни өмірінің ерекше кезеңдерінде туыстарынан енші деп берілген малдар оның ата-анасының немесе жақын туыстарының малымен бірге бағып, жайылатын. Ал бала кәмелеттік жасқа жетіп, үйленгенде немесе тұрмысқа шыққанда сол малдарын алып кететін. Мұндай дәстүр қазақтарда ғана емес, қырғыздарда да, татарларда да, тувалықтарда да, яғни көптеген көшпенділерде болған.

Бұдан біз көшпенділерде жеке меншіктің пайда болу жолдарының бірін ғана емес, ондағы туыстардың рөлін де көреміз.

Тарихтың белгілі бір кезеңінде саяси билік органдары мақұлдаған дәстүрлер құқықтық әдет-ғұрыптарға айналады. Олар бірдей деңгейде әдет-ғұрыптардың да, құқықтық нормалардың да белгілерін иеленеді, әрі өзінің анықтылығы, формалдылығы және қолданылудағы императивті күші бойынша екеуіне де жатпайды. Құқық тарихына белгілі әдет-ғұрып құқығы нормаларының жинақтары («Орыс Шындығы», «Варварлық шындық», «Салий Шындығы», «Рипуарлық Шындық», т.б.) толық емес және реттелетін қатынастардың ең маңызды салаларына жататын ережелерді ғана қамтиды.

Әдет-ғұрыптарды кодификациялау және сол арқылы оларға әдеттік-құқықтық заң күшін беру Қазақстан тарихында да болған. XVI ғасырдың бірінші ширегінде Қасым хан өзінің бірқатар соттық шешімдерімен «көне» нормалардың маңыздылығы мен халық мойындаған күшін айқындаған болатын. Және көне деректерге қарағанда, ол билердің және атақты ру басшылары мен ақсүйек өкілдерінің жиналысында осы нормаларды сақтау қажеттілігі және дау-дамайлары шешкенде қолдану қажеттілігі

туралы айтқан болатын. Осылайша, бірқатар өңделген әдет-ғұрып нормаларына биліктік күш берілген болатын. Бұл құқықтық акт тарихта «Қасым ханның қасқа жолы» деген атпен қалды. Ол кезінде жазылған жоқ, бірақ кейінгі зерттеушілер, жаһангерлер және орыс чиновниктері оны (толық болмаса да) жазып алуы әбден мүмкін. Көшпелі қазақ қоғамына тән дамыған ауызша мәдениет өз кезінде күмән жоқ жеткілікті толық деңгейде бұл нормаларды сақтап қалды. Және «Қасым ханның қасқа жолы» әкеден балаға мұраға қалып отырды. XIX ғасырдағы соттық шешімдерде, әсіресе көне әдеттік-құқықтық нормалардың күшін бізге жеткізу үшін Қасым ханның заңдарына сілтемелер көптеп кездеседі. XVI ғасырдың аяғында және XVII ғасырдың басында өмір сүрген Есім хан туралы да дәл осындай деректер бар. Ол жөнінде қазақта «Есім ханның ескі жолы» атты заңы белгілі.

Хандық биліктің осы және өзге де үкім-кесімдері арқылы мемлекеттің ішкі және сыртқы саясаты тұрғысынан оларды нығайту және қоғамды басқару тұрғысынан аса маңызды әдет-ғұрыптар қамтылды.

«Жеті Жарғыны» (оның жаңа варианттарын) зерттеумен айналысқан ғалымдар «Жеті Жарғы» өзінің мазмұны бойынша үш бөліктен: бірінші бөлігі – «Қасым ханның қасқа жолы» заңдарынан, екінші бөлігі – «Есім ханның ескі жолы» заңдарынан, және үшінші бөлігі – Тәуке хан заманында енгізілген заң нормаларынан құралған дейді.

Шаруашылықтың табиғи сипатын қазақ әдет-ғұрып құқығының сипатымен түсіндіруге болады. Қазақ халқының тарихи қалыптасқан тұтастығы, XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап күшейе түскен жекелеген қазақ жүздерінің арасындағы экономикалық және саяси байланыстар, қазақ халқы мәдениетінің біртектес деңгейі қазақ әдет-ғұрып құқығының жалпы, негізгі ережелерінің сақталуына ықпал етті.

Қазақ әдет-ғұрып құқығын хандық билік тұрғысынан мойындалған нормаларға саюға болады ма және қажет пе деген сұрақтар туындайды. Қоғамда кең тараған әдет-ғұрып нормаларының жекелеген арналарын хандық билік тұрғысынан мойындау таппағанымен әдеттік-құқықтық нормалар деп есептеуге болады ма. Әдет-ғұрып нормалары мен әдеттік-құқықтық нормаларында іс-әрекет нормаларын дифференциациялаудың шекарасы қандай?

Қазіргі заманғы көзқарас бойынша, құқықтық нормалар деп – мемлекет немесе оның құзырлы органдары мақұлдаған немесе бекіткен іс-әрекет ережелерін айтамыз, ал әдеттік-құқықтық нормалар деп биліктік орган (хан) тарапынан бекітілген немесе мақұлданған әдет ғұрып нормаларын айтамыз. Егер біз дәл осы түсінікті ұстанған болсақ, біз дәстүрлі қазақ қоғамындағы әдеттік-құқықтық нормалардың маңызы мен қолданылу шеңберін тым тарылтқан болар едік. Сондай-ақ қазақ қоғамында орталық билік – хандық билік әдетте күшті болған жоқ және бейбіт уақыттағы оның функциясы негізінен дау-дамайларды шешуде жоғарғы соттық инстанция болуына және өзіне қарасты барлық руларды басқаруға сайды. Халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының білгірлері, әрі сақтаушы болып есептелген ерекше топ – билердің өзіндік құқықтық жағдайы қазақ қоғамының өмірі мен ішкі ұйымдастырылу механизмінің ерекшелігі болып табылды. Олар қолданылып жүрген нормаларды анықтауда және бекітуде соңғы сөзді иеленді (кейде би ханнан жоғары болғанын біз білеміз). Әрбір рудың сайланған емес, (билер XIX ғасырда ғана сайлана бастаған), халық мойындаған биі болған. Ол билер дау-дамайларды шешіп, маңызды мемлекеттік істерге араласқан. Атақты, беделді билердің жеке-дара немесе алқалы түрде қабылдаған шешімдері соттық прецедент ролін атқарды. Осылайша, дауаларды шешуде негізге алынған әдет-ғұрып нормалары билер хандардың билігінің үгітшісі болмағанымен және оның берген айрықша өкілеттіктерін иеленбегенімен, тура айтқанда ханның саясаты мен мүдделерін іске

асырушы болмағанымен халық тарапынан мойындау тауып отырды. Билердің шешімдерімен әдет-ғұрып нормаларына іс жүзінде әдеттік-құқықтық норма күші берілді.

Ортағасырлық көшпелі және жартылай көшпелі қазақ қоғамына тән әдеттік-құқықтық жүйе хандық билік мақұлдаған әдет-ғұрып нормаларын қамтыды.

Әдет-ғұрып нормалары мен әдеттік-құқықтық нормалардың шекаралары әрқашан айқын болды десек кателесеміз. Олар талдау жасау барысында, шартты түрде ғана белгілене алады. Басқаша болуы мүмкін де емес, себебі әдет-ғұрып құқығы үнемі өз бастауын, реттеушілік мазмұнын әдет-ғұрып нормаларынан алатын және әдет-ғұрып нормалары арқылы байып отырды. Яғни әдет-ғұрып нормалары үнемі әдеттік-құқықтық нормаларға ұласып отырды. Қазақ қоғамында басқару қызметіне байланысты орындалуы тараптардың келісімі бойынша таптық қоғамдағы мемлекеттік немесе өзге де органдардың араласуына әкелетін әдеттік-құқықтық нормалар тобын анықтайтын ерекше термин болған жоқ.

Әдет-ғұрыптар мен әдеттік-құқықтық нормалар үшін ортақ ұғымдар мен терминдер: «ескі әдет», «әдет-ғұрып», «ата-баба салты», т.б. қолданылды. Сонымен қатар нормалардың маңызды мазмұнын айқындау қажет болғанда басқа да «жора», «жарғы», «жол», «жоба» терминдері қолданылды. Бұл терминдер кейде қосарланып та (жол-жора, жол-жоба) қолданылды. Бірақ «жарғы» терминін ғана өзге ұғымдармен байланыстырмайтын. Сірә, «жарғы» ұғымымен мемлекеттегі жоғарғы билік мақұлдаған немесе бекіткен нормалардың жоғарғы формалары түсіндірілген болар. Айтылған жағдайлардың барлығында әдеттік-құқықтық ережелер сөз болып отыр.

Қазақ әдет-ғұрып құқығының келесі қайнар көзі – Ережелер. Ережелер қазақ қоғамында кейінірек (XIX ғасырдың ортасында ғана) пайда болды.

Бүкіл қазақ жүздерінде немесе уездерінде қазақ әдет-ғұрып құқығының білгірлері қатысып, жасаған Ережелердің прецеденттік маңызы болды. Мұндай ережелердің бірі – 1885 жылы Шар өзенінің бойында Абай Құнанбаевтың қатысуымен жасалған ереже болып табылады.

Ережелер – қазақ әдет-ғұрып құқығының XIX ғасырдағы жазбаша қайнар көздері болып табылады. Әдеттік-құқықтық жүйенің жаңа арналарын да қамти отырып өте кеш жазылғандығына қарамастан, олар қазақ қоғамындағы ерте құқықтық құбылыстарды зерттеудегі құнды нормативті материалдар болып табылады.

Шариат: бұл да дәстүрлі қазақ қоғамындағы құқықтың қайнар көздерінің бірі болған. Бірақ қазақ қоғамының бір ерекшелігі мұнда шариат түгелдей қолданылған жоқ. Шариат (мұсылмандық заңдар) көбінесе отырықшы аудандарда қолданылды, ал көшпелі елді-мекенде (Дешті-Қыпшақ даласында) қолданылған жоқ десе де болады. Бұл ерекшелік қазақтардың дүниетанымынан да көрініс тапқан.

Қазақ әдет-ғұрып құқығын нақтылап зерттей отырып, оның келесідей ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

а) феодалдық қоғамның қалыптасуының ерте кезеңдеріндегі нормалардың бірқатарынан – қауымдық-рулық ұйымның элементтері бар дамымаған феодалдық қатынастардың көрініс табуы;

б) «халықтық» демократиялық институттар мен нормалардың көптеген, белгілі әдеттік-құқықтық жүйелерге қарағанда көбірек көлемде болуы;

в) мүліктік жауапкершілік, сондай-ақ неке және отбасы қатынастарының нормативті және дәлме-дәл реттелуі;

г) қазақ мемлекеттілігі (хандығы) кезеңдерінде жазылған заң тұрғысынан аз және шектеулі түрде ғана әсер етуі.

Қазақ әдет-ғұрып құқығы жүйесінде мүліктік жауапкершілік мәселелері басымдылыққа ие. Бекітілген қоғамдық нормаларды, сондай-ақ моральды немесе материалды зиян келтіруі мүмкін әрекеттер, өнегелік нормаларын орындаудан бас тарту немесе оларды бұзу мүліктік жауапкершілікке соқтырды. Мұндай жауапкершіліктің диапазоны үлкен болды, варианттары мен формалары да (айып, тоғыз, күн төлеу – жауапкершіліктің өзалдына тұтас институттары болып табылады) көп болды.

Қазақ әдет-ғұрып құқығында заңсыз әрекеттер азаматтық және қылмыстық болып бөлінген жоқ. Қазақ құқығында әдетте, көптеген ортағасырлық шығыс елдерінің қылмыстық заңдарында қолданылатын жазаның қатаң шаралары да: бас бостандығынан айыру, түрмеге, жер асты зындандарына қамау, дене мүшелерінен айыру, т.б. болған жоқ. Есесіне қазақ құқығында рулық, халықтық бірлікті, шаруашылықтың кейбір салаларында, ауыл ішіндегі және тұрмыстық қатынастарда құқықтардың бірлігін (ортақтығын) қолдайтын, қорғайтын нормалар көп болды. Бұл қазақ әдет-ғұрып құқығының өзіндік «демократиялығының» көрінісі еді. Әрине, империялық Ресейге қосылу жағдайында қазақ қоғамының бұл ережелерінің көпшілігі өзгерістер мен деформацияға ұшырады.

Тәуке хан заңдарында қазақ қоғамында қолданылған әдеттік-құқықтық нормалар түгелдей қамтылған жоқ. Тәуке хан қайтыс болған соң «Жеті жарғы» біртіндеп өзінің практикалық маңызын жоя бастады. XVIII ғасырда Тәуке хан заңдарымен қатар қазақ қоғамында ресми түрде ешқайда жазылып қалмаған өзге де әдеттік-құқықтық нормалар қолданылды. Заң күшін иеленген бұл құқықтық нормалар да өзінің мазмұны бойынша экономикалық және тұрмыстық өмір жағдайымен өзгешеленген әртүрлі аймақтарда бірдей болған жоқ. Партикуляризм қазақ құқығына тән сипаттардың бірі болып табылады. Әрбір жүз, ру өз әдеттік-құқықтық нормаларын иеленуге тырысқан. Дегенмен бұл айырмашылықтарды Қазақстанның әртүрлі аймақтарында қолданылған құқықтық нормалар арасында ортақ ештеңе болған жоқ деп түсінуге болмайды. Әртүрлі аймақтардың құқықтық дәстүрлерінің кейбір ерекшеліктеріне қарамастан жалпы алғанда олар ұқсас болды.

Ғылыми көзқарас сондай-ақ тарихта «таза» көшпенділердің де, «таза» құқық жүйелерінің де болмағандығын ескеру тұрғысын да ұстануы керек. Бұл қазақ әдет-ғұрып құқығына да қатысты. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы әдеттік-құқықтық жүйеге бірқатар факторлар әсер етті: ол ішкі және сыртқы саяси жағдайлар, көрші мемлекеттермен қарым-қатынастар, басқа халықтар мен елдердің тәжірибесіне еліктеу, т.б. Егер олар қоғамдық қарым-қатынастарды құқықтық реттеудің қажеттіліктерін білдірсе және саяси билік пен экономика жүйесінде үстемдік жағдайды иеленетін әлеуметтік күштердің саясаты мен мүдделеріне сай болса, осы факторлардың әсерімен болған әдеттік-құқықтық нормалардағы өзгерістер тұтастықта болып табылады [6].

Бұған Ішкі (Бөкей) Орданың ханы Жәңгірдің саясаты дәлел (XIX ғасырдың екінші жартысы). Ол білімді адам, әрі тәжірибелі мемлекет қайраткері бола отырып, көне құқықтық нормаларға сүйене отырып күшті әрі орталықтанған хандық құру мүмкін емес екендігін ерте түсінді. Ол өзіне тәуелді қазақ қоғамына мұсылман құқығының басқару-бағыну қатынастарын дәлме-дәл реттейтін және бекітілген ережелерді бұзғаны үшін қатаң жазалайтындығымен өзгешеленген бірқатар нормаларын енгізуге тырысты. Сонымен бірге ол ислам дінін енгізуге тырысты. Оның бұйрығы бойынша әртүрлі діни нормативтік деректердің баптарынан құралған «Жаңа әдет-ғұрып құқығы Кодексі» жасалған болатын. Бірақ бұл реформа уақыт сынына шыдамады. Халықтың наразылық білдіруі және олардың жаңа заңды қабылдаудан бас тартуы себебінен хан бұл

тәжірибесін қойып, басқа шараларға көшуге мәжбүр болды. Орысша тәрбие мен білім алған, әрі орыс деревнясындағы тұрмыстың ерекшеліктерін жақсы білген Жәңгір хан ауылдық, көшпелі және жартылай көшпелі халықтың арасында Ресей иеліктерінің помещиктік шаруашылықтарында қабылданған уставтар мен ережелер нормаларын енгізуге тырысты. Бұл бастамасы да нәтижесіз болды. Осындай бірқатар сәтсіздіктерден кейін хан әдет-ғұрып құқығының дәстүрлі нормаларының бір бөлігін ғана өзгертіп, өз билігінің құқықтық негізіне айналдыру туралы шешімге тоқтайды.

Бөкей Ордасының жоғарғы билік иесінің осы әрекеттерінің барлығы өз нәтижесіне қарамастан қазақ әдет-ғұрып құқығы тарихында, оның құрылымы мен мазмұнында айтарлықтай өз ізін қалдырды.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, әдет-ғұрып құқығы нормаларының трансформациясының маңызды себептерінің бірі Қазақстанның Ресейге қосылуы болып табылады. Қазақ қоғамының дамуына да, көрші мемлекеттердің әсер етуіне де байланысты болған осы өзгерістердің барлығы XIX ғасыр бойына қазақтардың өз айтуларынан жазып алған Ресей империясының чиновниктері мен орыс зерттушілері жазып алған қазақ әдет-ғұрып құқығы жазбаларынан көрініс тапты, сондай-ақ әдет-ғұрып құқығы нормаларындағы өзгерістер билер сотының практикасынан және билер съездерінде қабылданған Ережелерден көрініс тапты. Қазақ әдет-ғұрып құқығы патша өкіметінің мүдделерін толық қанағаттандыра алмауына байланысты, ол «Сібір қырғыздары жөніндегі Жарғының», «Орынбор қырғыздары жөніндегі Жарғының», 1867-1868 жж. «Уақытша Ережелердің» және өзге де заңдардың негізінде үнемі қазақ әдет-ғұрып құқығының қолданылу шеңберін шектеуге, орнына Ресей заңдарын қолдануға тырысты.

Қазақ қоғамының саяси-құқықтық негізінің құқықтық болмысы көшпелілердің «материалды қажеттіліктеріне сай» болды және қазақ халқының өмір салты мен «ұлттық сипатына ыңғайластырылған еді». Ұлттық психологияға жат әкімшілік-құқықтық реформалардың көмегімен халықтың тұрмыс-салты мен саяси-құқықтық жүйенің уақытынан бұрын жойылуы қазақ қоғамындағы әлеуметтік қарама-қайшылықтардың үдеуіне әкелді. Халықтың тұрмыс салты мен сана-сезімін жақсы білген Ш.Ш. Уәлиханов жаңадан енгізілген кез келген тәртіп, егер халықтың ой-санасын, дүниетанымын ескермеген болса, сөзсіз зиян болады және дұрыс емес құбылыс ретінде тек қана «емделмейтін қоғамдық аурулар» мен дұрыс емес жағдайларды тудырады деген болатын [7].

Қазақ әдет-ғұрып құқығының аксиологиялық негізі қазақ халқының этникалық дүниетанымын, өзіндік өмір салты мен әлеуметтік психологиясын тұтастай жүйенің өзара байланыстылығы мен тұрақтылығын қамтамасыз етудегі оның нақты мүмкіндіктерін көрсетті. Көшпелілердің өмірінің материалды жағдайлары көшпендінің бойында жас күнінен ұжымдық сананы тәрбиеледі. Бұл мән-жай қазақ қоғамындағы қоғамдық қарым-қатынастарды нормативті реттеу кезіндегі оның әлеуметтік тиімділігіне ықпал етті. Сондай-ақ көшпелі қазақ шаруашылығының қоғамдық-саяси қатынастарын талдау кезінде ең алдымен көшпелі өмір салтын жүргізу жағдайларының өзі қатал болды және оның әлеуметтік игілігі мен қалыпты қызмет етуі тек қана климаттық жағдайларға ғана емес, сонымен бірге қоғамның өзі жасап, қалыптастырған гуманистік әлеуметтік институттардың қолданылуына да тікелей байланысты болды. Дәл осы түсінік бойынша қазақ әдет-ғұрып құқығы белгілі бір құндылықтық ұстанымы бар, қызмет етуі рулық демократия мен ұжымдық өзара көмек элементтері бар нормалардың өзіндік варианты бар дүниетанымның маңызды этникалық моделі болып табылды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Петрушевский И. К вопросу прикрепления крестьян к земле в Иране в эпоху монгольского владычества // Вопросы истории. – 1947. – № 4. – С. 68.
- 2 Зиманов С.З. О патриархально-феодальных отношениях у кочевников-скотоводов // Вопросы истории. – 1955. – № 12. – С. 65.
- 3 Толыбеков С.Е. Вопросы экономики и организаций кочевого скотоводческого хозяйства казахов в конце XIX - начале XX вв. // Труды Института экономики АН КазССР. – Алматы, 1957. – Т. 2. – С. 13.
- 4 Шахматов В.Ф. К вопросу о причинах относительной застойности патриархально-феодальных отношений у кочевников // Вестник АН КазССР. – 1959. – № 5. – С. 39.
- 5 Цинман М.З. Методологические проблемы отношений собственности у кочевников. – Алматы, 1992. – 354 с.
- 6 Фукс С.Л. Обычное право казахов в XVIII первой половине XIX века. – Алматы: Наука Каз ССР, 1981. – 264 с.
- 7 Материалы по казахскому обычному праву: Сб. Научно-популярное издание / Сост.: научные сотрудники сектора права АН РК: Т.М. Культелеев, М.Г. Масевич, Г.Б. Шакаев. – Алматы: ТОО «Жалын баспасы», 1998. – 464 с.

УДК 340.9(574)78

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ РЕШЕНИЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ПРАВИТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Г.И.Иманкулова¹, А.А.Асанова², Э.Н.Рахимбаев²

*Аспирантка 3 курса Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики,
Кыргызская Республика, г. Бишкек, 23ren09@mail.ru*

*² Магистр юридических наук, преподаватель кафедры конституционного, международного права и
таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.
Алматы, moon_122@mail.ru*

*² Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного, международного права и
таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.
Алматы, 23ren09@mail.ru*

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы и проблемы организации системы контроля исполнения решений Правительства Кыргызской Республики и Правительства Республики Казахстан. Контроль за исполнением документов (поручений) – это одна из важнейших функций государственного и муниципального управления, основной целью которого является обеспечение своевременного и качественного исполнения документов и поручений правительства. От эффективности системы государственного контроля как от управленческой структуры во многом зависит эффективность функционирования государства. Авторы полагают, что система

государственного контроля должна строиться на инновационных принципах, ликвидации безответственности, некомпетентности, неэффективности, несвоевременности исполнения документов, модернизации системы государственного контроля за исполнением документов органами государственного и муниципального управления исполнительной власти в Кыргызстане и Казахстане. Общеизвестно, компетентность в вопросах делопроизводства, наличие необходимых умений и навыков работы с документами, понимание их роли в системе управления – важнейший признак высокого профессионализма государственного служащего, особенно работника аппарата государственной власти, государственного управления. Следует отметить, что в основе деятельности любого органа государственного управления и местного самоуправления, будь то министерство, административное ведомство или орган местного самоуправления, лежит процесс получения, обработки информации, принятие решения, доведения его до сведения исполнителей, организация исполнения, контроля и подведения итогов. Таким образом, - «информация, зафиксированная на материальном носителе, является основным средством деятельности органов управления и в то же время ее главным продуктом, выступая способом реализации связей между управляющей и управляемой системами. Отмечается, что от оперативности, устойчивости и оптимальности информационных потоков, питающих управленческий организм подобно кровеносной системе, во многом зависит качество управления, эффективность всех его звеньев». Отсутствие научной теории контроля, учитывающей закономерности развития, является одной из главных причин, тормозящих не только формирование действенной правовой базы, но и практическое создание тесно взаимодействующих друг с другом элементов единой системы государственного и муниципального контроля. Контроль за исполнением документов (поручений) – это одна из важнейших функций государственного и муниципального управления, основной целью которого является обеспечение своевременного и качественного исполнения документов и поручений правительства.

Ключевые слова: исполнительная власть, правительство, государственный контроль, государственная власть, органы государственного управления, органы местного самоуправления, исполнительская дисциплина, организационно обеспечение, правовое обеспечение, модернизация.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҮКІМЕТІНІҢ ШЕШІМДЕРІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада Қырғыз Республикасының Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Үкіметі шешімдерінің орындалуын бақылау жүйесін ұйымдастыру мәселелері мен проблемалары қарастырылады. Құжаттардың (тапсырмалардың) орындалуын бақылау – бұл мемлекеттік және муниципалдық басқарудың маңызды функцияларының бірі, оның негізгі мақсаты Үкіметтің құжаттары мен тапсырмаларының уақтылы және сапалы орындалуын қамтамасыз ету болып табылады. Мемлекеттік бақылау жүйесінің тиімділігіне басқарушылық құрылым ретінде көбінесе мемлекеттің жұмыс істеу тиімділігі тәуелді. Авторлар мемлекеттік бақылау жүйесі инновациялық қағидаттарда, жауапсыздықты, біліксіздікті, тиімділікті, құжаттардың уақтылы орындалмауын жою, Қырғызстандағы және Қазақстандағы атқарушы биліктің мемлекеттік және муниципалдық басқару органдарының құжаттарды орындауын мемлекеттік бақылау жүйесін жаңғырту арқылы құрылуы тиіс деп санайды. Іс

қағаздарын жүргізудегі құзыреттілік, құжаттармен жұмыс жасау үшін қажетті дағдылар мен қабілеттердің болуы, олардың басқару жүйесіндегі рөлін түсіну мемлекеттік қызметшінің, әсіресе мемлекеттік аппарат пен мемлекеттік аппарат қызметкерінің жоғары кәсіпқойлығының маңызды белгісі болып табылады. Кез келген мемлекеттік орган мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, министрліктің, әкімшілік басқарманың немесе жергілікті өзін-өзі басқарудың қызметінің негізі - ақпаратты алу, өңдеу, шешім қабылдау, оны орындаушылардың назарына жеткізу, орындауды ұйымдастыру, бақылау және қорытындылау процесі болып табылатындығын атап өткен жөн. Сонымен, «физикалық ортада жазылған ақпарат басқару органдарының негізгі қызмет құралы және сонымен бірге басқарушы және басқарылатын жүйелер арасындағы қатынасты жүзеге асыратын негізгі өнім болып табылады. Басқару сапасы, оның барлық байланыстарының тиімділігі көбінесе басқару ағзасын қан айналымы жүйесі сияқты тамақтандыратын ақпарат ағындарының тиімділігіне, тұрақтылығына және оңтайлылығына байланысты» деп атап өтті. Даму заңдылықтарын ескеретін ғылыми бақылау теориясының болмауы тиімді құқықтық базаны қалыптастыруға ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік және муниципалдық бақылаудың біртұтас өзара әрекеттесетін элементтерін практикалық құруға кедергі келтіретін негізгі себептердің бірі болып табылады. Құжаттардың (нұсқаулықтардың) орындалуын бақылау мемлекеттік және муниципалды басқарудың маңызды функцияларының бірі болып табылады, оның басты мақсаты - құжаттар мен үкіметтің уақытылы және сапалы орындалуын қамтамасыз ету.

Түйін сөздер: атқарушы билік, үкімет, мемлекеттік бақылау, мемлекеттік билік; мемлекеттік басқару органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, атқарушылық тәртіп, ұйымдастырушылық қамтамасыз ету, құқықтық қамтамасыз ету, жаңғырту.

LEGAL FRAMEWORK AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF DECISIONS OF THE GOVERNMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC AND THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. This article discusses the issues and problems of organizing a system for monitoring the implementation of decisions Of the government of the Kyrgyz Republic and the Government of the Republic of Kazakhstan. Control over the execution of documents (orders) is one of the most important functions of state and municipal management, the main purpose of which is to ensure timely and high – quality execution of documents and orders of the government. The effectiveness of the state control system as a management structure largely depends on the effectiveness of the functioning of the state. The authors believe that the system of state control should be based on innovative principles, elimination of irresponsibility, incompetence, inefficiency, late execution of documents, modernization of the system of state control over the execution of documents by state and municipal Executive authorities in Kyrgyzstan and Kazakhstan. It is well known that competence in office work, the availability of the necessary skills and abilities to work with documents, an understanding of their role in the management system is the most important sign of the high professionalism of a civil servant, especially an employee of the state power apparatus and state administration. It should be noted that the basis of the activities of any government body and local government, whether it is a ministry, administrative department or local government, is the process of obtaining, processing information, making decisions, bringing it to the attention of performers, organizing execution, monitoring and summing up. Thus, - “information recorded on a physical medium is the main means of activity of governing bodies and at the

same time its main product, acting as a way to implement the relationship between the managing and managed systems. It is noted that the quality of management, the effectiveness of all its links, largely depends on the efficiency, stability and optimality of the information flows that feed the managerial organism like a circulatory system. ” The absence of a scientific theory of control that takes into account the laws of development is one of the main reasons that impede not only the formation of an effective legal framework, but also the practical creation of closely interacting elements of a single system of state and municipal control. Monitoring the execution of documents (instructions) is one of the most important functions of state and municipal government, the main purpose of which is to ensure timely and high-quality execution of documents and instructions of the government.

Keywords: executive power, government, state control, state power, public administration, local government, executive discipline, organizational support, legal support, modernization.

Целью данной работы является осуществление анализа нормативных правовых актов и процессов организации и проведения государственного контроля за исполнением документов в органах исполнительной власти Кыргызской Республики и Республики Казахстан, выявить основные проблемы и выработать соответствующие рекомендации по их решению.

В данной работе мы используем основные, ключевые дефиниции, такие как документ, контроль, организация работы с документами, организационно-распорядительный документ, документооборот и др.

Так, например, «делопроизводство – это отрасль деятельности, обеспечивающая документирование и организацию работы с официальными документами; документ – зафиксированная на материальном носителе информация с реквизитами, позволяющими ее идентифицировать; документооборот – движение документов в организации с момента их создания или получения до завершения исполнения или отправления; организационно-распорядительный документ – вид официального письменного документа, в котором фиксируется решение административных и организационных вопросов, а также вопросов управления, взаимодействия, обеспечения и регулирования деятельности государственных органов власти, учреждений, организаций, их подразделений и должностных лиц; организация работы с документами – организация документооборота, хранения и использования документов в текущей деятельности» [18, с. 7, 25, 67].

Что касается контроля, то это – в широком смысле совокупность политических, экономических и идеологических процессов и методов, призванных обеспечить стабильность общества и государственного строя, соблюдение социального порядка, влияние на массовое и индивидуальное сознание; в узком смысле – проверка качества и своевременности исполнения решений и распоряжений различных уровней управляющей системы, строгости соблюдения технических, экономических, организационных нормативов, выполнение плановых мероприятий (заданий), соблюдение трудовой дисциплины, правовых норм и т.д. Важнейшей его составной частью является проверка исполнения служебных документов [18, с. 205].

В этой связи нами были поставлены следующие задачи: проанализировать нормативное регулирование контроля над исполнением документов в Кыргызской Республике и Республике Казахстан; рассмотреть основные аспекты организации контроля над исполнением документов; исследовать особенности организации

проведения контроля над исполнением документов в органах государственной власти в Кыргызской Республике и Республике Казахстан.

Так, при организации проведения контроля по исполнению документов в органах государственной власти Кыргызской Республики используются следующие нормативные правовые акты:

- Конституция Кыргызской Республики принята референдумом (всенародным голосованием) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года (Официальный текст с учетом изменений, внесенных референдумом (всенародным голосованием) 11 декабря 2016 года). В редакции Закона КР от 28 декабря 2016 г. № 218, «ЭркинТоо» от 28 января 2017 года. – Б.: -изд-во Академия, 2017.- 96 с. [1];

- Закон Кыргызской Республики от 18 декабря 2008 года № 267 «О статусе депутата ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики» [2];

- Конституционный Закон КР «О Правительстве Кыргызской Республики» от 18 июня 2012 года № 85 [3];

- Закон Кыргызской Республики «О порядке рассмотрения обращений граждан» от 4 мая 2007 года № 67 (В редакции законов Кыргызской Республики от 26 февраля 2008 года № 16, 15 июля 2009 года №214, 3 мая 2011 года № 17, 15 июля 2013 года № 144, 17 февраля 2015 года № 35, 27 июля 2016 года № 148, 27 июля 2016 года № 151)[4];

- Постановление Правительства Кыргызской Республики от 26 января 2011 года № 28 «Регламент Правительства кыргызской Республики» (В редакции постановлений Правительства КР от 11 октября 2017 года № 664). <http://www.gov.kg>. 2017 [5];

- Распоряжение Руководителя Аппарата Правительства КР от 13 августа 2015 года № 122. «Инструкция по делопроизводству в Аппарате Правительства Кыргызской Республики» [6];

- Постановление Правительства Кыргызской Республики от 7 мая 2013 года № 255, Положение «О порядке работы с документами, содержащими информацию для служебного пользования» [7];

- Распоряжение Премьер-министра Кыргызской от 8 ноября 2016 года № 590 «О Регламенте работы с документами в Аппарате Правительства Кыргызской Республики», (В редакции распоряжения Премьер-министра КР от 3 февраля 2017 года № 92, постановления Правительства КР от 15 марта 2017 года № 157, постановления Правительства КР от 12 марта 2018 года № 148) [8] и др.

При организации проведения контроля по исполнению документов в органах государственной власти Республики Казахстан используются следующие нормативные правовые акты:

- Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. Закон Республики Казахстан от 10 марта 2017 года. ТОО «8S8», 2017.- 55 с. [9];

- Конституционный закон Республики Казахстан от 18 декабря 1995 года № 2688 «О Правительстве Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2017 г.) [10];

- Конституционный закон Республики Казахстан от 16 октября 1995 года № 2529 «О Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.06.2017 г.) [11];

- Постановление Правительства Республике Казахстан от 10 декабря 2002 года № 1300 «О Регламенте Правительства Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.09.2019 г.) [12];

•Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 декабря 2011 года № 1570 «Об утверждении Типовых правил документирования и управления документацией в государственных и негосударственных организациях (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2013 г.) [13];

• Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 января 2001 года № 168 «Об утверждении некоторых инструкций»: Инструкция по делопроизводству в Канцелярии Правительства РК; Инструкция по организации контроля исполнения документов в Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан; Инструкция о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц и контроля за их исполнением (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.06.2019 г.) [14];

•Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 703 «Об утверждении Правил документирования, управления документацией и использования систем электронного документооборота в государственных и негосударственных организациях» [15];

•Приказ Руководителя Администрации Президента Республики Казахстан № 01-38.8 от 14.01.2011 года «Методика оценки качества исполнения актов и поручений Президента Республики Казахстан, Государственного секретаря Республики Казахстан, Правительства Республики Казахстан, Администрации Президента Республики Казахстан и Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан центральными государственными и местными исполнительными органами» [16] и др.

Анализ законодательных и подзаконных актов и др. показал, что в Республике Казахстан существует целый ряд нормативных правовых актов, более шире и четче регулирующих систему контроля и исполнения документов на различных уровнях государственного управления и местного самоуправления.

Так, например в Кыргызской Республике отсутствуют такие нормативные правовые акты, как: об утверждении Типовых правил документирования и управления документацией в государственных и негосударственных организациях; инструкция по организации контроля исполнения документов в Канцелярии Премьер-министра; Инструкция о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц и контроля за их исполнением; правила документирования, управления документацией и использования систем электронного документооборота в государственных и негосударственных организациях»; методика оценки качества исполнения актов и поручений Президента, Правительства, Администрации Президента и Канцелярии Премьер-министра центральными государственными и местными исполнительными органами» и др.

Контроль за исполнением документов - одна из важнейших функций управления, основной целью которого является обеспечение своевременного и качественного исполнения документов и устных поручений руководства.

Документ, – «это зафиксированная на материальном носителе информации с реквизитами, позволяющими ее идентифицировать. Документооборот – движение документов в организации с момента их создания или получения до завершения исполнения или отправления» [17, с. 7].

Контроль исполнения документов и поручений – это совокупность действий, обеспечивающих своевременное исполнение документов, созданных в организации, поступающих из вышестоящих организаций, от других организаций и граждан.

В части организации контроля за исполнением документов необходимо отметить следующее. Контролю подлежат документы, требующие исполнения. Контроль исполнения включает постановку документа на контроль, проверку

своевременного доведения документа до исполнителя, учет и обобщение результатов контроля исполнения. Контроль осуществляют руководители, служба документационного обеспечения и ответственные исполнители. Контроль исполнения организационно-распорядительных документов осуществляется по поручению руководства организации специальной службой.

В соответствии с Конституцией Республики Казахстан Президент Республики обеспечивает согласованное функционирование всех ветвей государственной власти и ответственность органов власти перед народом (Статья 40. П. 3)

Конституция Республики Казахстан установила, что Парламент вправе издавать законы, которые регулируют важнейшие общественные отношения, устанавливают основополагающие принципы и нормы, касающиеся ... основ организации и деятельности государственных органов и органов местного самоуправления, государственной и воинской службы (Статья 61, п. 3)

Также Основной закон установил, что Правительство осуществляет исполнительную власть Республики Казахстан, возглавляет систему исполнительных органов и осуществляет руководство их деятельностью (Статья 64, п. 1). Правительство Республики Казахстан руководит деятельностью министерств, государственных комитетов, иных центральных и местных исполнительных органов (Статья 66, п. 6) [9];

Инструкция по организации контроля исполнения документов в Канцелярии Премьер-Министра Республики Казахстан, центральных и местных исполнительных органах, утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан [14] регламентирует организацию контроля за исполнением актов Президента и Правительства, распоряжений Премьер-Министра, документов с поручениями Президента Республики Казахстан, Руководства Администрации Президента, Премьер-Министра, его заместителей, Руководителя Канцелярии, его заместителей, обращений Палат Парламента с просьбой дать заключение Правительства на законопроекты, инициированные депутатами, и запросов депутатов Парламента.

Так, например, Канцелярия Премьер-Министра осуществляет организационную и аналитическую работу по контролю за исполнением контрольных документов в соответствии с Регламентом Правительства Республики Казахстан, систематически информирует Премьер-Министра Республики Казахстан по вопросам исполнительской дисциплины.

Контроль за сроками исполнения контрольных документов осуществляет структурное подразделение Канцелярии, за которым закреплены конкретные контрольные документы и сектор контроля Отдела контроля и документационного обеспечения (далее - сектор контроля).

Если в контрольных документах (кроме актов и поручений Президента Республики Казахстан) не указаны конкретные сроки исполнения, а также отсутствуют предложения структурных подразделений, то данные документы исполняются в месячный срок со дня поступления, а при наличии пометки "срочно" или "ускорить" – в течение 10 (десяти) рабочих дней.

Перечень контрольных документов направляется в государственные органы через информационную систему "Интранет-портал государственных органов".

Личные поручения Главы государства подлежат исполнению в двухнедельный срок со дня дачи поручения, если иное не установлено в поручении.

Оперативные поручения Премьер-Министра исполняются всеми государственными органами, организациями и должностными лицами не более чем в

двухнедельный срок со дня подписания поручения, если иное не установлено Премьер-Министром.

В случае нарушения сроков, установленных пунктом 12 настоящей Инструкции, рассматривается вопрос о привлечении к дисциплинарной ответственности руководителей соответствующих структурных подразделений Канцелярии, а также политических государственных служащих центральных и местных исполнительных органов, непосредственно ответственных за исполнение соответствующего поручения и его сопровождение в Канцелярии (Инструкция дополнена пунктом 12-1 в соответствии с постановлением Правительства РК от 19.08.2017 № 491).

По поручениям, рассматриваемым в порядке контроля у Премьер-Министра (протокола заседаний Правительства, совещаний у Премьер-Министра), структурные подразделения Канцелярии еженедельно по пятницам не позднее 16.00 часов представляют в ОКДО информацию по каждому контрольному пункту за подписью заведующего отделом, а при его отсутствии - лица, исполняющего его обязанности. Перечни таких поручений в адрес структурных подразделений Канцелярии направляются ОКДО еженедельно по четвергам до 12.00 часов.

Структурные подразделения Канцелярии Премьер-Министра раз в полугодие к 5 числу месяца, следующего за отчетным периодом, представляют информацию в ОКДО об исполнении контрольных поручений центральными государственными органами и местными исполнительными органами.

Руководитель Канцелярии Премьер-Министра ежемесячно докладывает о состоянии исполнительской дисциплины в государственных органах по исполнению поручений Главы государства и Руководства Правительства Премьер-Министру Республики Казахстан.

Контроль за исполнением актов и поручений Президента, Премьер-Министра, поручений заместителей Премьер-Министра, Руководителя Канцелярии в государственных органах и организациях осуществляют следующие должностные лица: первый руководитель государственного органа и организации осуществляет общее руководство и контроль за своевременным и качественным исполнением актов и поручений; ответственный секретарь, руководитель аппарата государственного органа организует контроль за исполнением актов и поручений и соблюдением исполнительской дисциплины, обеспечивает эффективное взаимодействие подразделений государственного органа; заместители первого руководителя государственного органа и организации обеспечивают качественное исполнение актов и поручений по курируемым направлениям работы.

Структурное подразделение Канцелярии при получении актов и поручений Главы государства, Руководства Администрации Президента, депутатских запросов, писем Парламента и заключений на законопроекты, инициированные депутатами Парламента, актов прокурорского надзора и Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета передает на подпись Руководству Правительства и Канцелярии соответствующее поручение в адрес государственных органов не позднее трех рабочих дней со дня регистрации в Канцелярии, а с пометками "весьма срочно" - незамедлительно, "срочно" или "ускорить" - одного рабочего дня.

По иным письмам, инициированным государственными органами, соответствующие поручения в адрес государственных органов передаются на подпись структурными подразделениями не позднее 7 (семи) рабочих дней.

Инструкция о порядке рассмотрения обращений и запросов физических и юридических лиц и контроля за их исполнением регламентирует порядок рассмотрения обращений и запросов физических и юридических лиц, поступивших в Канцелярию Премьер-Министра Республики Казахстан (далее – Канцелярия), в соответствии с законами Республики Казахстан от 12 января 2007 года "О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц" и от 16 ноября 2015 года "О доступе к информации". В Инструкции представлены следующие дефиниции. Обращение – это индивидуальные или коллективные письменные, устные либо в форме электронных документов, заверенных электронной цифровой подписью, предложение, заявление, жалоба, запрос или отклик, направленные в Канцелярию в порядке, предусмотренном Законом Республики Казахстан от 12 января 2007 года "О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц". Запрос – это просьба в устной или письменной форме, в том числе в виде электронного документа, о предоставлении информации, озвученная или направленная в Канцелярию в порядке, установленном Законом Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года "О доступе к информации".

Методика оценки качества исполнения актов и поручений Президента Республики Казахстан, Государственного секретаря Республики Казахстан, Правительства Республики Казахстан, Администрации Президента Республики Казахстан и Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан центральными государственными и местными исполнительными органами, утвержденная Приказом Руководителя Администрации Президента Республики Казахстан № 01-38.8 от 14.01.2011 года, предназначена для определения уровня результативности и эффективности актов и поручений Президента Республики Казахстан, Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан центральными государственными и местными исполнительными органами областей, города республиканского значения, столицы (16).

Что касается Кыргызстана то можно отметить, что в статье 88 Основного закона Кыргызстана установлено, что Правительство Кыргызской Республики обеспечивает исполнение Конституции и законов. В статье 89 Конституции КР установлено, что Премьер-министр руководит Правительством, несет персональную ответственность за его деятельность перед ЖогоркуКенешем, обеспечивает исполнение Конституции и законов всеми органами исполнительной власти. На основе и во исполнение Конституции и законов Правительство издает постановления и распоряжения, обеспечивает их исполнение Конституции КР [1, с. 82].

В соответствии со ст. 10 Конституционного Закона КР «О Правительстве Кыргызской Республики» от 18 июня 2012 года № 85, Правительство КР: обеспечивает исполнение Конституции и законов; на основе и во исполнение Конституции, законов актов Президента и постановлений ЖогоркуКенеша издает постановления и распоряжения, обязательные для исполнения на всей территории Кыргызской Республики, и обеспечивает контроль за их исполнением [3, с. 9].

Регламент Правительства Кыргызской Республики (В редакции постановлений Правительства КР от 14 июля 2011 года № 391, 16 мая 2012 года № 299, 4 декабря 2012 года № 812) утвержденный постановлением Правительства Кыргызской Республики от 26 января 2011 года № 28 в соответствии с Конституцией Кыргызской Республики, конституционным Законом Кыргызской Республики "О Правительстве Кыргызской Республики", иными законами Кыргызской Республики устанавливает правила организации деятельности Правительства Кыргызской Республики по реализации его

полномочий, предусмотренных Конституцией Кыргызской Республики и законами Кыргызской Республики [5].

В соответствии с данным Регламентом Правительства Кыргызской Республики, контролю подлежат законы, указы, распоряжения, поручения Президента Кыргызской Республики, письменные обращения Аппарата Президента, в части вопросов, касающихся реализации указов и распоряжений Президента Кыргызской Республики, постановлений, решений комитетов ЖогоркуКенеша и депутатских запросов, постановления, распоряжения Правительства, распоряжения Премьер-министра, поручения Премьер-министра, вице-премьер-министров, распоряжения (поручения) Руководителя Аппарата и поручения заместителей Руководителя Аппарата.

В целях оптимизации процесса принятия решений Правительства в структуре правительства и государственных органов действует система электронного документооборота с использованием электронной цифровой подписи, направленная на внедрение и развитие системы "электронного правительства".

Инструкция по делопроизводству в Аппарате Правительства Кыргызской Республики утвержденная распоряжением Руководителя Аппарата Правительства КР от 13 августа 2015 года № 122 устанавливает единый порядок делопроизводства в Аппарате Правительства Кыргызской Республики в соответствии с требованиями Регламента Правительства Кыргызской Республики, утвержденного постановлением Правительства Кыргызской Республики от 10 июня 2013 года № 341, Регламента по работе с документами в Аппарате Правительства Кыргызской Республики, утвержденного распоряжением Премьер-министра Кыргызской Республики от 15 января 2015 года № 10, Типовой инструкции по делопроизводству в Кыргызской Республике, утвержденной постановлением Правительства Кыргызской Республики от 23 июля 2012 года № 517 [9].

В работе государственных органов власти, органов государственного управления и местного самоуправления важное место занимает регулирование отношений, связанных с реализацией права каждого гражданина на обращение в государственные органы и органы местного самоуправления, закрепленного Конституцией Кыргызской Республики.

В Законе Кыргызской Республики «О порядке рассмотрения обращений граждан» от 4 мая 2007 года № 67 (В редакции законов Кыргызской Республики от 26 февраля 2008 года № 16, 15 июля 2009 года №214, 3 мая 2011 года № 17, 15 июля 2013 года № 144, 17 февраля 2015 года № 35, 27 июля 2016 года № 148, 27 июля 2016 года № 151) закреплено, что «заявление – обращение, содержащее просьбу гражданина о содействии в реализации его конституционных прав и свобод или конституционных прав и свобод других лиц, либо сообщение о нарушении законов и иных нормативных правовых актов, а также недостатках в деятельности указанных органов и должностных лиц» [4, Ст. 1].

Вопросы исполнительской дисциплины еженедельно рассматривались на аппаратных совещаниях с участием руководства Правительства и Аппарата Правительства на основании представленных справок о состоянии контроля и исполнения документов в структурных подразделениях Аппарата Правительства Кыргызской Республики.

В 2014 году Аппарат Правительства Кыргызской Республики работало над исполнением 1500 пунктов нормативных правовых актов, 6450 поручений руководства республики и 2661 запроса депутатов ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики.

За 2015 год Аппарат Правительства Кыргызской Республики осуществлял соответствующую работу по выполнению 800 нормативных правовых актов, 12753 поручений руководства республики и 2085 запросов депутатов ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики.

Как было выше отмечено, за 2015 год Аппарат Правительства Кыргызской Республики проводил соответствующую работу по выполнению 800 нормативных правовых актов, было исполнено – 470, из них с нарушением установленных сроков – 76 (17,5 %). На исполнении находилось 330 нормативных правовых актов, в том числе с нарушением сроков - 14 документов. Работа проводилась по исполнению следующих нормативных правовых актов: 230 законов Кыргызской Республики; 32 указа Президента Кыргызской Республики; 11 распоряжений Президента Кыргызской Республики; 105 постановлений ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики; 181 постановлений Пправительства Кыргызской Республики; 159 распоряжений Правительства Кыргызской Республики; 46 распоряжений Премьер-министра Кыргызской Республики; 36 распоряжений Руководителя Аппарата Правительства – министра Кыргызской Республики.

Из 230 законов Кыргызской Республики, поставленных на контроль, было исполнено 160, в том числе с нарушением установленных сроков – 23 (14,3 %), на исполнении находились 70 законов, из них истекли сроки у 4 законов.

Данный анализ контроля за исполнением документов, нормативных правовых актов показал, что в Кыргызской Республике контроль над исполнением документов в нормативных правовых актах регламентируется недостаточно эффективно, в общих чертах. Слабая регламентация не позволяет осуществлять контроль на должном уровне. Для эффективного ведения контроля за исполнением документов и поручений, необходимо внедрять инновационные автоматизированные системы и более четко регламентировать контроль исполнения документов в нормативных правовых актах, с учетом опыта зарубежных стран.

Все это показывает, насколько возрастают в современный период требования к улучшению его организации как к действенному инструменту обеспечения гармоничного и целеустремленного функционирования государственного управления.

Существующий ныне механизм государственного контроля в Кыргызской Республике стал недостаточно действенным, превратился в одно из ослабленных звеньев системы. Сложившаяся в стране ситуация все более настоятельно диктует необходимость дальнейшего развития и совершенствования контроля сверху и снизу, создания такой его системы, при которой невыполнение принятых решений стало бы невозможным.

Общеизвестно, компетентность в вопросах делопроизводства, наличие необходимых умений и навыков работы с документами, понимание их роли в системе управления – важнейший признак высокого профессионализма государственного служащего, особенно работника аппарата государственной власти, государственного управления. Следует отметить, что в основе деятельности любого органа государственного управления и местного самоуправления, будь то министерство, административное ведомство или орган местного самоуправления, лежит процесс получения, обработки информации, принятие решения, доведения его до сведения исполнителей, организация исполнения, контроля и подведения итогов. Таким образом, - «информация, зафиксированная на материальном носителе, является основным средством деятельности органов управления и в то же время ее главным продуктом, выступая способом реализации связей между управляющей и управляемой системами.

От оперативности, устойчивости и оптимальности информационных потоков, питающих управленческий организм подобно кровеносной системе, во многом зависит качество управления, эффективность всех его звеньев» [17, с. 8].

Отсутствие научной теории контроля, учитывающей закономерности развития, является одной из главных причин, тормозящих не только формирование действенной правовой базы, но и практическое создание тесно взаимодействующих друг с другом элементов единой системы государственного и муниципального контроля.

Вопросы и проблемы организации системы контроля исполнения решений Правительства Кыргызской Республики и Правительства Республики Казахстан. Контроль за исполнением документов (поручений) – это одна из важнейших функций государственного и муниципального управления, основной целью которого является обеспечение своевременного и качественного исполнения документов и поручений правительства. Именно от эффективности системы государственного контроля как от управленческой структуры во многом зависит эффективность функционирования государства. Авторы полагают, что система государственного контроля должна строиться на инновационных принципах, ликвидации безответственности, некомпетентности, неэффективности, несвоевременности исполнения документов, модернизации системы государственного контроля за исполнением документов органами государственного и муниципального управления исполнительной власти в Кыргызстане и Казахстане. Необходимо качественно провести цифровизацию в системе исполнительной власти, в органах государственного и муниципального управления, эффективно использовать инновационные информационные технологии, исключив при этом всевозможные риски и угрозы безопасности государства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Кыргызской Республики принята референдумом (всенародным голосованием) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года (Официальный текст с учетом изменений, внесенных референдумом (всенародным голосованием) 11 декабря 2016 года). В редакции Закона КР от 28 декабря 2016 г. № 218, «ЭркинТоо» от 28 января 2017 года. – Б.: -изд-во Академия, 2017.- 96 с.
- 2 Закон Кыргызской Республики от 18 декабря 2008 года № 267 «О статусе депутата ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики».
- 3 Конституционный Закон КР «О Правительстве Кыргызской Республики» от 18 июня 2012 года № 85.
- 4 Закон Кыргызской Республики «О порядке рассмотрения обращений граждан» от 4 мая 2007 года № 67 (В редакции законов Кыргызской Республики от 26 февраля 2008 года № 16, 15 июля 2009 года №214, 3 мая 2011 года № 17, 15 июля 2013 года № 144, 17 февраля 2015 года № 35, 27 июля 2016 года № 148, 27 июля 2016 года № 151).
- 5 Постановление Правительства Кыргызской Республики от 26 января 2011 года № 28 «Регламент Правительства кыргызской Республики» (В редакции постановлений Правительства КР от 1 октября 2017 года № 664). <http://www.gov.kg>. 2017.
- 6 Распоряжение Руководителя Аппарата Правительства КР от 13 августа 2015 года № 122. «Инструкция по делопроизводству в Аппарате Правительства Кыргызской Республики».
- 7 Постановление Правительства Кыргызской Республики от 7 мая 2013 года № 255, Положение «О порядке работы с документами, содержащими информацию для служебного пользования».

- 8 Распоряжение Премьер-министра Кыргызской от 8 ноября 2016 года № 590 «О Регламенте работы с документами в Аппарате Правительства Кыргызской Республики», (В редакции распоряжения Премьер-министра КР от 3 февраля 2017 года № 92, постановления Правительства КР от 15 марта 2017 года № 157, постановления Правительства КР от 12 марта 2018 года № 148).
- 9 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. Закон Республики Казахстан от 10 марта 2017 года. ТОО «8S8», 2017.- 55 с.
- 10 Конституционный закон Республики Казахстан от 18 декабря 1995 года № 2688 «О Правительстве Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2017 г.).
- 11 Конституционный закон Республики Казахстан от 16 октября 1995 года № 2529 «О Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.06.2017 г.)
- 12 Постановление Правительства Республике Казахстан от 10 декабря 2002 года № 1300 «О Регламенте Правительства Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.09.2019 г.).
- 13 Постановление Правительства Республике Казахстан от 21 декабря 2011 года № 1570 «Об утверждении Типовых правил документирования и управления документацией в государственных и негосударственных организациях (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2013 г.).
- 14 Постановление Правительства Республике Казахстан от 31 января 2001 года № 168 «Об утверждении некоторых инструкций»: Инструкция по делопроизводству в Канцелярии Правительства РК; Инструкция по организации контроля исполнения документов в Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан; Инструкция о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц и контроля за их исполнением (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.06.2019 г.).
- 15 Постановление Правительства Республике Казахстан от 31 октября 2018 года № 703 «Об утверждении Правил документирования, управления документацией и использования систем электронного документооборота в государственных и негосударственных организациях».
- 16 Приказ Руководителя Администрации Президента Республики Казахстан № 01-38.8 от 14.01.2011 года «Методика оценки качества исполнения актов и поручений Президента Республики Казахстан, Государственного секретаря Республики Казахстан, Правительства Республики Казахстан, Администрации Президента Республики Казахстан и Канцелярии Премьер-министра Республики Казахстан центральными государственными и местными исполнительными органами».
- 17 Делопроизводство в системе государственного управления. Учебно-методическое пособие. Российская академия государственного управления при Президенте Российской Федерации. Москва,- 201. – 372 с.
- 18 Делопроизводство в системе государственного управления. (Учебно-практическое пособие). Москва, РАГС. 2001. – 368 с.

ОБЪЕКТ НЕЗАКОННОГО РАСПРОСТРАНЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ИЛИ ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ

А.Қ.Искаков

Магистрант Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В данной статье рассматривается объективная сторона незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ. Автором изучены мнения видных ученых в данной отрасли право, а также изучен теоретический и эмпирический материал. В ходе изучения автором дается свое видения по данной проблематике.

Упор на выяснение признаков объекта злоупотребления в правовом анализе незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ обусловлен прежде всего тем, что в результате преступного распространения наркотиков здоровье и нравственность молодого поколения общества - молодежь и несовершеннолетние - в опасности, поскольку эта часть нашего общества более подвержена риску стать наркоманами.

Правовой анализ элементов и состава незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ позволяет сделать следующие выводы. Родовым объектом незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ являются интересы защиты от посягательств на общественную безопасность. Непосредственным объектом этих преступлений должно считаться здоровье людей. Субъектами преступления являются наркотические средства, психотропные вещества, содержащие наркотики растения или их части (ящики и стебли маков, стебли конопли и т. Д.). Согласно объективной стороне преступления, незаконное распространение наркотических средств и психотропных веществ характеризуется как общественно опасный акт, посягающий на здоровье населения, защищенное уголовным законодательством, и интересы защиты общественной безопасности страны. По признакам субъективной стороны состав незаконного распространения наркотических средств и психотропных веществ относится к категории умышленных преступлений. При квалификации определенных действий лиц, причастных к незаконному распространению наркотиков, необходимо учитывать фактор, связанный с возможностью виновного осознания масштабов угрозы, которую он представляет для общественного здравоохранения и общественной безопасности. Квалификация незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ на основании субъекта преступления должна основываться на общей концепции субъекта преступления.

Ключевые слова: уголовное право, объективная сторона, уголовно-правовое характеристика распространение наркотических средств, квалификация наркотических средств

ЕСІРТКІ ЗАТТАРДЫ ЖӘНЕ ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАРДЫ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМНЫҢ ОБЪЕКТІСІ

Түйіндеме. Осы мақалада есірткі заттарды немесе психотроптық заттарды заңсыз айналымның объективтік жағы қарастырылған. Автормен осы құқық саласында

көрнекті ғалымдардың ой пікірлері, сонымен қатар, теориялық және эмпирикалық материалдар зерттелді. Автормен зерттеу кезінде осы мәселе бойынша өзінің ой пікірлері беріледі.

Есірткі құралдарын немесе психотроптық заттарды заңсыз таратуды құқықтық талдау кезінде теріс пайдалану объектісінің белгілерін анықтауға баса назар аудару, ең алдымен, есірткіні қылмыстық тарату нәтижесінде қоғамның жас буыны - жастар мен кәмелетке толмағандардың денсаулығы мен моральына қауіп төндіретіндігіне байланысты. нашақор болу ықтималдығына көбірек ұшырайды.

Есірткі құралдарын немесе психотроптық заттарды заңсыз таратудың элементтері мен құрамын құқықтық талдау келесі қорытындыларға әкеледі. Есірткі құралдарын немесе психотроптық заттарды заңсыз таратудың жалпы объектісі қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғушылықтан қорғау мүдделері болып табылады. Бұл қылмыстардың тікелей объектісі адамдардың денсаулығы деп қарастырылуы керек. Есірткі құралдары, психотроптық заттар, құрамында есірткі бар өсімдіктер немесе олардың бөліктері (көкнәрдің қораптары мен сабалары, қарасора сабалары және т.б.) қылмыстың субъектілері болып табылады. Қылмыстың объективтік жағына сәйкес есірткі құралдары мен психотроптық заттарды заңсыз тарату қылмыстық заңмен қорғалатын халықтың денсаулығына және елдің қоғамдық қауіпсіздігін қорғау мүдделеріне қол сұғатын әлеуметтік қауіпті әрекет ретінде сипатталады. Субъективті жағының белгілері бойынша есірткі құралдары мен психотроптық заттарды заңсыз таратудың құрамы қасақана жасалған қылмыстар санатына жатады. Есірткіні заңсыз таратумен байланысты адамдардың жекелеген әрекеттерін анықтаған кезде оның денсаулыққа және қоғамдық қауіпсіздікке төнетін қауіптің қаншалықты кінәлі екендігі туралы факторды ескеру қажет. Есірткі құралдарын немесе психотроптық заттарды заңсыз таратудың қылмыс заты негізінде анықталуы қылмыс субъектісінің жалпы тұжырымдамасына негізделуі керек.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, объективтік жақ, есірткі заттарды таратудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы, есірткі заттарды дәрежелілеу

OBJECTIVE SIDE OF ILLEGAL DISTRIBUTION OF NARCOTIC DRUGS OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND QUALIFICATION

Abstract.. This article deals with the objective side of illegal distribution of narcotic drugs or psychotropic substances. The author studied the views of prominent scientists in the field of law, as well as theoretical and empirical material. During the study, the author gives his vision on this issue.

The focus on clarifying the signs of an object of abuse in the legal analysis of the illegal distribution of narcotic drugs or psychotropic substances is primarily due to the fact that as a result of the criminal distribution of drugs, the health and morality of the younger generation of society — youth and minors — are in danger, since this part of our society more exposed to the potential to become drug addicts.

The legal analysis of the elements and composition of the illegal distribution of narcotic drugs or psychotropic substances leads to the following conclusions. The generic object of the illegal distribution of narcotic drugs or psychotropic substances are the interests of protection against encroachments on public safety. The immediate object of these crimes must be considered people's health. Subjects of crime include narcotic drugs, psychotropic substances, drug-containing plants or their parts (boxes and stalks of poppies, hemp stems, etc.). According to the objective side of the crime, the illegal distribution of narcotic drugs

and psychotropic substances is characterized as a socially dangerous act encroaching on the health of the population protected by the criminal law and the interests of protecting the country's public safety. According to the signs of the subjective side, the composition of the illegal distribution of narcotic drugs and psychotropic substances belongs to the category of intentional crimes. In qualifying certain acts of persons involved in the illicit distribution of drugs, one must take into account the factor associated with the possibility of guilty awareness of the magnitude of the threat that he poses to public health and public safety. Qualification of the illegal distribution of narcotic drugs or psychotropic substances on the grounds of the subject of the crime should be based on the general concept of the subject of the crime.

Keywords: criminal law, objective party, criminal-legal characteristic distribution of drugs, qualification of drugs

В теории уголовного права традиционно заложено фундаментальное положение, в соответствии с которым процесс квалификации преступления находится в неразрывной взаимосвязи и логическом единстве с исследованием каждого из элементов состава преступления.

«При уголовно-правовой квалификации, – подчеркивал профессор Куринов Б.А., – производится сопоставление фактических обстоятельств совершенного преступного деяния с типовыми признаками этих обстоятельств, содержащимися в уголовном законе. Фактические обстоятельства каждого преступления можно систематизировать на четыре группы: обстоятельства, относящиеся к объекту, объективной стороне, субъекту и субъективной стороне» [1].

То есть уголовно-правовая квалификация преступления основывается на юридическом анализе всех элементов и признаков состава преступления. Сам юридический анализ элементов, образующих в совокупности состав преступления, представляет собой довольно сложную и многоступенчатую процедуру логического осмысления всех обстоятельств, имевшего место факта совершенного преступления.

«...Квалификация преступления и рассматривается как познание факта действительности, «огрубление» ее совокупностью юридических понятий (в первую очередь связанных с составом преступления), круг и содержание которых обусловлены уголовно-правовой нормой» [2].

В теории уголовного права по-разному решается учеными вопрос о том, с какого элемента и признаков состава преступления следует начинать процесс юридического анализа состава и квалификации преступления.

Так, профессор Куринов Б.А. на этот счет придерживался мнения о правильности такой последовательности, когда в первую очередь анализируется объект преступления, затем объективная сторона, субъект и субъективная сторона [1].

Возражая против мнения профессора Куринова Б.А., профессор Рарог А.И. пишет, что «об объекте преступления в подавляющем большинстве случаев нельзя ничего сказать заранее, до установления признаков состава, относящихся к другим элементам квалифицируемого преступления» [3]. Объект преступления определить сразу, исключительно редко – при посягательстве на основы конституционного строя, на половую свободу и т.п. В подавляющем же большинстве случаев, – считает Рарог А.И., – это сделать невозможно, поскольку объект – это не фактическое обстоятельство преступления, а охраняемое уголовным законом общественное отношение, поэтому оно в принципе не может быть «обнаружено» непосредственно, а всегда является суждением, вытекающим из анализа фактических обстоятельств совершения

преступления».

Профессор Гаухман Л.Д. констатирует, что в Особенной части УК наиболее полно и разносторонне обрисована объективная сторона преступления, постольку мысленное сопоставление фактических данных с составом преступления начинается с характеризующих ее признаков» [4].

В соответствии со статьей 3 УК единственным основанием уголовной ответственности законодательно закреплён состав преступления. Отсутствие хотя бы одного из элементов или признаков состава преступления исключает уголовную ответственность по мотивам отсутствия состава преступления. В связи с этими обстоятельствами, элементы и признаки состава преступления имеют в своей совокупности равное значение и ни одному элементу состава преступления нельзя отдавать некое предпочтительное или привилегированное, в сравнении с другими, значение. Однако в разработке вопросов практического применения уголовно-правовой нормы в целях квалификации преступления внесение ясности в дело упорядоченности, установления определенных правил квалификации преступления, представляется, на наш взгляд, весьма актуальной проблемой.

Достижение упорядоченности в процессе квалификации преступления предполагает, в первую очередь, установление очередности в юридическом анализе элементов состава преступления. Конечно же, мнение ученых о целесообразности исследования признаков объективной стороны состава преступления вполне уместны, если исходить из того соображения, что в диспозиции уголовно-правовой нормы, как правило, формулируется именно описание признаков объективной стороны состава преступления. Однако это обстоятельство, по нашему мнению, вряд ли можно признать в качестве определяющего в пользу вывода о том, что квалификацию преступления нужно в обязательном порядке начинать с анализа признаков объективной стороны состава преступления. В Особенной части Уголовного кодекса встречаются диспозиции статей и с упоминанием признаков субъективной стороны преступления: указывается на умышленную или неосторожную форму вины, цели совершения преступления, мотивы преступного деяния. Но это не влияет на решение проблемы установления очередности и последовательности юридического анализа элементов состава преступления при квалификации.

В связи с изложенными положениями, нам представляется правильным выдвинутое профессором Куриновым Б.А. предложение о последовательности юридического анализа элементов и признаков состава преступления в процессе его квалификации: 1) выяснение объекта преступления и его квалификация; 2) установление признаков объективной стороны состава преступления и вопросы квалификации; 3) исследование признаков субъекта преступления и поиск путей правильной квалификации; 4) юридический анализ признаков субъективной стороны состава преступления и решение вопросов правильной квалификации.

Выдвижение на передний план выяснения признаков объекта посягательства в юридическом анализе состава незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ обусловлено в первую очередь тем обстоятельством, что в результате преступного распространения наркотиков повергается опасности здоровье и нравственность молодого поколения общества – молодежь и несовершеннолетние, поскольку эта часть нашего общества в большей степени подвергнута потенциальной возможности стать наркоманами.

На заседании коллегии Генеральной прокуратуры, подводившей итоги 2016 года, особое внимание было уделено сложившейся в республике наркоситуации.

«Вызывает тревогу и состояние борьбы с наркопреступлениями. В текущем году на девять процентов увеличилось количество несовершеннолетних наркоманов. Только в столице число подростков, употребляющих смертоносное зелье, выросло за последние два года на 57%. На этом фоне очевидна неэффективность деятельности органов внутренних дел по выявлению поставщиков и крупных распространителей наркотиков» [5].

В системе последовательности юридического анализа элементов и признаков состава незаконного распространения наркотических средств или психотропных веществ, выдвижение в первую очередь признаков объекта преступления, обусловлено заложенной в новом уголовном праве фундаментальной идеей о заботе и защите, прежде всего, интересов личности. В круг интересов личности в качестве особо значимых и представляющих повышенную актуальность для активизации борьбы с преступностью входят, помимо других интересов, и защита от посягательств, здоровья и нравственности казахстанцев.

Проблема объекта преступления и вопросы квалификации по признакам объекта посягательства в теории уголовного права и юридической практике составляют одну из дискуссионных и сложных проблем. Учению об объекте преступления посвящено множество научных исследований, в том числе и фундаментальных научных трудов. Однако дискуссионный накал вокруг этой проблематики не снижается, если не сказать, что усилился еще в большей степени в новейшее время, после реформирования уголовного законодательства в странах СНГ.

«Объект преступления, – пишет профессор Кузнецова Н.Ф., – это то, на что направлено посягательство, чему причиняется или может быть причинен вред в результате совершения преступления. Объектом преступления признаются важнейшие социальные ценности, интересы, блага, охраняемые уголовным правом от преступных посягательств [6].

В курсе советского уголовного права известные ученые-криминалисты, характеризуя объект преступления, писали: «Объектом преступления могут быть любые общественные отношения, охраняемые... уголовным законом. Те, которые не охраняются уголовным законом, не могут являться и объектом преступления. Обычно применение подобных мер связано с совершением таких посягательств, которые представляют повышенную общественную опасность» [8].

Такое понимание объекта тесным образом связано с материальным понятием преступления по советскому уголовному праву как деяния опасного для основ советского строя или социалистического правопорядка» [8].

Однако такое категоричное понимание сущности объекта в советском уголовном праве в последующем учеными-криминалистами постепенно началось пересматриваться. Так, профессор Глистин В.К. выдвинул свою концепцию понимания общественных отношений словами: «Хотя все ученые исходят из единой концепции, согласно которой объектом преступления всегда являются общественные отношения... но приведенным положением проблема объекта преступления с системе социалистического уголовного права отнюдь не исчерпывается, ...она лишь здесь начинается, ибо для разрешения важнейших для судебной практики вопросов квалификации необходимо изучение объекта не только со стороны преступления, но и как элемента состава конкретного преступного действия» [9].

Такой подход к характеристике объекта посягательства свидетельствует, по нашему мнению, о том, что среди ученых-криминалистов имел место далеко не однозначный подход к пониманию сути объекта преступления как посягательству на

общественные отношения.

Логично к сказанному добавить и то обстоятельство, что в начале семидесятых годов прошлого столетия наш казахстанский ученый, профессор Каиржанов Е.И. обосновал свою научную концепцию понимания объекта преступления через изучение и исследование интереса в качестве «сердцевины» общественных отношений. Опираясь на диалектические категории общего, особенного и отдельного, профессор Каиржанов Е.И. выдвинул концептуальное положение о том, что общественные отношения нужно рассматривать в качестве ядра объекта преступления, а интерес в свою очередь как «сердцевину» этого ядра [10].

Хотя поиск новых подходов к пониманию объекта преступления учеными-криминалистами и предпринимался, но приверженность к отдаче предпочтения общественным отношениям поддерживалась единогласно почти всеми юристами. Подобный подход к пониманию объекта преступления среди ученых можно обнаружить до конца XX столетия.

В 2006 году профессор Наумов А.В. подверг сомнению концепцию об общественных отношениях в качестве обязательного некоего «ядра» объекта преступления и пришел к следующим выводам: «Во многих случаях трактовка объекта преступления как определенных общественных отношений вполне справедлива, например, в случае признания объектом преступления отношений собственности при краже, грабеже и других хищениях имущества. В этом случае объектом преступления действительно выступает не непосредственно похищаемое имущество (ему при этом может быть не причинено никакого вреда), а именно отношения, вытекающие из права собственности, т.е. права владения, пользования и распоряжения имуществом. Однако в ряде случаев, – пишет Наумов А.В., – теория объекта преступления как общественного отношения «не срабатывает». Особенно это относится к преступлениям против личности, в первую очередь к убийству. ...В связи с этим теория объекта преступления как общественных отношений, охраняемых уголовным законом, не может быть признана общей универсальной теорией. Поэтому представляется возможным возвращение к теории объекта как правового блага... Таким образом, – утверждает Наумов А.В., – объектом преступления следует признать те блага, интересы, на которые посягает преступное деяние и которые охраняются уголовным законом» [11].

Новоселов Е.П., подвергнув обстоятельной критике теорию общественных отношений в характеристике объекта преступления, выдвинул свое определение объекта посягательства. «Объект преступления, – пишет он, – тот, против кого оно совершается, т.е. отдельные лица или какое-то множество лиц, материальные или нематериальные ценности которых, будучи поставленными под уголовно-правовую охрану, подвергаются преступному воздействию. В результате чего этим лицам причиняется вред или создается угроза причинения вреда» [12].

Новый подход Новоселова Г.П. к пониманию объекта преступления заключается в первую очередь, как это нам кажется в отходе от традиционной теории общественных отношений как объекта преступления и в попытке конкретизации объекта преступления через тех, против кого и чего бывает направлено то или иное конкретное преступление, под которыми автор понимает отдельных лиц или их множество, материальные или нематериальные ценности этих лиц, взятые под защиту уголовного закона и подвергающиеся преступному посягательству, вследствие чего этим лицам причиняется вред или возникает возможность причинения вреда. Несомненно, что данное определение нуждается еще в уточнении.

В юридической литературе высказаны серьезные возражения против такого подхода и определения объекта преступления. По мнению Пашновской А.В., «такое понимание объекта преступления противоречит как позиции законодателя, так и обыкновенному здравому смыслу. Подобная трактовка как бы меняет местами понятие объекта и предмета преступления» [13].

Подобной же точки зрения придерживается Пашковская А.В., которая приходит к выводу о том, что целесообразно согласиться с концепцией профессора Наумова А.В., согласно которой объектом преступления признается благо, интерес, на которые посягает преступление [13].

Резкая критика Пажковской А.В. в адрес Новоселова Г.П. может быть объяснена, на наш взгляд, действительно допущенной Новоселовым Г.П. чрезмерной категоричностью в суждениях, когда в структуре объема понятия объекта преступления допущено смешение объекта и предмета преступления и создается сложность в разграничении отдельных преступлений, когда речь идет о конкретной их квалификации по признакам объекта и предмета посягательства.

Довольно содержательную характеристику современному состоянию проблемы объекта в уголовном праве приводит Зателепин О.: «Современный категориальный аппарат общей теории объекта преступления является весьма разработанным и включает в себя понятия объекта и предмета преступления, классификацию (виды) объектов преступления, механизм причинения вреда объекту преступления и ряд других положений. При этом, – пишет Зателепин О., – парадоксальным следует признать то обстоятельство, что при наличии относительного единства взглядов ученых на многие проблемы, до сих пор наиболее острые споры ведутся вокруг принципиального вопроса о том, какой же феномен действительности является объектом преступления, то есть что же следует считать объектом преступления» [14].

Нам представляется вполне обоснованной постановка вопроса в такой плоскости, поскольку, как это явствует из вышеприведенных фрагментов работ различных ученых, трудно найти все-таки окончательный ответ на вопрос о том, что понимать под объектом преступления.

«Общепризнанным, – считает Зателепин О., – является мнение об объекте преступления как сложном, многомерном социально-правовом явлении. Правильное определение феномена действительности, обозначаемого термином «объект преступления», требует вначале установления «контуров» (своего рода границ) искомой реальности. Для решения этого вопроса считаем достаточным выделить четыре стороны этого феномена: 1) философскую; 2) аксиологическую (ценностную); 3) социальную (материальную); 4) юридическую (формальную)» [14].

Такое развернутое рассмотрение сущности объекта преступления, по нашему мнению, имеет определенную научную перспективу в плане поиска ответа на основной вопрос, поставленный выше: что же следует считать объектом преступления.

Аксиологическая (ценностная) сторона характеристики феномена объекта преступления составляет перспективное начало для конкретизации таких фундаментальных понятий, как благо, интерес, защищаемые уголовным законом. В самом деле, в теории уголовного права традиционно сложилось представление о том, что система уголовно-правовых норм и институтов ориентировано на защиту от различных посягательств совокупности фундаментальных социальных ценностей, имеющих важное значение для нормального функционирования социального организма. Здесь вполне уместно создание ясной картины, раскрывающей содержание и суть той самой совокупности благ, интересов и ценностей, охраняемых уголовным

законом. Уточняя эти вопросы, Зателепин О. пишет: «Как видно с точки зрения аксиологии, охраняемые уголовным правом фундаментальные социальные ценности должны выступать в качестве цели правового, в том числе уголовно-правового регулирования. Из этого следует, что объект преступления как определенный феномен внешнего мира должен обладать свойствами «ценности-цели» (аксиологический аспект)» [14].

Из приведенных положений можно сделать следующие выводы по вопросу об объекте преступления в современном его понимании в теории уголовного права.

1. Теория объекта преступления как общественного отношения нуждается в коренном пересмотре и переосмыслении, с учетом достижений современной уголовно-правовой науки.

2. Перспективным представляется изучение и исследование проблемы объекта преступления под углом зрения тех благ, интересов, на которые посягает общественно опасное деяние.

3. Повышенную актуальность приобретает для дальнейшей теоретической разработки проблемы объекта преступления аксиологическая концепция, основывающаяся на идеях о признании объекта преступления в качестве определенного феномена внешнего мира, обладающего свойствами «ценности-цели», взятого под защиту уголовного закона от преступных посягательств.

Изложенные фундаментальные теоретические выводы и положения Общей части уголовного права по проблематике современной характеристики и понимания сути объекта преступления могут быть использованы и распространены и на теоретическую разработку проблемы объекта преступления в рамках Особенной части уголовного права, когда речь идет об объекте отдельных видов преступлений, а также решении вопросов квалификации конкретного преступления по признакам объекта посягательства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. – М., 1984. – 184 с.
- 2 Наумов А.В., Новиченков А.С. Законы логики при квалификации преступлений. – М., 1978. – 104 с.
- 3 Рарог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: Практическое пособие. – М., 2006. – 224 с.
- 4 Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М., 2004. – 385 с.
- 5 Сверяя дело с буквою Закона // Казахстанская правда. – 2016. – № 272(25243). – декабрь. – 28.
- 6 Чистяков А.А. Механизм формирования основания уголовной ответственности: понятие и признаки // Закон и право. – 2003. – № 2. – С. 42-46.
- 7 Курс советского уголовного права в 6-ти т. Часть общая. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. Преступление. – 382 с. – С. 111-112.
- 8 Курс советского уголовного права в 6-ти т. Часть общая. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. Преступление. – 382 с. – С. 111-112.
- 9 Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. – Л., 1979. – 128 с.
- 10 Каиржанов Е.И. Интересы трудящихся и уголовный закон (проблемы объекта преступления). – Алма-Ата, 1973. – 160 с.

- 11 Учебник уголовного права. Общая часть. – М., 2006. – 412 с.
12 Уголовное право. Общая часть. – М.: НОРМА, 1997. – 516 с.
13 Кузнецова Н.Ф. Курс уголовного права. Общая часть. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – Т. 1. Учение опреступления – 593 с.
14 Зателепин О.К. К вопросу о понятии объекта преступления в уголовном праве // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 29-31.

УДК 159.922:340.78

«СИНДРОМ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИНФИЦИРОВАНИЯ СОЗНАНИЯ»: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Ю. А. Клейберг¹, А.А. Асанова², Э.Н. Рахимбаев²

¹Академия образования Великобритании (Лондон, UK) Тверской государственный университет (Тверь, Россия)

² Магистр юридических наук, преподаватель кафедры конституционного, международного права и таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, toon_122@mail.ru

² Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного, международного права и таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, 23ren09@mail.ru

Аннотация. В статье дан анализ ситуации, связанной с коронавирусной инфекцией, актуализирован психолого-девиантологический подход к феномену «коронавирусный психоз». Совершенно справедливо считает казахский коллега Уразгали Сельтеев, что причинами масштабности коронавируса являются соцсети и мобильный интернет, что все страхи о катастрофических угрозах распространения коронавируса по миру – это лишь результат изменения информационной реальности и искусственного нагнетания с помощью возможностей новых медиа, - написал Сельтеев в своем [Telegram-канале](#). По его мнению, коронавирус – это обычная инфекция, такая как грипп, распространение которой через пару месяцев остановится. Для многих также очевидно и другое: ситуация с коронавирусом – это ни что иное, как безусловный манипуляторный процесс, направленный на провокацию в обществе страха, паники, которая сродни иррациональной агрессии («бунту бессмысленному и беспощадному»). А это для власти уже серьезный риск. К рискам надо быть готовым, поэтому власть пытается консолидировать общество, менять законы, изменить действующую Конституцию и т.п. И здесь манипуляторы сознательно смещают акценты в подаваемом материале, отодвигая на задний план что-то не совсем желательное для них. Поэтому скрыто управлять и манипулировать сознанием людей с каждым годом легче и дешевле, только лишь вовремя конструируя нужную информационную реальность.

Ключевые слова: сознание, манипуляция, коронавирусный психоз, «синдром психологическое инфицирование сознания», девиантологический аспект.

**«САНАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ИНФЕКЦИЯ СИНДРОМЫ»:
МӘСЕЛЕНІ ҚОЮ**

Түйіндеме. Мақалада коронавирустық инфекциямен байланысты жағдай талданады және коронавирустық психоз құбылысына психологиялық және девиантологиялық көзқарас өзектендірілген. Қазақстандық әріптес Оразғали Селтеев коронавирус ауқымының себептері әлеуметтік желілер мен мобильді интернет деп санайды, бүкіл әлемде коронавирустың таралуының апатты қауіптерінен қорқу тек ақпараттық шындықты өзгерту мен жаңа медиа көмегімен жасанды түрде енгізу нәтижесі деп санайды », - деп жазды Селтеев өзінің жеделхатында. Оның айтуынша, коронавирус - тұмау сияқты кең таралған инфекция, оның таралуы екі айдан кейін тоқтайды. Көптеген адамдар үшін тағы бір нәрсе айқын: коронавируспен жағдай - бұл қоғамдағы қорқыныш пен дүрбелеңді қоздыруға бағытталған шартсыз айла-шарғыдан басқа нәрсе ("бунт мағынасыз және алаңсыз»). Бұл билік үшін қазірдің өзінде үлкен қауіп. Тәуекелдерге дайын болу керек, сондықтан билік қоғамды шоғырландыруға, заңдарды өзгертуге, қолданыстағы Конституцияны өзгертуге тырысады және т.с. Сондықтан, қажетті ақпараттық шындықты құра отырып, уақыт өткен сайын адамдардың санасын басқару және басқару оңай және арзан болады.

Түйін сөздер: сана, манипуляция, коронавирус психозы, «сананың психологиялық инфекция синдромы », девиантологиялық аспект.

**«SYNDROME OF PSYCHOLOGICAL INFECTION OF CONSCIOUSNESS»:
FORMULATION OF THE PROBLEM**

Abstract. The article analyzes the situation associated with coronavirus infection, and updates the psychological and deviantological approach to the phenomenon of "coronavirus psychosis". Our Kazakh colleague Urazgali Selteev quite rightly believes that the reasons for the scale of the coronavirus are social networks and mobile Internet, that all the fears about catastrophic threats of the spread of the coronavirus around the world are only the result of changes in information reality and artificial pumping through the capabilities of new media, - Selteev wrote in his Telegram channel. In his opinion, the coronavirus is a common infection, such as the flu, the spread of which will stop in a couple of months. For many, it is also obvious that the situation with the coronavirus is nothing more than an unconditional manipulative process aimed at provoking fear and panic in society, which is akin to irrational aggression ("senseless and merciless rebellion"). And this is a serious risk for the authorities. We must be prepared for risks, so the authorities are trying to consolidate society, change laws, change the current Constitution, etc. And here manipulators deliberately shift the emphasis in the submitted material, pushing into the background something not quite desirable for them. Therefore, it is easier and cheaper to secretly manage and manipulate people's minds every year, only by constructing the necessary information reality in time.

Keywords: consciousness, manipulation, coronavirus psychosis, "syndrome of psychological infection of consciousness", deviantological aspect.

«Действительность в значительной степени зависит от того,
во что верит соответствующее сообщество людей».

К. Ясперс

Сегодня можно констатировать наличие двух актуальных дискурсивных формаций, характерных для современной ситуации: а) мир охвачен коронавирусной эпидемией и б) мозг Homo sapiens захвачен планетарным коронавирусным психозом и информационной эпидемией одновременно («инфодемией» – термин ВОЗ). На основе этих дискурсов по сути дела уже создан своеобразный психологический и политический микс, с помощью которого власть пытается сдерживать панические настроения населения как возможного альтернатива антиправительственных настроений. Допускаю, что открыв платину мутных информационных потоков, власть предпримет попытку flatten the curve (выровнять кривую) внутриполитической ситуации, связанной с внесением в Конституцию изменений, снимающих ограничение сроков президентства для президента В. Путина и др. Об этом ярко свидетельствует запрет мэра Москвы, подписанный через несколько часов после принятия Госдумой РФ поправки о президентских сроках, на публичные мероприятия с числом участников не более 5 тысяч и сразу после того, как оппозиция подала заявку на проведение митинга против этих поправок и др.

В такой ситуации российской демократии будет тяжело справиться с неминуемым очередным и, увы, не последним вызовом.

Инфодемия и ее разновидность – фейкодемия (термин мой – Ю.К.) – стремительно распространяются, нежели, вирусная, и от того представляют бóльшую опасность для человечества, чем сама вирусная болезнь. Проявление инфодемии и фейкодемии, в отличие от Covid-19, можно обнаружить не вооруженным глазом, без специального лабораторного оборудования. Как мы все наблюдаем, в социальных медиа, интернете циркулирует множество разнообразных фейковых новостей, спекуляций, дезинформаций и откровенной лжи о том, как и откуда возник вирус, что вызывает его, как он распространяется, как его можно лечить и что ожидает человечество в ближайшем будущем и т.п. Именно СМИ и социальные сети являются информационным переносчиком несуществующей эпидемиологической угрозы, провоцируют в обществе ковидофобию.

Феноменология. Ad hoc приведу три источника, в которых дается характеристика, в частности, психозу и массовому психозу. Согласно Новой философской энциклопедии (2010), в основе массового психоза (или психической эпидемии), лежит внушаемость и имитация, в результате чего человек теряет нормальную способность к суждению, что делает человека одержимым [10].

В Словаре терминов для пользователей психиатрической помощи «от А до Я» (2008) психоз характеризуется тяжелым нарушением психических функций, в связи с нарушением психологического контакта с реальной действительностью и обычно асоциальным поведением [12].

Краткий психологический словарь (1998) утверждает, что психоз (от греч. psyche – душа), как глубокое расстройство психики, проявляется в нарушении отражения реального мира, возможности его познания, изменении поведения и отношения к окружающему [6].

Как видно из приведенных словарных источников, проявления психоза могут быть разнообразными и сопровождаться бредом, помрачением сознания, грубыми нарушениями памяти, мышления, изменениями эмоциональной сферы, бессмысленными и бесконтрольными девиантными (асоциальными) поступками, дезорганизацией поведения и пр. [4]. А массовый психоз способен еще и генерировать сильные аффекты, поражать целые коллективы, социальные группы, общество в целом, в результате чего люди теряют способность адекватно мыслить, рассуждать, критически оценивать происходящее вокруг, что делает их одержимыми чем-либо. В

нашем случае – коронавирусной инфекцией и ее последствиями. Поэтому коронавирусный психоз совершенно справедливо можно отнести к частному случаю массового психоза.

Примечательно, что известный русский психофизиолог В.М. Бехтерев, исследовавший феномен массовых психозов, писал, что передача «психической инфекции» (термин Бехтерева) от одних к другим представляется крайне облегченной формой среди совершенно здоровых лиц [2]. То есть, речь идет о совершенно безболезненной и латентной практике передачи этой «психической инфекции» большому количеству людей, которая поработает их сознание, и они становятся подконтрольными, направляемыми, взаимно внушаемыми.

1. Вот почему так важно понимать, что путем внушения массы могут быть направляемы как к беззаветному подвигу (например, медики, борющиеся с инфекцией, волонтеры и добровольцы им помогающие), так и к самым жестоким и даже безнравственным, девиантным поступкам (спекуляция на беде – отсутствие в аптеках антисептиков, медицинских масок и искусственное завышение цены на них, средств эпидемиологической защиты и т.п.).

Однако не стоит себя тешить надеждой, будто человеку от природы свойственно критическое восприятие реальности. Это – заблуждение. Восприятие реальности не свойственно человеку. Человек в своей массе – это всегда продукт психологической манипуляции через метафоры, стереотипы, внушения, «психологического инфицирования» сознания – так называемый «синдром психологического инфицирования сознания» (СПИС, термин мой – Ю.К.). Как правило, это – готовый адепт массовой истерии (или массового истерического психоза). Большинство людей любой страны способно поверить во что угодно. И пример с коронавирусом, увы, не единственный и, наверняка, не последний. На самом деле примеров массовых психозов и истерии тысячи. Очень много спекуляций вокруг коронавируса. Влияние средств массовой информации, которые часто являются провокатором фейкового информационного вброса и которые имеют большие возможности для управления сознанием огромного количества людей, занимают здесь ключевую роль. Даже нормальный человек проникается общим настроением и теряет способность к критическому мышлению в экстремальных ситуациях подобно эпидемиям.

И то, что ситуация вокруг коронавируса квалифицируется многими специалистами именно как экстремальная, не вызывает сомнения. В научных исследованиях и публикациях проблема человека в ситуации неопределенности (в экстремальных ситуациях) сводится к стрессу и его негативным производным – жизненным кризисам, агрессии, регрессии, конфликтам, фрустрации, психическим нарушениям, суицидам, девиантному и даже криминальному поведению.

Известно, что эмоционально-стрессовые воздействия, в зависимости от возраста и других факторов, могут иметь как позитивное, так и деструктивное значение. Приятные и неприятные переживания, неизбежные в повседневной жизни, способствуют адекватному формированию и совершенствованию личности, однако необычные, внезапные и сильные эмоциональные раздражители у многих людей или у одного и того же человека, но в разное время, могут вызывать кратковременную или продолжительную преходящую дезорганизацию психической деятельности и поведения. Формирующая и дезорганизующая роль эмоций особенно ярко выступает при ослаблении устойчивости и повышении чувствительности нервной системы и психической сферы [5].

Вполне психически нормальные и здоровые люди в зависимости от возраста, пола, особенностей личности и психического состояния могут переживать состояние необычайного эмоционального стресса (с изменением психических функций и поведения), вызванного индивидуально-экстремальными эмоциогенными

воздействиями. В таких случаях у многих людей наблюдаются повышенная внушаемость и самовнушаемость, фобии, снижение сообразительности, понимания ситуации, падение уровня правильной ориентировки, фрустрации и отчаяния [1].

Психолого-девиантологический анализ.

Поведение личности всегда активизируется и проявляется в какой-либо социальной ситуации. Для этого необходимо, чтобы ситуативные переменные вступили в определенную связь с личностными переменными. В этом случае, социальная ситуация становится значимой для личности и следует ожидать от нее какого-либо поведенческого отклика. Ясно, что ситуация с коронавирусом является экстремальной для большинства россиян и связана с особо неблагоприятными или угрожающими факторами для жизнедеятельности человека.

Необходимо подчеркнуть, что многие экстремальные ситуации несут реальную опасность. Переживание (эмоциональный стресс) высокого уровня экстремальности, связанного с неожиданностью, новизной, нестандартностью происходящего, массивным и длительным воздействием некоторых негативных обстоятельств, способно в значимой степени деморализовать человека перед лицом опасности (И.Г. Малкина-Пых; Т.М. Краснянская). От того, насколько быстро субъект преодолеет ощущение экстремальности, зависит своевременность выработки им плана адекватного опасности «ответа», связанного с мобилизацией сил для сопротивления.

Однако человек и так находится у «пропасти бытия» (термин М.С.Кагана) от нравственно-психологического дискомфорта, от отсутствия перспективы светлого и спокойного будущего (которое, кстати, нам обещали правители коммунистического прошлого, и теперь каждый раз обещает нынешняя власть в период избирательных компаний), от неуверенности в завтрашний день, от страха за будущее своих детей, внуков и т.п., от нарастания моральной деградации общества или, используя известное выражение Э. Гидденса, «испарения моральности» [4].

Вовсю идет глобальная информационная борьба деструктивных сил по дестабилизации российского общества и его социальных институтов. И вдруг – коронавирус. Есть подозрение, что это не случайное явление, не природная инфекция, а искусственно сотворенная, созданная в биологической лаборатории одной могущественной и богатой страны для усиления своих политических и иных позиций. Затем, как отмечают российские эксперты, сознательно или непреднамеренно был открыт «ящик пандоры», и коронавирус вышел из-под контроля. Многие склонны считать, что коронавирус – это биологическое оружие США, что коронавирус афера года, террористическая операция, манипуляция планетарного масштаба. Как заявляет бывший член Комиссии по биологическому и химическому оружию ООН Игорь Никулин, «COVID-19 собран из трех частей: коронавируса летучей мыши, коронавируса змеи и компонента ВИЧ (вирус иммунодефицита человека) – гликопротеинового белка. В природе такая комбинация получиться не могла». И далее: «Это однозначно боевой вирус. Сомнений в том, что он создан целенаправленно, нет», – утверждает военный эксперт. Более того, Игорь Никулин подчеркнул, что в Китае больных коронавирусом начали лечить препаратами от СПИДа, и есть выздоровевшие [7; 8]. Совершенно очевидно, что это – биологическая диверсия.

Общеизвестно, что психическая инфекция способна распространяться повсеместно, а жертвы ее могут исчисляться миллионами. Пути передачи ее – бытовой контактно-информационный и массовый трансмиссивный (лат. transmissio – перенесение на других). Возбудителями являются, как правило, слухи, сплетни и искусственно создаваемые «мемы», фейки. Источником может быть как больной, так и носитель, транслирующий фейк по каким-то своим подлым соображениям.

Согласно исследованиям А.Л. Чижевского, вся история человеческого существования пестрит вспышками массовых истерий. В большинстве случаев именно

их можно назвать основным фактором, дестабилизирующим нормальное функционирование всех социальных институтов и систем общества.

2. Массовый психоз – это еще и копирование чужого поведения. Речь идет о проявлении индивидом девиантного поведения в форме маниакальной одержимости. Копирования адаптивного (нормального) поведения не вызывает пристального внимания. Поэтому для одержимого человека характерна маниакальная демонстративность, стремление привлечь к себе внимание любым способом.

3. Однако пролонгированные девиации, в основе которых заложен механизм импринтирования (запечатление, закрепление в памяти), с помощью внушения позволяет человеку воспринимать происходящее как данность, не осмысливая ее критически.

Массовый психоз (или индуцированный бред) и коллективная истерия (своего рода ментальный вирус) легко распространяются, когда у людей существует фобия реальной или воображаемой болезни в сочетании со стрессовой средой. Для таких людей характерна повышенная внушаемость, заражение и подражание, они имеют низкий уровень критического мышления, что не позволяет им адекватно реагировать на аффективные раздражители (таблица).

Таблица

**Архитектоника эмоциональных проявлений личности
на воздействие коронавирусного фактора**

Эмоциональные проявления личности		
Воздействующий фактор (раздражитель)		
Эмоциональное реагирование личности на внешние (фоновые) раздражители и внутренние (эндогенные) раздражители как следствие происходящих в организме процессов и психологической переработки имеющейся и поступающей информации о коронавирусной инфекции	Эмоциональное реагирование личности на действие долговременных, преимущественно слабых либо умеренных раздражителей о коронавирусной инфекции	Эмоциональное реагирование личности на действие кратковременных и преимущественно сильных раздражителей о коронавирусной инфекции
Общий эмоциональный фон (настроение)	Эмоциональные состояния	Аффективные состояния

Тем самым создается ситуация неопределенности, когда у людей проявляется преимущественно витальный вектор, обусловленный инстинктом самосохранения. Уровень целесообразности такой реакции различен у разных индивидов и зависит от степени «психологического инфицирования сознания» – от панических и бессмысленных до сознательно целенаправленных и, как показывают реальные события, деструктивных, разрушительных в своей основе.

Таким образом, я не берусь утверждать, что больше представляет угрозу – сам коронавирус или манипуляция сознанием. В части первой (действительная угроза) это – прерогатива врачей-вирусологов, инфекционистов, микробиологов и эпидемиологов, а в части второй (манипуляция сознанием) – это компетенция психологов, политологов, психиатров. И для психолога является очевидным то, что во всем мире какие-то силы усиленно сеют панику вокруг этого Covid-19. Странно, но почему-то никто никогда не заострял проблему гриппа, который убивает намного больше людей во всем мире, и он уже распространился по миру, каждый год мутируя. До коронавируса были и другие страшные вирусы – например, азиатский и гонконгский грипп (1957-1968 г.г.), а в начале XX века – испанский грипп («испанка»), унесший 5% населения Земли (1918-1919 г.г.), из современных – африканская лихорадка Эбола (2014-2015 г.г.), свиной и птичий вирусы, клещевой боррелиоз (или лайм-боррелиоз), ВИЧ-инфекция/СПИД с 1980 года по настоящее время. Но такого ажиотажа не было.

Совершенно справедливо считает казахский коллега Уразгали Сельтеев, что причинами масштабности коронавируса являются соцсети и мобильный интернет, что все страхи о катастрофических угрозах распространения коронавируса по миру – это лишь результат изменения информационной реальности и искусственного нагнетания с помощью возможностей новых медиа, - написал Сельтеев в своем [Telegram-канале](#). По его мнению, коронавирус – это обычная инфекция, такая как грипп, распространение которой через пару месяцев остановится (Источник: [NUR.KZ](#)).

Для многих также очевидно и другое: ситуация с коронавирусом – это ни что иное, как безусловный манипуляторный процесс, направленный на провокацию в обществе страха, паники, которая сродни иррациональной агрессии («бунту бессмысленному и беспощадному»). А это для власти уже серьезный риск. К рискам надо быть готовым, поэтому власть пытается консолидировать общество, менять законы, изменить действующую Конституцию и т.п.

И здесь манипуляторы сознательно смещают акценты в подаваемом материале, отодвигая на задний план что-то не совсем желательное для них. Поэтому скрыто управлять и манипулировать сознанием людей с каждым годом легче и дешевле, только лишь вовремя конструируя нужную информационную реальность [3].

Вот уж действительно, Россия, по своей сути была и остается страной классического рессентимента (термин Ф. Ницше [9]).

Однако власть имущим не лишним в очередной раз напомнить советы-напутствия двух великих российских ученых – академика Д.С.Лихачева (2014), предостерегавшего: «Никакой особой миссии у России не было и нет! Не надо искать никакую национальную идею для России – это мираж. Жизнь с национальной идеей неизбежно приведет сначала к ограничениям, а потом возникнет нетерпимость к другой расе, к другому народу и к другой религии. Нетерпимость же обязательно приведет к террору. Нельзя добиваться возвращения России к какой-либо единой идеологии, потому что единая идеология рано или поздно приведет Россию к фашизму» и академика С.П.Капицы, сказавшего: «Данные ВЦИОМ говорят о том, что мы пришли к тому, к чему стремились 15 лет – воспитывали страну идиотов. Если Россия и дальше будет двигаться этим курсом, то еще лет через 10 не останется и тех, кто сегодня хотя бы изредка берет в руки книгу. И мы получим страну, которой будет легче править, у которой будет легче высасывать природные богатства. Но будущего у этой страны нет! Именно эти слова я произносил 5 лет назад на заседании правительства. Время идет, а процессы, которые ведут к деградации нации, никто даже не пытается понять и приостановить» [13].

Комментировать эти две цитаты язык не поворачивается – они являются трагическим пророчеством: милитаризация, агрессивность и жестокость нового человека, модернизация, вестернизация, глобализация, цифровизация, роботизация, тотальная чипизация и т.п. по западному образцу, губительные для российской национальной культуры, – оказываются сопряженными с его упадком, закатом, ущербностью, бессилием и цинизмом, разряженным «в роскошнейшие одежды, сотканые из лжи и блеска» [5].

Заключение. Однако коронавирусный психоз пройдет, но какое место займет Россия после него? Какой она будет? – вот в чем вопрос. Не мною давно замечено, что эпидемии возникают во время глобальных кризисов, главным образом, – экономических и политических. А что касается инфодемии, то она сопровождала все культуры и все общества всегда, и от нее, к сожалению, так и не придумана «вакцина». От нее – инфодемии – есть только одно средство – общественная гильотина. И параллельно – укрепление социального и психологического иммунитета против этой бациллы. Иначе она так и будет продолжать психологически «инфицировать» сознание людей, трансформировать их психику для манипуляций недобросовестных политических ниптонгов, через управляемый хаос превращая людей в зомбированную жертву.

По мнению многих ученых, мы уже подошли вплотную к критической массе большинства от информационной интоксикации сознания масс. Настало время для проведения всеобщего социально-психологического детокса сознания и восстановления психосоциального здоровья, чтобы уберечь всех нас от тотальной пандемии страха, лжи, «психологической смерти» (термин К.А.Абульхановой-Славской) и иностранного психобиотерроизма.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Бачериков Н.Е., Михайлова Н.Е., Гавенко В.Л. Клиническая психиатрия / Под ред. Н.Е. Бачеринова. Киев: Здоровье, 1995.
- 2 Бехтерев В.М. Мозг и внушение. М.: АСТ, 2015.
- 3 Доценко Е. Л. Психология манипуляции. М., 1996.
- 4 Клейберг Ю.А. Психология социального поведения, риска и безопасности личности. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2020. 408 с.
- 5 Клейберг Ю.А. Политическая девиантология: учебно-методическое пособие. Лондон-Москва: Изд-во «Академия образования Великобритании», 2019. 210 с.
- 6 Краткий психологический словарь / Составители: Л.А. Карпенко, А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. М., 1998.
- 7 Мальшев В. Чьими руками создан коронавирус // [URL:https://news-front.info/2020/03/20/chimi-rukami-sozdan-koronavirus/](https://news-front.info/2020/03/20/chimi-rukami-sozdan-koronavirus/) (дата обращения: 04.04.2020).
- 8 Михин В. Доказано: коронавирус создан искусственно и является боевым // [URL:https://pandoraopen.ru/2020-02-21/dokazano-koronavirus-sozdan-iskusstvenno-i-yavlyaetsya-boevym/](https://pandoraopen.ru/2020-02-21/dokazano-koronavirus-sozdan-iskusstvenno-i-yavlyaetsya-boevym/) (дата обращения: 04.04.2020).
- 9 Ницше Ф. По ту сторону добра и зла // Ницше Ф. Сочинения в двух томах. Т.2. М.: Мысль, 1990. С. 238-406.
- 10 Новая философская энциклопедия: В 4 томах / Ред. совет: Степин В.С., Гусейнов А.А., Семигин Г.Ю., Огурцов А.П. и др. М.: Мысль, 2010. 744 с.
- 11 Первомайский В. Б., Крыгина Л. А., Илейко В. Р. Экспертная оценка аффективных состояний в судебно-психиатрической практике // Архів психіатрії. 2007. Т. 13. № 3–4. С. 60–64.

12 Словаре терминов для пользователей психиатрической помощи «от А до Я» / Под редакцией проф. В.С. Ястребова. М.: МАКС Пресс, 2008.

13 URL:http://russia-xxi.blogspot.com/2015/03/blog-post_25.html (дата обращения: 06.04.2020).

УДК 342.7

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТҰЛҒА ҚҰҚЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ МӘНІ

Б.М. Кошпенбетов¹, З.А. Мусағалиев², Н.Б. Қожахметов²

¹Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, kbakhytkali@mail.ru Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті магистранты, Алматы қ., Қазақстан, mzang97@mail.ru

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті магистранты, Алматы қ., Қазақстан, nkozkhakmet97@mail.ru

Түйіндеме. Мақала бүгінгі күні ғана емес адамзат дамуының барлық кезеңінде өзінің актуалдылығын жоғалтпаған – адам құқы мәселесін қамтиды. Мемлекеттің басты функциясы қоғамдық қатынастарды реттеу деп қарайтын болсақ, оның түп төркінінде осы адам және азаматтардың құқықтарын қамтамасыз жатыр.

Бүгінгі күні адамзат өз тарихында құқықтық мемлекет құру идеясын жүзеге асыру кезеңіне аяқ басты. Мемлекет нысаны, мемлекет механизмдері және лауазымды тұлғалар компетенциялары осы идеяны негізге алып өзгеруде. Негізгі заңнамаларда адам және азамат құқықтары орталық орынға ие болуда.

Қазақстан Республикасы егемен мемлекет ретінде, әлемнің қауымдастықпен бірге құқықтық мемлекет идеясын өзінің басты бағыты деп таңдап және оны жүзеге асыруда. Дегенмен, бүгінгі күні бұл мәселелер өз шешімін толық тапты деп айта алмаймыз. Оның себептері біреу ғана емес. Бұл мәселе әмбебап шешілуі қажет.

Мақалада Қазақстан Республикасының мемлекет ретінде тұлға құқының заңнамалардағы тұжырымдалуы және оның қалыптасу ерекшеліктері қарастырылған. Сонымен қатар тұлғаның құқын жүзеге асырудың кейбір мәселелері және кертартпа қалыптасқан жағдайларды қамтиды. Мақала соңында мемлекеттің тұлға құқын жүзеге асыруға байланысты шаралар ұсынылады.

Түйін сөздер: тұлға, құқық, заңнама, демократия, қоғам.

КОНСТИТУЦИОННОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРАВ ЛИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья охватывает вопрос прав человека, не потерявший своей актуальности не только на сегодняшний день, но и на всех этапах развития человечества. Если рассматривать, что главной функцией государства является регулирование общественных отношений, то в его корне лежит обеспечение прав человека и граждан.

Сегодня человечество приступило к этапу реализации идеи построения правового государства в своей истории. Основываясь на этой идее изменяются формы государства, механизмы государства и компетенции должностных лиц. В основном законодательстве центральное место занимают права человека и гражданина.

Республика Казахстан, как суверенное государство, совместно с мировым сообществом выбрала и реализует идею правового государства как своего главного направления. Однако сегодня мы не можем сказать, что эти вопросы нашли свое решение в полной мере. Причина этого не одна. Этот вопрос должен быть решен универсально.

В статье рассмотрено закрепление прав личности в законодательстве Республики Казахстан как государства и особенности его формирования. Вместе с тем, охвачены некоторые вопросы реализации прав личности и сложившиеся неблагоприятные ситуации. В заключительной части статьи предложены меры реализации прав личности государства.

Ключевые слова: личность, право, законодательство, демократия, общество.

CONSTITUTIONAL SIGNIFICANCE OF INDIVIDUAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article covers the issue of human rights, which has not lost its relevance not only today, but also at all stages of human development. If we consider that the main function of the state is to regulate public relations, then at its root lies the protection of human rights and citizens.

Today, humanity has begun to implement the idea of building a legal state in its history. Based on this idea, the forms of the state, the mechanisms of the state and the competence of officials are changing. Human and civil rights occupy a Central place in the main legislation.

The Republic of Kazakhstan, as a sovereign state, together with the international community, has chosen and implements the idea of the rule of law as its main direction. However, today we cannot say that these issues have been fully resolved. There is more than one reason for this. This issue must be resolved universally.

The article considers the consolidation of individual rights in the legislation of the Republic of Kazakhstan as a state and the peculiarities of its formation. At the same time, some issues related to the implementation of individual rights and current adverse situations are covered. The final part of the article suggests measures to implement the rights of the individual of the state.

Keywords: personality, law, legislation, democracy, society.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын ең жоғарғы құндылық деп жариялады, ал адамның құқықтары мен бостандықтарын тануды, сақтау мен қорғауды мемлекеттің міндеті деп белгіледі. Адам құқықтарын қорғау – тек біздің республикамыз үшін ғана емес, дүниежүзінің көптеген өркениетті елдері үшін де күрделі және шешуі қиын проблема. Адам құқықтарын жариялау, адам құқықтары туралы халықаралық құжаттарды мақұлдау жеткіліксіз, алдымен осы құжаттарды қорғаудың әсерлі механизмін жасау қажет.

Қазақстандағы конституциялық құрылыстың және құқықтық мемлекеттің ұйымдасуы мен қызметінің конституциялық қағидалары негіздерінің қатарында адам құқықтары жоғарғы әлеуметтік құндылықтар ретіндегі ерекше басымдылыққа ие, құндылық.

Қазіргі демократиялық қоғамда адамның мүдделері, құқықтары мен бостандықтары басымдық жағдайда, олар көпшілік мүдделерімен үйлесімде болулары тиіс. Олардың араларында туындайтын нақтылы қарама-қайшылықтар адам мүдделерінің пайдасына, оның құқықтары мен бостандықтарын іске асыру мақсаттарында шешілулері тиіс. Адамның, оның құқықтары мен бостандықтарының басымдығы қағидасы конституцияның бүкіл мазмұнынан сезіліп тұр. Бұл заң шығарушылық және заңды қолдану практикасын анықтауға тиісті конституциялық шындық. «Басқа барлық конституциялық қағидалар – халықтардың тең құқылығы мен өзін-өзі басқаруы, мемлекеттің егемендігі мен қауіпсіздігі, мемлекеттік тұтастығы мен аумақтық бірлігі т.б. біртекті, бірақ адамның құқықтарын мойындау, оның құқықтары мен бостандықтарын жоғарғы құндылық деп танудың конституциялық қағидалары бағынышты ретінде қарастырылуға тиіс» [1]. Адам құқықтарын жоғарғы құндылық ретінде мойындаудың конституциялық қағидаларынан мемлекеттің бірқатар міндеттері келіп шығады: азамат пен адамның құқықтары мен бостандықтарын мойындау, оларды сақтау және қорғау.

Қоғамды реформалау процесінің табыстылығы немесе сәтсізділігінің негізгі көрсеткіші ең алдымен адамның құқықтары мен бостандықтарының қорғалғандығы мен қамтамасыз етілгендігі болып табылады. Адам құқықтары жағдайының бағасы қоғамның барлық аяларының – саяси, мәдени, әлеуметтік-психологиялық жағдайын ашып береді.

Қоғам дамуының бүкіл тарихы тұлғаның, халықтың, бүкіл қауымның-қорғалуына, яғни адамның құқықтарына шоғырланады және олардан көрініс табады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау қазіргі кезде ең осал проблемалардың бірі болып қалып отыр. Қоғамның өмір қабілеттілігі мен әдебі ең алдымен оның азаматтарының көңіл-күйлеріне, оның құқықтары мен бостандықтарының қорғалу дәрежесіне байланысты [2].

Құқықтық саясатты оның тұлғалық өлшемінде қарастыру, құқықтық саясаттың тар мағынада құқықты жалпы гуманизм қағидаларында белгілеу және қолдану саласындағы тактика мен стратегияны жасау және іске асыру болып табылады. Кең мағынада бұл ең алдымен Конституцияға, халықаралық құқық нормаларына негізделінген, тұлғаның мүдделерін, құқықтары мен бостандықтарын оның міндеттерімен өзара әрекеттесулерінде іске асыруға бағытталынған құқықтық механизмнің қызметі мен қайта жаңғыруын қамтамасыз етуші идеялардың, мақсаттардың, іс-шаралар мен тәсілдердің жүйесін біріктіретін барлық мемлекеттік органдардың қызметі. Қоғамда адам құқықтарын әсерлі іске асырудың сыртқы және ішкі қауіптері бар. Ішкі қауіптерге адамның заңдық, құқықтық құндылықтарға жағымсыз көзқарасын жатқызуға болады. Олар құқықтық нигилизмнің түрліше формаларында көрініс табады. Бұл құқыққа, заңдарға, адам құқықтарына, нормативтік тәртіпке, жалпы жағымсыз – теріс көзқарас.

Адамдардың құқықтық санасында адамдардың құқықтарының қорғалғандығына және мемлекеттің оған кепілдік беру жөніндегі ниетінің шындығына сенімсіздігін білдіретін құқықтық нигилизм үстемдік етеді. Оның себептері көп: кеңес заманында мемлекеттік құқықтың мемлекеттің құқықтық ниетін білдіруші формалдық белгі, перде болғандығының тарихи дәстүрлері; авторитарлық режим құқықты кеңес шындығын жасыратын екіжүзділік – бүркемелеуші перде ретінде пайдаланғандығы т.б. құқықтың жазалаушылық мүмкіндіктері кеңінен пайдаланылды. Біздің мемлекетіміздің дамуының өтпелі кезеңі саяси және экономикалық жағдайдың тұрақсыздығымен, құқық аясынан тыс жүргізілген меншікті қайта бөлісу, капиталдың алғашқы

шоғырлануы, халықтың белгілі топтарының тұрмыс-күнкөріс жағдайларының қайыршылық шегіне жетумен, ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кеткен мемлекет меншігін жекешелендірумен сипатталады. Бұған мемлекеттік шенеуніктердің сыйбайлас жемқорлығын, мемлекеттік аппараттың қызметіндегі бюрократизмді, құқық қорғаушылық және түзету органдарының қызметтеріндегі ауытқушылықтар туралы жағымсыз ақпараттың қол жетімділігін қосуға болады. Азаматтардың мемлекеттік органдарға сенімі төмен болса, әлеуметтік капитал төмен болады, онсыз мемлекет күшті бола алмайды. Ол құқықтық нигилизмнің заңды жаппай сақтамаушылық, заңдар соқтығысы, заңдылықты саяси, идеологиялық немесе практикалық қажеттілікпен алмастырушылық адам құқықтарының бұзылуы сияқты жаппай көріністеріне алып келеді. Азаматтардың нашар құқықтық қорғалуы олардың заңға деген, мемлекеттің қоғамда тәртіп пен тыныштық орнатуға, адамдарды қылмыстық қастандықтардан қорғай алуға қабілеттілігіне сенімін жоғалтады.

Сыртқы қауіптер – бұл адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға міндетті мемлекеттік органдардың қызметіндегі теріс қылықтар. Оларға: адам құқықтарын қамтамасыз етуші қоғамдық қатынастардың құқықтық реттестірілуінің жарым-жартылайлығы мен қарама-қайшылығы; заңдарда әлеуметтік құндылықтардың басымдықтарының толығымен жоқ екендігі; көптеген саяси және экономикалық шаралардың құқықтық дайындалмағандығы; әділетсіз жекешелендіру; азаматтардың салымдарының ғайып болуы, жерді әділетсіз бөлісу т.б. азаматтардың басым көпшілігінің тарапынан наразылық туғызуы; мемлекеттің өзінің орнатқан құқықтық тосқауылдарын жатқызуға болады.

Азаматтарға өз құқықтарын қорғау қиын, өйткені мемлекеттік қызметкерлердің ұйымдасқан жауапсыздығын ең барып тұрған белсенді, нағыз өжет, мемлекеттік органдар жүйесінен материалдық немесе ұйымдық көмек алуға мүмкіндігі бар азаматтар ғана бұзып өте алады.

Демократиялық-құқықтық мемлекетке тән мемлекеттік құрылымдардың қызмет етуінің ұтымды бастауларын іздестіру мен басымдықтарды қайта қарау адам мен азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етумен, Конституциялық құрылыс пен қоғамдық қауіпсіздікті қорғаумен сипатталады. Қоғамдық қауіпсіздік – бұл тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің өздеріне елеулі зиян тигізулері мүмкін қорқыныштар және қауіп-қатерлерден қорғалғандығы. Ол мемлекеттік органдар мен басқа да ұйымдардың Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына негізделінген және адам мен азаматтың, қоғам мен мемлекеттің іргелі мүдделерін бұзушы ішкі және сыртқы әсерлерден қорғауға бағытталған қызметін қамтамасыз етеді.

Адам құқықтарын қорғау механизмінде басты роль мемлекеттің еншісіне тиісті, бірақ бұл процеске үкіметтік емес ұйымдар мен саяси партиялар да белсенді араласуда. Егер құқықтар мен бостандықтар заң жүзінде бекітілген болса, онда мемлекет өзіне оларды сақтауға және үшінші бір тұлғалар бұзған жағдайда қорғауға міндеттеме алады. Нарықтың қарым-қатынастарды әмбебап реттеуші ретінде қараушылық кетіп, оның орнына мемлекетті нығайту идеясы келді. Тұлғаны қорғау қызметін мемлекеттік емес құрылымдарға беру адам құқықтарын қамтамасыз етуде бірыңғай саясаттың жоқ екендігін білдіреді. Азаматтардың қауіпсіздігін мемлекеттік-құқықтық қамтамасыз етудің негізгі міндеттерінің бірі – тұлғаның өмірлік маңызды мүдделерінің жүйесі мен басымдықтарын анықтау мен заңды түрде бекіту, мемлекеттік органдардың жауапкершілік аяларын белгілеу, олардың қызметін бақылау механизмін орнату, тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жағдайын, бағыттарын талдау болып табылады.

Реформаторлардың стратегиялық қателігі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық процестерді басқарудан бойын аулақ салуы болды. «Бұрынғы отандық тәжірибені теріске шығару, жария институттармен теке-тірес, құқық қорғау органдарын мағынасыз қайта құру, істеріне берілген адал мамандарды қудалау мемлекеттің құқық қорғаушылық әлеуетіне әсерін тигізбей қоймайды. Күшті мемлекетте билік пен демократия – қарама-қарсылықтар емес. Демократия тек заңдылық қатаң сақталатын жерде ғана дамиды» [3]. Екі нәрсе мемлекеттің құқық қорғаушылық қызметін сипаттайды. Біріншісі - мемлекеттің тоталитарлық өткеннен шығуы мен құқықтық, демократиялық мемлекетті құрумен байланысты. Екіншісі - Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерімен байланысты. Осыған байланысты мемлекет шенеуніктердің тарапынан билікті бұрмалап пайдаланушылыққа қарсы құқықтық механизмдер құрып, оны жетілдіреді. Соңғы кездерде мемлекеттік басқару аясында жүргізілген реформалар мемлекеттің қызметтің негізгі стандарттарының тобына адам құқықтарын қорғау сияқты басымдықтың енгізілгендігі туралы айтуға мүмкіндік береді – мемлекеттік қызметкерлер заңдылық, отансүйгіштік, гуманизм, кәсібилік және басқа да құндылықтармен бірге адам мен азаматтың мүдделерін, құқықтары мен бостандықтарын да басшылыққа алулары керек. «Мемлекеттік қызмет туралы» заңда Қазақстан Республикасында мемлекетті қызметті іске асырудың негізгі қағидалары, оның ішінде азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің басымдықтары белгіленген. Қазақстан және басқа да посткеңестік республикалар жарияланған құқықтық мемлекет құру мақсаттары көбінесе жарияланымдық сипат алып, ала-құлалықпен іске асырылуда, демократиялық қағидалардан шегініспен, сыбайлас жемқорлық үрдістерінің тереңдеуімен, билікті қолдануда бұрмалаушылықтармен ұштастырылуда, бұл сайып келгенде дамудың жалпы және нақтылы нәтижелеріне әсерін тигізіп отыр. Кеңес мемлекетінің тұсында өмір сүрген қорғаудың кейбір мемлекеттік және саяси элементтері жойылды, ал жаңа органдардың анық және ақылға сыйымды жүйесі әлі түзіліп болған жоқ. Реформа жылдары жарияланған адам құқықтарының әруақытта оларды іс жүзіне асыруларына сәйкес келе бермейтіндігін көрсетті.

Қоғамның тұрақты өмір сүруі мен дамуына теріс әсер етуші орын алып отырған және болуы мүмкін қорқыныштар және қауіп-қатерлерді ескере отырып, мемлекет басшысы қоғамдық қауіпсіздік тұжырымдауға негіз болатын мақсаттар мен міндеттерді белгілейді.

Тұлғаның құқықтары қоғамдық қауыпсіз жағдайда ғана жүзеге асатыны айдан анық. Ол үшін қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында төмендегі мемлекеттік құқықтық шаралар жүзеге асуы шарт:

– тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын реттеуші конституциялық нормаларды бекіту, олардың халықаралық құқық нормалары және қағидаларымен үйлесімділігі;

– заң шығарушылық базаны жетілдіру;

– Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес қоғамда және мемлекетте іске асырылып жатқан демократиялық өзгерістердің негізінде қазіргі замандық құқық санасын қалыптастыру;

– қоғамдық қауіпсіздік тұжырымдамасының құқықтық негізін жасау, оның орындалуын мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Матузов Н.И., Малько А.В. Общая теория государства и права. -М.: Зерцало, 1998. – Т.1. - 406 с.
- 2 Лукашева Е.А. Совершенствование деятельности государства – необходимое условие обеспечения прав человека // Государство и право. – 2006. - №5. - С. 61-65.
- 3 Сухарев А.Я. Права человека и правоохранительная деятельность государства: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции 12 мая 2003 года / Под ред. В.Н. Лопатина. – СПб., 2003. - С. 7-8.

УДК 343.23

ISSUES OF DIFFERENTIATION OF TYPES OF CRIMINAL OFFENSES**G.A.Kuanaliyeva¹, G.N. Rakhimova²***¹doctor of Law, Associate Professor of Customs, Financial and Environmental Law Department in al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty**²Senior Lecturer, Department of Jurisprudence, Institute of History and Law, Abay Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty*

Abstract. For the first time in the history of criminal law, the concept of a criminal offence has been enshrined. This novel is one of the main components of the large-scale reform of Kazakhstan's criminal law, which resulted in the adoption of a new Criminal Code, which requires a detailed study of the concept of criminal Offences. With the transition to a new model of criminal law, it is important to identify with the most precise and distinctive signs of criminal misconduct and crime, primarily in order to prevent errors in the law of application, misconceptions about these legal categories.

The article considers the separation of the crime from criminal misconduct, as well as criminal misconduct from administrative misconduct. Scientists' views on this problem are analyzed. Examples are given from criminal codes from foreign countries. Problems related to the classification of criminal acts have always been of considerable interest to the legislator and law enforcement of any modern state. This issue has become particularly relevant for our country in connection with the introduction of the concept of "criminal misconduct".

Keywords: criminal law, criminal law, criminal offense, crime, criminal offense, administrative offense, administrative offense, disciplinary offense.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ ТҮРЛЕРІН АЖЫРАТУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Түйіндеме. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқық тарихында алғаш рет қылмыстық құқық бұзушылық ұғымы бекітілген. Аталған жаңашылдық қазақстандық қылмыстық құқықты ауқымды реформалаудың негізі болып табылады, оның нәтижесінде жаңа Қылмыстық кодекс қабылданды. Осыған байланысты қылмыстық құқық бұзушылық ұғымын егжей-тегжейлі зерттеу қажет. Қылмыстық заңнаманың жаңа үлгісіне көшу, бірінші кезекте құқық қолданудағы қателіктерге жол бермеуге,

сондай-ақ қылмыстық теріс қылық пен қылмыстың ерекше белгілерін барынша дәлдікпен анықтауды қажет етеді.

Мақалада қылмысты қылмыстық теріс қылықтан және қылмыстық теріс қылықты әкімшілік құқық бұзушылықтан ажырату қарастырылады. Осы мәселеге ғалымдардың көзқарастары талданады. Шет елдердің қылмыстық кодекстерінен мысалдар келтіріледі. Қылмыстық іс-әрекеттерді жіктеумен байланысты проблемалар кез келген қазіргі заманғы мемлекеттің заң шығарушы және құқық қолдануында әрқашан елеулі қызығушылық тудырды. Біздің еліміз үшін бұл мәселе "қылмыстық теріс қылық" ұғымының енгізілуіне байланысты да ерекше мәнге ие болды.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, қылмыстық заң, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық теріс қылық, әкімшілік құқық бұзушылық, тәртіптік теріс қылық.

ВОПРОСЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ВИДОВ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Аннотация. Впервые в истории уголовного права Республики Казахстан закреплено понятие уголовного правонарушения. Данная новелла является одним из основных составляющих масштабного реформирования казахстанского уголовного права, результатом которого стало принятие нового Уголовного кодекса, в связи с чем необходимо детальное исследование понятия уголовного правонарушения. С переходом на новую модель уголовного законодательства имеет большое значение с наибольшей точностью определить характерные и отличительные признаки уголовного проступка и преступления, в первую очередь с целью недопущения ошибок в правоприменении, неверного и неоднозначного восприятия данных правовых категорий.

В статье рассматриваются разграничение преступления от уголовного проступка, а также уголовного проступка от административного проступка. Анализируются взгляды ученых на данную проблему. Приводятся примеры из уголовных кодексов зарубежных стран. Проблемы, связанные с классификацией преступных деяний, всегда представляли значительный интерес для законодателя и правоприменителя любого современного государства. Особую актуальность для нашей страны этот вопрос приобрел и в связи с введением понятия "уголовный проступок".

Ключевые слова: уголовное право, уголовный закон, уголовное правонарушение, преступление, уголовный проступок, административное правонарушение, административный проступок, дисциплинарный проступок.

Introduction. According to Section 1 of Article 10 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: "A criminal infractions shall be divided into crimes and criminal offences depending on the level of social danger and penalty" [1]. Types of criminal offense are divided into: crimes and criminal misconduct. Let us define the definition of a crime and criminal misconduct specified in the criminal law.

According to part 2 of article 10 of the criminal code of the Republic of Kazakhstan: "A socially dangerous act (action or inaction), committed with guilt and prohibited by this Code under the threat of punishment in the form of a fine, corrective labors, community services, restriction of liberty, deprivation of liberty or the death penalty shall be recognized as a crime".

Part 2 of article 10 of the criminal code of the Republic of Kazakhstan reads: "An act (action or inaction), committed with guilt, not presenting a great social danger, caused insignificant damage or created a threat of harm to a person, organization, society or the state, for commission of which a penalty is provided in the form of a fine, corrective labors, community services, arrest, expulsion from the Republic of Kazakhstan of a foreigner or a stateless person, shall be recognized as a criminal offence" [1].

As we see from the above definitions are the main hallmarks of crime and criminal misconduct:

- first, it is the degree of public danger;
- second in terms of punishments.

Criminal misconduct is a fundamentally new type of criminal act, previously not familiar not only to the criminal law of the Republic of Kazakhstan, but also to the criminal law of other post-Soviet states. The idea of introducing criminal misconduct as a criminal offence is to gradually integrate the norms of administrative and sensitive legislation (the Special part of the Code of the Republic of Kazakhstan on administrative offences) into the sphere of criminal legislation as the so-called lower category of criminal acts that do not pose a great public danger. This idea, first, is conditioned by the harmonization of domestic criminal law, oriented to move away from the Soviet model and gradually bring it into line with the classical model of criminal law and continental legislation (Romano-German) right system. This is a natural and timely step of the legislator, meeting the general trends of the reforms in domestic law and creating great potential for building an effective criminal policy, focused on the advanced standards of continental legal system [2, p. 127].

N.F. Kuznetsova, who writes the following, gives the most complete characteristic of socially dangerous acts falling under the analyzed category: "These acts, remaining in general crimes, are as if semi-criminal. The word "criminal" means that it is a criminal act, and the word "misconduct" means that these acts are close to anti-social misconduct - immoral, disciplinary, administrative and civil" [3, c. 149].

Purpose and objectives of the article. Signs and types of criminal offenses are studied in accordance with the current criminal legislation. Based on this goal, the differences and similarities of crimes, criminal misdemeanors and administrative offenses are considered.

The introduction of the institute of criminal misconduct gives positive results in the work of law enforcement agencies and judges. The simplified procedure provided by the legislator before the judicial investigation has simplified the work of law enforcement officers to investigate minor crimes, which will allow to direct more resources to the investigation more serious crimes.

Thus, the investigative body draws up a criminal misconduct report against the suspect immediately, if it is established. If there are circumstances of criminal misconduct, data on the perpetrator, his location, the Protocol on criminal misconduct is drawn up within three days.

In the case where an examination or a specialist's opinion is required, a criminal misconduct report is drawn up within 24 hours of receiving the relevant opinion. In a criminal case against several criminal offences, including, in addition to crimes, there is a criminal offence or criminal misconduct, the proceedings are carried out in the form of an inquiry or preliminary investigation.

The head of the body of inquiry, having studied the Protocol and the materials attached to it, agrees on the Protocol, after which all the materials are presented to the suspect for review. Then the case is immediately sent to the Prosecutor for examination, not later than twenty four hours and in cases in which the suspect is detained as article 128 of the Criminal procedure Code of the Republic of Kazakhstan (CCP RK), not later than eight hours shall

make an appropriate decision with the direction of its copies to interested parties and directs criminal case to court.

In the case of the arrest of the suspect under article 128 of the Criminal Republic of Kazakhstan, the case of criminal misconduct is sent to the prosecutor no later than thirty-six hours from the date of actual detention [4].

The rational use of resources extends not only to the work of law enforcement agencies, but also will allow to significantly unload and judicial proceedings.

Criminal misconduct cases are to be heard in court within fifteen days of entering court. If the application of the participants of the process is received or the need for further clarification of the circumstances of the case, the period of consideration may be extended, but not more than one month.

Historical review. As you know, the classification of a criminal act originated in French criminal law. The famous three-member classification of crimes stems from the French School of Natural Law of the 18th century. In accordance with it, serious crimes are violations of natural human rights; a medium-sized infringement on the rights of citizens based on a social contract; police torts are simple violations of order [3, p.163]. The first French Penal Code of 1791 divided all criminal acts into crimes, misconduct and violations. The French Penal Code of 1810 divided criminal acts into: (a) crimes (crimes) punishable by grievous bodily and dishonorable punishment; (b) delist punishable by up to 15 francs and imprisonment of up to 5 years; (c) police violations (contraventions), punishable by light police penalties - a fine of up to 15 francs and arrest for up to 5 days. The French Penal Code does not contain the concept of a criminal act, but only confirms the classification of acts in French law by introducing a new criterion for their differentiation - the gravity of the offence [5, p. 49].

Unlike the French Criminal Code, in Swiss criminal law, as in criminal law, many European countries, there is an article according to which socially dangerous acts are divided into two types Article 10 of the Swiss Penal Code also enshrines the two-pronged design of a criminal act. The distinction is made by the severity of the punishment that threatens to commit the act. The offence is a criminal act punishable by more than three years' imprisonment and a misdemeanor is a criminal act punishable by up to three years' imprisonment or a fine [6, p. 75].

Methodological basis of the research. The article uses General and particular methods of scientific research: historical, dialectical, system-structural, comparative- legal , and others. These methods were used within the framework of the studied topic , along with the requirements of the principle of objectivity, versatility, historicism and reliability.

The first difference between criminal offences - from all other offenses, is that, unlike administrative and disciplinary, criminal offenses are increasingly drifting towards private, private law.

Recently in the criminal law - more and more private-legal began:

- a) The number of private prosecution cases is increasing;
- b) There are new grounds for a way out of the conflict by reconciling the parties: exemption from criminal liability in connection with reconciliation; Agreement with the victim;
- c) The concepts of mediation (mediator - mediator, conciliator), facilitation (facilitator - the one who helps others understand the common purpose in the discussion process, without protecting any of the positions or parties).

Why is this happening? Because the criminal-legal conflict is the most dangerous of legal conflicts, and experts pay the most attention to it, study more deeply the ways of it:

- Settlements and warnings;
- Permissions and conversions.

In a democratic state, any person (as well as any collective entity - an enterprise, a political party, and a public organization) is the subject of all kinds of legal relations and in most cases, he is able to resolve the resulting in because of their implementation, the legal conflict, including in the role of the victim.

The main thing for him is to restore his right in case of violation, to create conditions for this right not to be violated any more, to receive full compensation of material and moral costs - i.e. full satisfaction (satisfaction).

It is clear that in rare cases such satisfaction in an individual or legal person arises from the fact that the offender is only subject to such the purpose of punishment as punishment. These are usually cases of violent and some other crimes, the mandatory feature of which is the victim.

Thus, the share of regulatory and protected public law is decreasing and in fact the public right of protection begins to apply only to legal relations related to:

- Crimes against the international rule of law, the interests of the state and the joint interests of the individual, society and the state;

- Administrative misconduct;
- Disciplinary misconduct.

Only in these cases are legal conflicts directly affecting the State.

The second difference between a crime and a criminal offence. The essence of the criminal offence is that in the Soviet tradition it was called and now in many legal systems continues to be called "public danger".

It is known to be defined by:

- 1) The object of encroachment, as well as the subject of encroachment and the identity of the victim;

- 2) The severity of the consequences (death of a person, harm to his health, the amount of material damage, etc.), and if the consequences are not provided, then:

Creating a risk of serious consequences;

The danger of the act itself, the manner in which it was committed, the means, weapons used in its commission, or the place or the time of its commission;

- 3) A form of guilt - the more serious the consequences are, the less we usually talk about the obligatory intent;

- 4) Properties of the subject. The principle here is this: the higher the requirements for the subject, the wider the range of his responsibilities and rights, the more cases he can be prosecuted compared to the ordinary person - the common subject.

For example, acts of a common entity such as:

- Obstruction of the legitimate activities of public associations;
- Interference in the legal activities of employees' representatives;
- Funding for a political party, etc.

So, the difference between a crime and a criminal offense, as a rule - in the degree of public danger (hooliganism - petty hooliganism, causing negligent serious harm to health - causing negligently light harm to health), but sometimes in their nature (disclosure of state secrets - disclosure of accounting or tax secrets).

The main point of singling out the category of criminal misconduct is to quickly resolve the conflict in a simplified procedural manner and to satisfy the interests of all parties to the conflict.

"Based on the analysis of the signs of crime and criminal misconduct, - writes I. Borchashvili - in the issues of criminal offences in practice, the main role will be played by the sign of "punishment". It is on the basis of the types of punishments provided for in the sanctions of the articles of the Special Part of the Penal Code that the affiliation of an act to the number of crimes or criminal misconduct will be established. Thus, punishment becomes a differentiating, defining sign of crime and criminal misconduct" [2, p.134].

In order to differentiate between criminal offences from administrative offences and crimes, it is necessary, first, to refer to the definitions of criminal offences, administrative offences and crimes that exist in the legislation of our country.

Part three of Article 10 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan has been given as a criminal offense. It is evident from the definition that a criminal offense has the following characteristics:

Criminal misconduct is found to be a guilty act (action or omission);

Criminal misconduct does not pose a great public danger;

- Criminal misconduct causes minor harm or threatens to cause the same harm to an individual, organization, society or state;

- For the commission of criminal misconduct is punishable by a fine, correctional work, involvement in public works, arrest, which do not entail a criminal record [1].

Thus, the definition of the criminal offense contained in part three of article 10 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, indicates signs of public danger, guilt and punishment.

Article 25 of the administrative Code of the Republic of Kazakhstan contains two definitions of an administrative offense: in relation to the action or omission of an individual and in relation to the action or omission of a legal entity. These definitions specify a different number of signs of an administrative offense, depending on who commits it: an individual or a legal entity.

An administrative offence committed by an individual shall have the following characteristics:

- an administrative offence is an unlawful act or omission of an individual;

- an administrative offence is a guilty (intentional or reckless) act or omission of a natural person;

- this Code provides for administrative responsibility for this action or inaction.

An administrative offense committed by a legal entity must have the following characteristics:

- an administrative offense is an illegal action or omission of a legal entity;

- this Code provides for administrative responsibility for this action or inaction [7].

Thus, an administrative offence committed by an individual must have two characteristics: a sign of wrongdoing and a sign of guilt; an administrative offence committed by a legal entity should have only one sign: a sign of wrongdoing.

The definition of a crime, contained in part two of article 10 of the criminal code, contains four mandatory features: public danger, criminal wrongdoing, guilt and punish ability. Moreover, the first sign is called material, and the second-a formal sign of the crime. The third and fourth signs are closely related to the sign of wrongfulness and depend on the presence or absence of this sign: if the sign of wrongfulness is established, it is concluded that there are signs of guilt and punish ability. Conversely, if a person is not found guilty of committing a socially dangerous act, it is concluded that there is no sign of wrongdoing. A socially dangerous act is recognized as punishable only if a specific article of the Special part

of the criminal code provides for criminal liability for this act, that is, it be recognized as illegal.

The criminal legislation of a number of foreign countries does not specify public danger as an obligatory feature of a crime in the definition of the crime. In particular, article 1 of the Swedish Penal Code of 1962 defines an offence as follows: "An offence is an act defined in this Code or in another law or statute for which a penalty is prescribed, as indicated below [6, p. 74]. The same definition of the offence is given in the French Criminal Code [5, p. 52.], the Belgian Criminal Code of 1867 [7] and the Israeli Criminal Law Act of 1977 [9]. In the Penal Code of these and a number of other foreign countries, there is a formal element of the crime, i.e. the crime is an act for which criminal responsibility and punishment are established. The same definition exists for a criminal offence in the abovementioned countries, where the concept of a criminal offence exists.

It can be concluded from the analysis of foreign criminal legislation that the signs of illegality and punishment are specified in the criminal legislation of most foreign countries. At the same time, in the definitions of the crime in the Criminal Code of many foreign countries there are no signs of public danger and guilt.

The establishment in the criminal code of our country and a number of other countries (mainly neighboring countries, some Muslim countries) of a sign of public danger as a mandatory sign of a crime should be considered a positive moment, since its absence will lead to a formal approach in the application of criminal legislation, when solving such an important issue as bringing a person to criminal responsibility. Issue as bringing a person to criminal responsibility.

The presence in part 4 of article 10 of the criminal code of the provision that "an action or omission is not a criminal offense, although formally containing signs of an act provided for by a Special part of this Code, but due to its insignificance does not pose a public danger", allows the law enforcement officer not to treat the issue of bringing a person to criminal responsibility formally. According to this rule, a person who has committed an act that formally falls under the criminal code is not liable if the act committed by him is not recognized as socially dangerous. For example, theft of a cell phone worth 500 tenge, 1 thousand tenge, theft of a chicken in a rural area.

Such acts are common in everyday life. Formally, these acts entail liability under part 1 of article 187 of the criminal code as a petty theft of someone else's property, committed in a small amount. However, given the low cost of stolen items, in accordance with part 4 of article 10 of the criminal code, these actions are not recognized as criminal offenses.

Of all the signs of crime, the most difficult to understand and determine in practice is the sign of public danger. This attribute plays an important role in distinguishing a crime from a criminal offense and an administrative offense, since a socially dangerous act is recognized as a crime. A criminal offense is an act that does not pose a great public danger and causes minor harm or creates a threat of causing the same harm to an individual, organization, society or the state. An administrative offense is an act that does not have a sign of public danger.

Thus, the crime, criminal offense and administrative offense differ from each other, primarily because of public danger.

The difficulty of establishing whether there is a sign of public danger in an act is because the concept of public danger itself belongs to the evaluation concepts.

Discussion. The theory of criminal law has repeatedly expressed the view that the public danger of a criminal act is the most important feature. Professor N. D. Durmanov, describing the concept of crime, States that this is an action committed by a person under the

control of consciousness, and that the main content of the crime is a public danger. Without disclosing the social essence of public danger, the author is limited only to pointing out the circumstances on which it depends (the object, the nature of the action, the situation of the crime, etc.) [10, p. 54].

In many literary sources indicate that the social danger of the criminal act lies in its severity and in its definition of public danger of the emphasis on the infliction of objective harm to the state, organizations, society, personality etc. But this approach to understanding the social danger of the act will be difficult to establish the presence of this feature in the formal structures, when the presence of sign of severity are difficult to establish due to the lack of socially dangerous consequences of the act.

In order to better understand the concept of public danger, it is necessary, first, to distinguish public danger from danger in General. The danger can also come from random (innocent) actions of people. Nevertheless, such phenomena can also not be recognized as socially dangerous, since they are devoid of social essence, socio-political content, and are not related to the conscious activity of people. They can only be considered dangerous, but not socially dangerous.

Establishing the nature of the public danger of a criminal offence is of great practical importance. It is important in lawmaking, including for criminalizing an act.

In order to facilitate the establishment of a sign of public danger in an act, the current criminal code, in relation to a certain part of the articles, often uses a formal sign – the amount of damage caused by a criminal offense, the income received. This makes it possible to distinguish criminal offenses from each other. Article 3 of the criminal code defines the concepts of "insignificant size", "significant damage", "significant harm", "major damage" or "large size", "especially large damage or large size", and "grave consequences" in relation to many articles. Thus, in most norms of the criminal code, a sign of public danger is associated with the amount of damage caused by a crime or criminal offense, as well as the amount of income received from a criminal offense.

In particular, part one of article 187 of the criminal code provides for liability for petty theft, that is, theft, fraud, misappropriation or embezzlement of other people's property, committed in a small amount. Paragraph 10 of article 3 of the criminal code defines an insignificant amount in relation to article 187 of the criminal code as the value of property belonging to an organization that does not exceed ten monthly calculation indices, or property belonging to an individual that does not exceed two monthly calculation indices established by the legislation of the Republic of Kazakhstan at the time of committing a criminal offense. Thus, theft of other people's property by theft, fraud, embezzlement or embezzlement for the above amounts is considered a criminal offense that does not pose a great public danger. If a person commits a specified criminal offense for a larger amount, the act turns into a crime and will be qualified under article 188, 189 or 190 of the criminal code, that is, it will be recognized as socially dangerous.

Part 1 of Article 202 of the Criminal Code provides for liability for intentional destruction or damage to someone else's property that has caused significant damage.

Paragraph 2 of article 3 of the Criminal Code defines the notions of "significant damage" and "significant amount" in relation to 14 articles of the Special Part of the Criminal Code in the monthly calculation indicators (hereinafter referred to as "MCI") established by the legislation of the Republic of Kazakhstan at the moment of committing a criminal offence. If the damage caused because of a committed criminal offense does not exceed the number of MCI that is set for this type of criminal offense, there will be no criminal offense, since the committed act is not recognized as socially dangerous and therefore illegal. For example,

according to part, one of article 202 of the criminal code, intentional destruction or damage to someone else's property is considered a socially dangerous and illegal act if it caused significant damage to the victim. In relation to article 202 of the criminal code, the damage is considered significant if its amount exceeds one hundred monthly calculation indicators.

In relation to part one of article 214 of the criminal code, illegal business, illegal banking or collection activities involving the production, storage, transportation or sale of excisable goods are considered to be committed in significant amounts if the value of the goods exceeds one thousand monthly calculation indices. According to the note to article 153 of the administrative Code, a significant amount is recognized as a number of goods whose value does not exceed one thousand monthly calculation indicators. That is, the recognition of illegal business, illegal banking or collection activities associated with the production, storage, transportation or sale of excisable goods as socially dangerous or not having such a sign depends on the cost of excisable goods: if it exceeds one thousand monthly calculation indicators, criminal liability occurs, if it does not exceed it, administrative responsibility occurs.

In paragraph, 38, 3 The Criminal Code established the concepts of "major damage" and "large size" in relation to 83 articles of the Special Part of the Criminal Code; paragraph three. 3 The Criminal Code established the concepts of "particularly large damage" and "particularly large size" in relation to 33 articles of the Special Part of the Criminal Code. For example, in part of the first art. 214 Of the Criminal Code provides for liability for illegal business, illegal banking or collection activities without registration, as well as without a license for such activity or in violation of the law of the Republic Kazakhstan is about permits and notices, as well as engaging in prohibited business activities, if these acts have caused major damage to a citizen, organization or state, or involve the extraction of income on a large scale.

According to paragraph 38 of article 3 of the CC with reference to article 214 of the CC, the damage caused to a citizen in the amount exceeding one thousand monthly settlement indicators, or damage caused to the organization or the state in the amount exceeding ten thousand monthly settlement indicators, as well as income, the amount of which exceeds ten thousand monthly settlement indicators, is recognized as large. If the amount of damage or income is less than the above amounts of monthly calculation indicators, in accordance with the note to article 153 of the administrative Code, administrative liability occurs.

Paragraph 4 of article 3 of the criminal code defines the concept of "grave consequences"; paragraph 14 of article 3 of the criminal code defines the concept of "significant harm".

These rules of the criminal code allow you to distinguish a criminal offense from an administrative offense or from acts that cannot be recognized as illegal. In total, in about two hundred criminal offenses contained in a Special part of the criminal code, the question of whether or not there is a sign of public danger of a criminal offense is resolved based on a formal sign – the amount of damage caused or income received. This is approximately one in four of the criminal offences in the Special part of the criminal code.

For the rest of the criminal offences, the question of classifying an offence as socially dangerous or not, depends on the existence of signs of the composition of the criminal offence laid down in the criminal law as mandatory: the object or the subject of encroachment, environment, time, place, method of committing a criminal offence, identity of the offender, etc. For example, depending on the object of the attack, attempted murder is considered a crime, and attempting to slander a person is not a criminal offence under part 4 of Article 4. 24 Criminal Code (this act is not considered illegal, because it is not socially dangerous,

taking into account the object of encroachment). Carrying a knife (folding, homemade), which is not recognized as a cold weapon, is not a criminal offence, and carrying a knife, which is recognized as a cold weapon, is a criminal offence (v.1 p. 287 of the Criminal Code).

Article 363 of the Criminal Code provides for the responsibility of assigning to a non-official public servant the authority of an official and for his actions in connection with this, which caused significant harm to the rights and lawful interests of citizens or organizations or the interests of society or the state protected by law. The commission of these acts by a non-public servant does not constitute a sign of public danger and therefore does not entail criminal liability.

The question of which act to be considered a socially dangerous and criminal offence, and which is not for inclusion in the number of criminal offenses, is finally decided by the highest legislative body of our country - the Parliament of the Republic of Kazakhstan in the process criminal law. The process of criminalizing an act or vice versa is the process of excluding criminal responsibility for an act called criminalization and decriminalization of the act.

Criminalization and decriminalization rules have been developed in the science of criminal law. These processes may be justified, and therefore correct, if the rules of criminalization and decriminalization of the act have been taken into account. Often they are not justified enough, erroneous. This has a negative impact on the effectiveness of crime response.

In this regard, we should recall the words of the famous Russian criminologist Y.M. Antonyan: "Of course, crime should be understood only the totality (amount) of crimes committed and nothing else. We should not be embarrassed that some acts disappear from a special part of the criminal code, and others, often unknown before, appear in it. This is inevitable, as people's living conditions change all the time, their views on what should be punished under the criminal law and what should not" [11, p.10].

For example, during the period of the Criminal Code of the Kazakh USSR of 1959, criminal and therefore socially dangerous recognized such actions as buying and reselling at inflated prices of goods (speculation), illegal karate training, illegal release of fuel and lubricants, etc. until recently provided for criminal responsibility for false enterprise (Article 215 of the Criminal Code). Law of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2017 No. 84-VI "On making changes and additions to some the legislation of the Republic of Kazakhstan on the improvement of the law enforcement system" from the Criminal Code excluded this article, that is, the Parliament of our country recognized false enterprise as an act that does not have a sign of public danger.

Conclusions and suggestions:

1. A comparison of the definitions of a criminal offense in the criminal code and an administrative offense in the administrative Code indicates that a criminal offense differs from an administrative offense in the following ways.

Firstly, a criminal offence is recognized as unlawful conduct of a person who does not pose a great public danger, that is, possessing signs of a small public danger. Administrative misconduct does not have such a sign. That is, an administrative misdemeanor is an illegal act or inaction of a legal or individual, which is not socially dangerous.

Secondly, a criminal offense is recognized as a committed guilty act (action or omission). When making an administrative the establishment of this attribute (committing an administrative offense intentionally or carelessly) is mandatory, and when an administrative offense is committed by a legal entity, the establishment of this attribute is not required, that

is, an illegal but innocent act or omission of a legal entity may be recognized as an administrative offense.

Third, the subject of a criminal offense can only be an individual, and the subject of an administrative offense can be both an individual and a legal entity.

Fourth, criminal misconduct causes minor harm or threatens to cause the same harm to an individual, organization, society or state. For administrative misconduct, this trait is not mandatory, that is, when it is committed causing minor harm to the individual, organization, society or the state is possible, but it is not a mandatory sign.

Administrative misconduct may threaten to cause the same harm to an individual, organization, society or state. At the same time, administrative misconduct is possible that does not create threats of minor harm to the individual, organization, society or the state.

In the fifth, a criminal offence is an act committed only by an individual, and an administrative misdemeanor is recognized as unlawful conduct by both a physical and a legal person.

2. Criminal misconduct differs from a crime by the following features:

1) On the basis of public danger. The crime, as opposed to criminal misconduct, is a socially dangerous act (action or omission), a criminal offence - an act (action or omission) that does not pose a great public danger;

2) there are other, less severe penalties for criminal misconduct than for the commission of a crime;

3) the use of punishment for criminal misconduct does not entail a state of criminal record.

Thus, the main feature distinguishing criminal misconduct from administrative offences and crimes is public danger. Establishing its existence in legislative activity depends on the discretion of the highest legislative body of our country. The nature of the public danger of a crime is determined by the legislator, reflecting it in the sanctions of the criminal law, the types, sizes or limits of punishments.

3. In the analysis of the rules of the Criminal Code, which formulates definitions of criminal misconduct and crimes, the following shortcomings are found. The definition of a crime (v. 2 p. 10 of the Criminal Code) and the definition of criminal misconduct (c.3 p. 10 of the Criminal Code) list the types of punishments that can be imposed for these offences. These lists of punishments are also contained in Art. 40 Criminal Code (Types of Punishments). To prevent repetition, it follows from part 2 art. 10 The Criminal Code excludes the words: "in the form of fines, correctional work, and restriction of liberty, imprisonment or death penalty", from part 3 of Art. 10 Of the Criminal Code to exclude the words: "in the form of a fine, correctional work, involvement in public works, arrest".

Also in part 3 art. 10 Of the Criminal Code, which defines the concept of criminal misconduct, shows signs of public danger, guilt and punishment; the sign of illegality is not specified, which should be recognized as a disadvantage of the Criminal Code.

To address this shortcoming, we offer the following version of Part 3 art. 10 "Criminal Offences, a guilty act (action or omission) that does not pose a great public danger, has caused minor harm or has created a threat to the person, the organization, society or the state, which is prohibited by this Code under threat of punishment."

With the transition to a new model of criminal legislation, it is of great importance to determine with the greatest accuracy the characteristic and distinctive features of criminal misconduct and crime, primarily in order to prevent errors in their application, incorrect and ambiguous perception of these legal categories.

REFERENCES

- 1 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan The Code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 No. 226-V of the Law of the Republic of Kazakhstan. // Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 16.06.2020).
- 2 Borchashvili I. V. Commentary on the Criminal code of the Republic of Kazakhstan. General part (volume 1) / Under the General editorship of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan, State adviser of justice of the 1st class Daulbayev A. K. - Almaty: Zheti Zhargy, 2015. - 500 P.
- 3 Kuznetsova N. F. Crime and criminality / Kuznetsova N. F.-M.: Moscow Publishing house. UN-TA, 1969. - 232 с.
- 4 Code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V ZRK. // Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 16.03.2020).
- 5 Criminal code of France / Scientific editing of PhD, Assoc. JI.B. Golovko, Ph. D., Assoc. N. E. Krylova; translated from the French and Foreword by K. Yu. n., Assoc. N. E. Krylova. - SPb.: Legal center Press, 2002. - 650 p.
- 6 Criminal code of Switzerland / Scientific editing, Preface and translation from the German by K. Yu. n. A. B. Serebrennikova. - SPb.: Legal center Press, 2002. - 350 p.
- 7 On administrative offences Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 235-V ZRK. // Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 16.03.2020).
- 8 Criminal code of Belgium // <https://www.litres.ru/grigoriy-machkovskiy/ugolovnyy-kodeks-belgii/chitat-onlayn/>
- 9 Law on criminal law of Israel // <https://constitutions.ru/?p=11071>
- 10 Durmanov N. D. the Concept of crime / Rel. ed.: Shargorodsky M. D.-M., L.: Publishing house of the USSR Academy of Sciences, 1948. - 315 с.
- 11 Antonian Y. M. the Concept of crime, its eternity // Crime and society: collection of scientific works. labours'. Moscow: VNII MVD of Russia, 2005. Pp. 3-16.

УДК 352:342.55(575.2+574)

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ПРОБЛЕМЫ
РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
И КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

С.О. Ли¹, Д.Ж. Музапар¹, Э.Н. Рахимбаев¹

Магистр кафедры конституционного, международного права и таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, svetulik_li@mail.ru

¹*Магистр кафедры конституционного, международного права и таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, dastan.muzapar@mail.ru*

¹*Доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного, международного права и таможенного дела, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, 23ren09@mail.ru*

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы и проблемы генезиса местного самоуправления в Кыргызской Республике и Республике Казахстан,

анализируется конституционно-правовые основы организации местного самоуправления в Кыргызской Республике и Республике Казахстан. В статье рассматриваются нормы Европейской Хартии о местном самоуправлении, принятой Советом Европы 15 октября 1985 году в г. Страсбурге и Декларации «Об общих принципах организации местного самоуправления», принятой Межпарламентской Ассамблеей стран СНГ в 1994 году в г. Санкт-Петербурге, а также система органов местного государственного управления и местного самоуправления, проводится сравнительный анализ норм отечественного законодательства и международных актов, регулирующих вопросы местного самоуправления, выявляются положительный опыт, основные проблемы и предлагаются соответствующие рекомендации по решению проблем развития местного самоуправления в Кыргызской Республике и Республике Казахстан. До настоящего времени, на наш взгляд, в Кыргызстане и Казахстане все еще не создана действенная, комплексная модель системы управления государством, государственного управления и особенно местного самоуправления. Также мы не наблюдаем четкой инновационной концепции и программы реформирования системы управления государством. В результате разовых и бессистемных, не доведенных до завершения административных реформ до сих пор остаются нерешенным целый ряд проблем управления государством. И сегодня стоит острая потребность в разработке проекта концепции по формированию инновационной и эффективной системы управления государством. Однозначно, эффективное социально-экономическое развитие страны в первую очередь зависит от реальной системы местного самоуправления.

Ключевые слова: Конституция, закон, нормативные правовые акты, управление, местное государственное управление, местное самоуправление, генезис, международные правовые акты, Европейская Хартия, Декларация, общие принципы, СНГ, Республика Казахстан, Кыргызская Республика, управление, органы местного государственного управления, органы местного самоуправления, система, проблемы, рекомендации, концепция, оптимизация, модернизация.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫ ДАМУЫНДА, ҚҰҚЫҚТЫҚ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ МӘСЕЛелЕРІ

Түйіндемe. Бұл мақалада Қырғыз Республикасы мен Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару генезисі мәселелері мен проблемалары қарастырылады, Қырғыз Республикасы мен Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды ұйымдастырудың конституциялық-құқықтық негіздері талданады. Мақалада 1985 жылы 15 қазанда Страсбург қаласында Еуропа Кеңесі қабылдаған жергілікті өзін-өзі басқару туралы Еуропалық Хартияның және "жергілікті өзін-өзі басқаруды ұйымдастырудың жалпы принциптері туралы" декларацияның нормалары қарастырылады.» сондай-ақ 1994 жылы Санкт-Петербург қаласында ТМД елдерінің Парламентаралық Ассамблеясы, сондай-ақ жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару органдары жүйесі қабылдаған, жергілікті өзін-өзі басқару мәселелерін реттейтін отандық заңнама мен халықаралық актілердің нормаларына салыстырмалы талдау жүргізіледі, негізгі проблемалар анықталады және Қырғыз Республикасы мен Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту проблемаларын шешу бойынша тиісті ұсынымдар ұсынылады. Біздің ойымызша, қазіргі уақытқа дейін Қырғызстан мен Қазақстанда мемлекетті басқару, Мемлекеттік

басқару және әсіресе жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің пәрменді, кешенді моделі әлі де құрылмаған. Сондай-ақ, біз мемлекетті басқару жүйесін реформалаудың нақты инновациялық тұжырымдамасы мен бағдарламасын байқамаймыз. Бір жолғы және жүйесіз әкімшілік реформалар аяғына дейін жеткізілмеген, нәтижесінде әлі күнге дейін мемлекетті басқарудың бірқатар проблемалары шешілмеген күйінде қалып отыр. Бүгінде мемлекетті басқарудың инновациялық және тиімді жүйесін қалыптастыру жөніндегі тұжырымдама жобасын әзірлеуге аса қажеттілік тұр. Елдің тиімді әлеуметтік-экономикалық дамуы бірінші кезекте жергілікті өзін-өзі басқарудың нақты жүйесіне байланысты.

Түйін сөздер: Конституция, заң, нормативтік-құқықтық актілер, басқау, жергілікті мемлекеттік басқару, жергілікті өзін-өзі басқару, генезис, халықаралық құқықтық актілер, Еуропалық Хартия, Декларация, жалпы қағидаттар, ТМД, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, жергілікті мемлекеттік басқару органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, жүйе, проблемалар, ұсынымдар, тұжырымдама, онтайландыру, модернизация.

ORGANIZATIONAL LEGAL BASES AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNANCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract. This article discusses the issues and problems of the Genesis of local government in the Kyrgyz Republic and the Republic of Kazakhstan, analyzes the constitutional and legal bases of local self-government in the Kyrgyz Republic and the Republic of Kazakhstan. The article discusses the norms of the European Charter on local self-government, adopted by the Council of Europe on October 15, 1985 in Strasbourg and the Declaration "on General principles of local self-government organization", adopted by the Interparliamentary Assembly of the CIS countries in 1994 in Moscow. In St. Petersburg, as well as the system of local government and local self-government bodies, a comparative analysis of the norms of domestic legislation and international acts regulating local self-government issues is carried out, positive experience and main problems are identified, and appropriate recommendations are offered for solving the problems of local self-government development in the Kyrgyz Republic and the Republic of Kazakhstan. To date, in our view, Kyrgyzstan and Kazakhstan still do not have an effective, comprehensive model of state governance, public administration, and especially local self-government. We also do not see a clear innovative concept and program for reforming the state management system. As a result of one-time and unsystematic administrative reforms that have not been completed, a number of problems of state governance still remain unresolved. And today there is an urgent need to develop a draft concept for the formation of an innovative and effective system of state management. Clearly, the effective socio-economic development of the country primarily depends on the real system of local self-government.

Keywords: Constitution, law, regulatory acts, governance, local government, local government, genesis, international legal acts, European Charter, Declaration, general principles, CIS, Republic of Kazakhstan, Kyrgyz Republic, government, local government, local governments, system, problems, recommendations, concept, optimization, modernization.

Казахстану в срочном порядке нужна новая концепция эффективной экономической политики, не просто документ, а реально работающая программа –

такую задачу перед своим правительством и государственными органами поставил Президент Республики Казахстан Касым Жомарт Токаев [6]. Мы бы добавили еще и необходимость наличия эффективной системы исполнительной власти, органов государственного управления и местного самоуправления. Особенно органов местного самоуправления.

В Конституции Кыргызской Республики (КР) установлено, что местное самоуправление - гарантированное настоящей Конституцией право и реальная возможность местных сообществ самостоятельно в своих интересах и под свою ответственность решать вопросы местного значения. Местное самоуправление в Кыргызской Республике осуществляется местными сообществами на территории соответствующих административно-территориальных единиц. Местное самоуправление осуществляется местными сообществами граждан непосредственно либо через органы местного самоуправления. Финансирование местного самоуправления обеспечивается из соответствующего местного бюджета, а также республиканского бюджета. Формирование и исполнение местного бюджета осуществляются с соблюдением принципов прозрачности, участия общественности, подотчетности органов местного самоуправления перед местным сообществом (Ст. 110) [1].

Также в Кыргызстане за 25 лет были приняты более 10 специальных законодательных актов, по вопросам организации деятельности органов МСУ, среди них такие законы, как: «О местном самоуправлении и местной государственной администрации» (1991 г.), «О финансово-экономических основах местного самоуправления» (2002), «О муниципальной собственности» (2002), «О муниципальной службе» (2002), «О жамаатах (общинах) и их объединениях» (2004), «О местном самоуправлении» (2007), «О местной государственной администрации» (2007) и др.

Вопросы организации местного самоуправления достаточно полно были отражены в таких документах Кыргызстана, как: Указах Президента КР «О Национальной Стратегии «Децентрализация государственного управления и развитие местного самоуправления в Кыргызской Республике до 2010 года» от 17 декабря 2002 года № 381», «О концептуальных подходах к реорганизации административно-территориального устройства в Кыргызской Республике» от 4 июня 2007 года № 333; постановлениях Правительства КР «О Концепции государственной региональной политики Кыргызской Республики» от 11 марта 2009 года № 171, Концепции административно-территориальной реформы в Кыргызской Республики (2012 г., 2013 г.); Отчет Института политики развития «О результатах социологического исследования субъективного отношения руководителей органов МСУ КР к собственным функциям МСУ и Национального доклада о человеческом развитии 2011-2012 «Местное самоуправление - основа человеческого развития, стабильности общества и экономического роста» (2012 г.) и др. Издан Указ Президента Кыргызской Республики «Об объявлении 2014 года Годом укрепления государственности», 2019 год – год развития регионов Кыргызстана. Президент Кыргызской Республики С.Жээнбеков в очередной раз обозначил, как и в предыдущие годы, главные приоритеты на 2020 год – развитие регионов, цифровизация и т.д. В экономике продвижений не предвидится [14, с. 2].

Таким образом, мы видим активное внедрение на конституционно-законодательном уровне в систему управления Кыргызстана принципы организации местного самоуправления и деятельности органов местного самоуправления - местных

кенешей и айыл окмоту на первичном уровне управления (в основном в селах, поселках и городах, на районном уровне – функционируют только местные представительные органы - районные кенешы).

Система местного самоуправления в Кыргызстане выглядит следующим образом. На сегодня в Кыргызстане на 1811 сел всего функционируют 459 органа управления МСУ - айыл кенеша и айыл окмоту, а также 31 городской местный кенеш и 31 мэрия. На районном уровне сессионно функционируют 40 районных кенешей, но не имеют своего исполнительно-распорядительного органа.

Однако до настоящего времени в Кыргызстане не произошла реальная децентрализация и децентрализация, четко и эффективно не разграничены функции и полномочия между местными районными государственными администрациями, районными органами государственного управления и органами местного самоуправления сел, поселков и городов. Также недостаточно четко прописаны правовая ответственность местных органов государственного управления и органов местного самоуправления за ненадлежащее исполнение соответствующих функций и полномочий. Все это заметно влияет на качество управления и оказания государственных и местных услуг населению Кыргызстана.

В Конституции Республики Казахстан установлено, что местное государственное управление осуществляется местными представительными и исполнительными органами, которые ответственны за состояние дел на соответствующей территории (Ст. 85). Местные представительные органы - маслихаты выражают волю населения соответствующих административно-территориальных единиц и с учетом общегосударственных интересов определяют меры, необходимые для ее реализации, контролируют их осуществление (Ст. 86). В Основном Законе Казахстана установлено, что в Республике признается местное самоуправление, обеспечивающее самостоятельное решение населением вопросов местного значения. Местное самоуправление осуществляется населением непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления в местных сообществах, охватывающих территории, на которых компактно проживают группы населения. Органам местного самоуправления в соответствии с законом может делегироваться осуществление государственных функций. Организация и деятельность местного самоуправления в Казахстане регулируются законом. Гарантируется самостоятельность органов местного самоуправления в пределах их полномочий, установленных законом (Ст. 89) [2].

Были приняты Закон Республики Казахстан «О местном государственном управлении в Республике Казахстан» а также Закон «О местном самоуправлении» и другие нормативные правовые акты, по развитию государственного управления и местного самоуправления. Были приняты исторически важные документы, в которых были обозначены пути эффективного развития страны: Послание Президента РК «Стратегия Казахстан – 2030 Новый политический курс состоявшегося государства», (2017); Послание Президента РК «Новая экономическая политика Казахстана Нурлы Жол – Путь в Будущее» (2014); Президент РК, Послание Президента РК «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (2017); «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (2017); Послание Президента РК «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» (2018); Послание Президента РК «Социально-экономическое развитие страны и повышение благосостояния казахстанцев» (2018); Государственная программа развития регионов до 2020 года; Стратегический План развития Республики Казахстан

до 2025 года (построен вокруг семи важнейших системных реформ и семи приоритетов) и др.

Система местного самоуправления в Казахстане выглядит следующим образом. В РК на сегодня из 7031 сел в 4648 селах (хотя формально они все входят в систему управления сельских акиматов) нет ни одного органа местного самоуправления (более 50% сел). Сельские местные органы управления имеются лишь в 3360 селах из 7031 сел. Фактически можно утверждать, что 50% населения сел выключены из системы местного самоуправления. В КР эта цифра выше – около 75 % населения сел не имеют сельский орган управления (из 1811 сел только в 459 имеются органы МСУ).

На наш взгляд, до настоящего времени в Казахстане все еще не сформировалось эффективное местное самоуправление, на основе общепризнанных ценностей, принципов муниципальной демократии и муниципального управления, закрепленных как в Европейской Хартии о местном самоуправлении [3] (принята Советом Европы 15 октября 1985 года), так и в Декларации «Об общих принципах организации местного самоуправления», принятом в 1994 году в г. Санкт-Петербурге Межпарламентской Ассамблеей стран СНГ.

До настоящего времени, на наш взгляд, в Кыргызстане и Казахстане все еще не создана действенная, комплексная модель системы управления государством, государственного управления и особенно местного самоуправления. Также мы не наблюдаем четкой инновационной концепции и программы реформирования системы управления государством. В результате разовых и бессистемных, не доведенных до завершения административных реформ до сих пор остаются нерешенным целый ряд проблем управления государством. И сегодня стоит острая потребность в разработке проекта концепции по формированию инновационной и эффективной системы управления государством. Однозначно, эффективное социально-экономическое развитие страны в первую очередь зависит от реальной системы местного самоуправления (МСУ). В обществе Кыргызстана накопилась абсолютная усталость от правительства, которое возглавляет 31 премьер-министр М. Абылгазиев. Об этом 6 февраля 2020 года заявила Н. Никитенко, депутат Парламента Кыргызстана на заседании Жогорку Кенеша [10, с. 2]. В свою очередь Ниязов М. отмечает, что «... в стране нет ни порядка, ни справедливости, но есть коррупция, массовая трудовая миграция и низкий социально-экономический уровень жизни населения» [14, с. 10]. Мы полагаем, это связано в первую очередь из-за отсутствия эффективной системы государственного управления и местного самоуправления.

Главными проблемами, на наш взгляд сегодня, и это подтверждается правоприменительной практикой, являются: необходимость оптимизации административно-территориального устройства и модернизации системы управления государством; необходимость осуществления перехода с 4-х уровневое управления на 3-х уровневое; реального осуществления четкого разграничения функций и полномочий между местными органами государственного управления и МСУ. Эти главные проблемы тесно взаимосвязаны, и пока их не решить - в стране очень медленно будут происходить положительные изменения, особенно в социально-экономическом плане.

Следует также учесть, что основное население как Кыргызстана, так и Казахстана проживает в сельской местности, бедность сосредоточена именно там, проблемы оказания государственных и местных услуг находятся именно на этом уровне. Очевидно, что жизнь этих людей зависит от качества управления и решения их социально-экономических проблем на местах. То есть от местной власти, от

деятельности районных государственных администраций и органов МСУ зависит – будут ли развиты и сильны села и города, поскольку именно они образуют надежный и мощный фундамент государства, а это основа стабильности и высокий уровень социально-экономического развития страны.

Базовым условием развития КР и РК является формирование эффективной системы исполнительной власти, в которой фундаментом являются органы местного самоуправления, и которая была бы способна модернизировать социально-экономическую сферу и реально противостоять коррупции. Новой власти необходимо создать компактную, оптимальную, рациональную и эффективную систему управления государством, которая позволит КР и РК занять одно из ведущих мест в мире по качеству и эффективности государственного управления и по индексу качества развития институтов.

Специалисты глобальной базы данных опубликовали рейтинг качества жизни в разных странах в 2019 году. Чтобы назвать лучших, в странах изучили покупательскую способность жителей, показатели безопасности, уровень здравоохранения, стоимость жизни, цену на недвижимость, среднее время на дорогу, уровень загрязнения и климат. Казахстан в рейтинге 71 страны по качеству жизни не вошел в топ – 50. Казахстан оказался третьим с конца, заняв 69-е место, из 71 (Laiife.ru; Informburo.kz Akorda.kz).

В октябре 2018 года Н.А. Назарбаев сказал, обращаясь к членам Правительства: «Если не будете нормально работать, я всех из Сингапура и Японии приглашу вместо вас». Назарбаев Н.А. назвал как минимум семь причин, по которым он признает работу правительства, возглавляемого Бакытжаном Сагинтаевым, неэффективной (Informburo.kz Akorda.kz). А 30 января 2019 года, выступая на расширенном заседании Правительства, глава государства Н.А. Назарбаев в сердцах бросил: «Вы просто трусы, а не Правительство и не министры» [5].

В КР и РК необходимо срочно осуществить эффективную административно-территориальную реформу: ввести 3-уровневую систему управления и МСУ, с учетом национальных особенностей, менталитета, традиций и исторического опыта государственного строительства народа (в перспективе перейти на 2-х уровневое управление, на основе использования инновационных информационных технологий). Значительное количество дублирующих, промежуточных звеньев управления сократить, а высвободившиеся миллиардные средства, которые они тратят, направить на уровень сельских управ (сельских муниципалитетов), для решения социально-экономических проблем сел, развития сельского хозяйства, животноводства и др.

В этой связи, в КР и РК необходимо разработать инновационную Концепцию и Государственную Программу реформирования системы управления государством на период с 2020 по 2025 годы. Необходимо провести и добиться функциональной ясности в системе государственного управления и МСУ. Необходимо четко разграничить функции и полномочия органов государственного управления и МСУ. Должны быть выработаны меры по преодолению обособленности центральных органов управления, министерств и административных ведомств и т.д., исключив дублирование и параллелизм в их деятельности. Это необходимый и необратимый процесс, и у Кыргызстана и Казахстана нет другого пути эффективного развития.

Сегодня мировая практика предлагает аналитическую методику оценки эффективности деятельности государственных служб, получившую название «функциональный обзор». На базе данных исследований необходимо провести сравнительный анализ эффективности в работе государственного управления. В итоге прийти к оптимальной структуре органов исполнительной власти, основанной на

реальных потребностях общества, разделении функций и полномочий этих органов. В перспективе – внедрить систему электронного правительства, переведя всю работу государственного аппарата с бумажных на электронные носители, на всех уровнях управления.

В целом, анализ ситуации по данному вопросу показывает, что сегодня обозначились и обострились следующие основные проблемы в КР и РК: неэффективная законодательная база управления государством (государственного управления и местного самоуправления); неэффективное осуществление децентрализации государственного управления; неэффективная система государственного управления и МСУ, как следствие высокий уровень коррупции; не эффективная 4-х уровневая «советская» система управления; дублирование и параллелизм республиканских государственных органов управления; неэффективная система организации МСУ; не эффективное административно-территориальное устройство; в более чем 80 % сел КР, в РК более 60 % фактически отсутствуют органы управления, население этих сел, на наш взгляд, оказались фактически вне зоны управления; отсутствие необходимых исполнительных органов МСУ в большинстве сельских населенных пунктах; не эффективное формирование органов МСУ на сельском уровне; не эффективное финансовое, материально-техническое обеспечение органов МСУ; недостаточное обеспечение органов МСУ высококвалифицированными и компетентными кадрами; слабое информационное и методическое обеспечение органов МСУ. Эти проблемы характерны как для КР, так и для РК.

В результате наблюдается низкий уровень жизни сельского населения – членов местного сообщества; происходит деградация сельского населения, утеря нравственных устоев и национальных традиций и т.д. Местные бюджеты, в большинстве случаев оказались нереальными, местные налоги не дают ожидаемых результатов. Дотационными как были, так и остались более 60 % органов местного государственного управления в РК, а в КР – более 80 % органов МСУ. Не достаточно эффективно работают базовые законы, регулирующие вопросы финансово-экономического и кадрового обеспечения городских и сельских органов управления.

Таким образом, нами предлагаются концептуальные основы оптимизации административно-территориального устройства и модернизации государственного менеджмента, создания инновационной 3-х уровневой системы эффективного управления, поскольку, как ранее мы отметили, в КР и РК около 30 лет функционирует советская 4-х уровневая система управления (республиканский, областной, районный и первичный - села и города, уровни управления) на основе перераспределения задач и чёткого разграничения функций и полномочий, посредством избавления от излишних, зачастую дублирующих и не подкреплённых финансами функций.

Государственное управление и местное самоуправление – это определенная целостная система публичного управления обществом и элементов (органов, учреждений, должностных лиц, государственных и муниципальных служащих). Необходимо в разы сократить количество республиканских, соответственно и местных органов государственного управления. Сегодня повышение качества, доступность оказания государственных услуг на территории соответствующей административно-территориальной единицы в Казахстане обеспечивают местные исполнительные органы областей, городов республиканского значения, столицы, районов, городов областного значения, акимы районов в городе, городов районного значения, поселков, сел, сельских округов [9, с. 10].

Нам представляется, что для Казахстана с населением 18 млн. чел. необходимо оптимальное – минимальное количество органов государственного управления на всех уровнях управления. Достаточно не более 14-20 республиканских органов государственного управления; на промежуточном уровне сохранить 175 районных государственных администраций, одновременно ликвидировав лишние, дублирующие районные органы государственного управления всевозможных министерств и комитетов, служб и т.п. (кроме силовых и судебных органов), а также органы государственного управления в городах.

Опыт многих стран мира показывает, что наиболее оптимальное количество министерств или аналогичных структур -12 -15. Как правило, обязательными являются министерства финансов, иностранных дел, обороны, внутренних дел, здравоохранения, а остальные создаются в зависимости от специфики страны, национальных традиций и тенденций в развитии мировой экономики.

Наиболее высокого уровня государственного управления достигли Исландия, Норвегия, Финляндия, Новая Зеландия, Швейцария, Норвегия и Люксембург, где его эффективность составила 90%. Уникальный опыт имеет Швейцария, у которой на протяжении почти 200 лет в структуре исполнительной власти насчитывается всего 7 министерств: иностранных дел; внутренних дел; полиции и юстиции; экономики; финансов; транспорта, связи и энергетики; военное министерство. Компактная, оптимальная и рациональная структура государственного управления – важнейший фактор, который позволяет Швейцарии занимать одно из ведущих мест в мире по качеству и эффективности государственного управления и по индексу качества развития институтов [7, 8].

Практика показала, что необходимо: оптимизировать систему органов местного самоуправления на уровне сел; образовать в каждом сельском населенном пункте исполнительный орган местного самоуправления; обеспечить им необходимое финансовое, материально-техническое, организационное и нормативно-правовое и кадровое сопровождение.

Мы предлагаем образовать в каждом селе Сельский (аульный) муниципалитет – это базовая единица МСУ, исполнительный орган МСУ. Сельский муниципалитет будет состоять из муниципальных служащих, членов Правления и Ревизионной комиссии. Сельский муниципалитет будет иметь внутреннее разделение функций и обязанностей, посредством которых жители села во взаимодействии будут осуществлять свое конституционное право на МСУ, принимать решение, обеспечивать их выполнение, осуществлять контроль, отчитываться перед населением. Сельский муниципалитет - это юридическое лицо, которое будет иметь свое имущество, иметь право представлять свои интересы в суде; заключать контракты, договоры и соглашения, в рамках своей компетенции, установленных законом. Сельский муниципалитет будет иметь бюджетную автономию, собственные источники доходов, автономию в осуществлении расходов.

В каждом селе РК создать сельские муниципалитеты, со штатами 3-5-7 -15 сотрудников (в зависимости от функций, финансовых средств, местных данных и условий) за счет перераспределения средств от упраздненных более 8 000 государственных органов промежуточного - областного и районного уровней управления, а также в большинстве случаев дублирующих друг друга центральных органов государственного управления.

В каждый сельский муниципалитет передать соответствующие штатные единицы, например: главы муниципалитета (старосты села), бухгалтера, налогового

инспектора, ветеринара, специалиста по земельным вопросам и др. Таким образом, во всех сельских населенных пунктах республики будут функционировать исполнительные органы МСУ, и население этих сел реально будет вовлечено в систему управления.

Реализация процесса формирования эффективной системы органов местного самоуправления, на наш взгляд, должен включать в себя три этапа.

1 этап тщательного исследования системы МСУ (2021 г.):

- провести детальное исследование, изучение, анализ городских и сельских населенных пунктов, существующей системы органов МСУ, функций и полномочий, их материально-техническое и финансово-экономическое состояние, организационно-правовое, кадровое обеспечение и т.д.;

2 этап образования сельских муниципалитетов (2022-2023 гг.):

- в каждом селе КР и РК образовать Сельские муниципалитеты. Сельский муниципалитет будет создан на основе конституционного права людей осуществлять МСУ. Единица сельского муниципалитета должна включать в себя, как следствие конституционного права два элемента: территорию и орган власти – сельский муниципалитет, который осуществляет самоуправление через народ и для народа, проживающего на данной территории; сельский муниципалитет будет являться базовой единицей государственного управления и МСУ; на уровне районов образовать мобильные постоянно действующие местные районные представительные органы МСУ, которые будут работать в т.ч. напрямую с министерствами и правительством страны.

- необходимо предоставить право районных маслихатам самостоятельно формировать штатное расписание сельских муниципалитетов и мэрий городов. Предоставить местным маслихатам право устанавливать местные сборы и налоги, штатную численность на основе функционального анализа.

Процессы создания сельских муниципалитетов включает в себя следующее:

1. Проведение ориентировочных встреч с руководством местных государственных администраций, органов МСУ и проведение сходов граждан сел по вопросам создания Сельских муниципалитетов, обсуждения организационно-правовых, финансово-экономических, кадровых и других вопросов, в том числе по принятию Устава и его регистрации в органах юстиции;

2. Проведение надлежащего обучения, повышение квалификации, сотрудников сельских муниципалитетов по всем вопросам организации эффективной деятельности сельских муниципалитетов;

3. Осуществление совместных действий, направленных на развитие сел и их Сельских муниципалитетов, в т.ч. составление паспортов сел, в которых будут отражены: их финансовый потенциал, потенциал местной экономики, рынка труда, человеческий капитал, разработка, обсуждение и принятие на сходе граждан планов работ, проекты социальной мобилизации и различные программы развития и т.д.

3 этап - укрупнение районов (2024 - 2025 гг.):

- разработать и представить на рассмотрение Правительства и Парламента проекты законов «Об экономических округах», «О инновационных районных государственных администрациях»;

- образовать экономические округа в республике и инновационные районные государственные администрации нового типа (2024-2025г.);

Принять меры по обеспечению эффективной деятельности районных маслихатов и их исполнительных органов. Представленная нами концептуальные основы

оптимизации административно-территориального управления и модернизации системы местного государственного управления и самоуправления, на наш взгляд, послужат отправной точкой решения выше обозначенных проблем, явится революционным шагом, магистральным направлением деятельности главы государства КР и РК, органов государственной власти, государственного управления, местного самоуправления. Лишь, таким образом, на наш взгляд, можно осуществить кардинальную и эффективную реформу системы управления государством на первичном уровне.

В России предстоит очередное 10 по счету внесение изменений и дополнений в Конституцию. Пакет поправок в Конституцию России, инициированный Путиным, Госдума, а затем и Совет Федерации одобрили 11 марта 2020 года. Президент России В. Путин, 14 марта 2020 года, подписал закон РФ "О поправке к Конституции Российской Федерации", в части совершенствования регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти. Одной из новелл, должно стать то, что устанавливается инновационная норма. Отныне в Основном законе будут установлено, что «Местное самоуправление должно стать частью единой системы публичной власти, при этом должно обеспечиваться эффективное взаимодействие между государственными и муниципальными органами. Это новелла носит революционный характер (в действующей Конституции России установлено, что «Местное самоуправление в пределах своих полномочий самостоятельно, его органы не входят в систему органов государственной власти) [15]. Данный факт еще раз убедительно подтверждает незыблемость и эффективность общепризнанных ценностей, принципов муниципальной демократии и муниципального управления, закрепленных как в Европейской Хартии о местном самоуправлении [3], так и в Декларации «Об общих принципах организации местного самоуправления» стран СНГ [4]. Недовольство граждан демократией в развитых странах находится на самом высоком уровне за последние 25 лет [11, с. 26]. Лидерами в рейтинге «Индекс демократии» стали Норвегия, Исландия, Швеция, Новая Зеландия и Финляндия [12, с. 26].

Как выше мы отметили, государственное управление и местное самоуправление – это определенная целостная система публичного управления обществом и элементов демократии (органов, учреждений, должностных лиц, государственных и муниципальных служащих). Только надежный и эффективный фундамент в лице органов местного самоуправления, при кардинальном сокращении центральных органов управления и промежуточных органов местного государственного управления позволит выстроить надлежащую систему управления государством, а значит эффективную социально-экономическое развитие.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Кыргызской Республики. Принята референдумом (всенародным голосованием) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 27 июня 2010 года. Официальный текст с учетом изменений, внесенных референдумом (всенародным голосованием) 11 декабря 2016 года и устранения противоречий в текстах на государственном и официальном языках) // Газета «Эркин Тоо» от 28 января 2017 года. Издательство «Академия, 2017. – 96 с

- 2 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. Закон Республики Казахстан от 10 марта 2017 года. ТОО «8S8», 2017.- 55 с.
- 3 Европейской Хартии о местном самоуправлении [glazychev. ru/. Eu_khartia_mestn_samuuprav. htm](http://glazychev.ru/Eu_khartia_mestn_samuuprav.htm) на 10 октября 2010.
- 4 Декларации «Об общих принципах организации местного самоуправления», 1994 г., Санкт-Петербург, Межпарламентская Ассамблея стран СНГ.
- 5 Вы просто трусы, а не Правительство и не министры. Чем занимался Кабмин Бакытжана Сагинтаева? 21 февраля 2019 г. Laife.ru; Informburo.kz Akorda.kz
- 6 Ашимбаев Д. Во власти нет сильных экспертов. Время. Точка зрения. 20.02.2020..- С. 6.
- 7 Рахимбаев Э.Н., Государственное управление Суверенного Кыргызстана: проблемы, поиски, решения. [Текст] Вестник Кыргызской государственной юридической академии при Правительстве Кыргызской Республики, 2016 (№ 3).- Бишкек, ИД «Салам».- С. 17-21.
- 8 Рахимбаев Э.Н. Концепция оптимизации административно-территориального устройства и модернизации системы государственного и муниципального управления в Кыргызской Республике. [Текст] Вестник Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики. № 22, «Алтын - Тамга», Бишкек. 2016. – С. 84-96.
- 9 Закон Республики Казахстан «О государственных услугах». – Алматы: ЮРИСТ, 2018. – 20 с.
- 10 Народ устал от правительства Абылгазиева. Но премьер с этим не согласен. Respublica № 5 (829), 06.02.2020.- С. 2.
- 11 Демократия больна. Время. 20.02.2020.- С. 26.
- 12 Скандинавские страны в лидерах. Время. 20.02.2020.- С. 26.
- 13 Очередной год развития регионов и цифровизации. Что сделано и что предстоит сделать. Respublica № 2 (826), 17.01.2020.- С. 2.
- 14 Ниязов М. Блуждающие во времени. DN...30 октября 2019г.
- 15 Поправки в Конституцию 14 марта. Подробнее на РБК: <http://www.rbc.ru/politics/14/02020>.

УДК: 341:122.5.

БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ИНСТИТУТЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Е. Өмірзақов

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, erbolat_omirzak@bk.ru

Түйіндеме. Өзінің пайда болған уақытының қысқалығына қарамастан, ювеналдық юстиция көптеген елдерде танымал және мойындалды. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігін реттеу түрлі мемлекеттердің теориялық және құқық

қолдану қызметінде маңызды орын алып отыр. Кәмелетке толмағандар елдің болашағы болып табылады, сондықтан да, кәмелетке толмағандардың ауытқышылық мінездерін реттеуші арнайы нормалар белгілеу мен қылмыс жасағаны үшін оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту да маңызды міндеттердің бірі болып саналады. Осыған байланысты, көптеген мемлекеттер кәмелетке толмағандарды жауапкершілікке тартумен байланысқан арнайы органдар жүйесін құрды.

Бұл жөнінен әлемнің түрлі аймақтарында ювеналдық юстиция саласындағы тәжірибелерді зерттеу мен дамытудағы халықаралық ынтымақтастығының кең дами түскені айғақ болуда. Бұл мәселенің элемге жайылуы осы саладағы халықаралық ұйымдар жұмысының қарқындауына әкелді. Олардың қатарына мыналарды жатқызуға болады: 1928 жылы пайда болған Балаларға арналған соттардың Халықаралық ассоциациясы және 1930 жылы қайта құрылған Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі Халықаралық ассоциация (МАМН); Заңгер-лік кәсіптегі әйелдердің Халықаралық федерациясы (МФЖЮ); Әлеуметтік қорғаудың Халықаралық қоғамы (МОСЗ); Халықаралық криминологиялық қоғам (МКО); Қылмыстық құқық Халықаралық ассоциациясы (МАУП).

Кәмелетке толмағандарға заңдық ықпал ету тұжырымдамасын қалыптастыруға ұсынылған Бала құқықтарының Декларациясы (1959 ж); БҰҰ Бала құқықтары туралы Конвенциясы (1989 ж.), БҰҰ Кәмелетке толмағандар жайындағы сот әділдігін жүргізуге қатысты қысқа үлгідегі ережелер (Пекин ере-жесі, 1985 ж.) негізге алынды.

Мақала халықаралық бала құқықтарын қорғау саласындағы мәселелерді заңнамалық реттеу және бала құқықтарын Халықаралық қорғау институтының қалыптасуының ең маңызды кезеңдеріне назар аударады. Автор осы саланы реттейтін түрлі халықаралық нормативтік-құқықтық актілерді, сондай-ақ бала құқықтарын қорғау саласындағы өкілеттіктер берілген оларға сәйкес құрылған халықаралық органдарды қарастырады. Қорытындыда мақала авторы осы проблеманы шешудің және халықаралық деңгейде бала құқығын қорғау механизмін жетілдірудің мүмкін жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер: Халықаралық құқық, бала құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау институты, кәмелетке толмағанның құқықтық мәртебесі, Бала құқықтары декларациясы, Бала құқықтары туралы Конвенция, бала құқықтары жөніндегі Комитет, БҰҰ Балалар Қоры (ЮНИСЕФ).

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ИНСТИТУТА ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА

Аннотация. Несмотря на сжатость своего времени, ювенальная юстиция известна и признана во многих странах. Регулирование уголовной ответственности несовершеннолетних занимает важное место в теоретической и правоприменительной деятельности различных государств. Несовершеннолетние являются перспективами страны, поэтому одной из немаловажных задач является установление специальных норм, регулирующих отклоняющее поведение несовершеннолетних и привлечение их к уголовной ответственности за совершение преступлений. В этой связи, многие государства создали систему специальных органов, связанных с привлечением несовершеннолетних к ответственности.

Это свидетельствует о широком развитии международного сотрудничества в исследовании и развитии практики в области ювенальной юстиции в различных регионах мира. Глобализация этого вопроса привела к активизации работы

международных организаций в этой сфере. К их числу можно отнести: Международная ассоциация судов для детей, образующаяся в 1928 году, и Международная ассоциация по делам несовершеннолетних (МАМН), преобразованная в 1930 году; Международная федерация женщин юридической профессии (МФЮ); Международное общество социальных фондов (МОСЗ.); Международное криминологическое общество (МКО); Международная ассоциация уголовного права (МАУП).

Принят за основу Декларация прав ребенка, представленная на формирование концепции юридического воздействия на несовершеннолетних (1959 г.); Конвенция ООН о правах ребенка (1989 г.), кратчайшие правила ООН, касающиеся ведения правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинская Ережеп, 1985 г.).

Статья посвящена проблемам в области законодательного регулирования международной защиты прав ребенка, акцентирует внимание на наиболее существенных этапах становления института международно-правовой защиты прав ребенка. Автор рассматривает различные международные нормативно-правовые акты, регулирующие данную сферу, а также созданные в соответствии с ними международные органы, наделенными полномочиями в области защиты прав ребенка. В заключении автор статьи предлагает возможные пути разрешения данной проблемы и совершенствования механизма защиты прав ребенка на международном уровне.

Ключевые слова: международное право, институт международно-правовой защиты прав ребенка, правовой статус несовершеннолетнего, декларация прав ребенка, Конвенция о правах ребенка, Комитет по правам ребенка, Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ).

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL INSTITUTE FOR LEGAL PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS

Abstract. Despite the compression of its time, the juvenile justice system is known and recognized in many countries. The regulation of criminal responsibility of minors occupies an important place in the theoretical and law enforcement activities of various States. Minors are the prospects of the country, so one of the important tasks is to establish special rules that regulate the deviant behavior of minors and bring them to criminal responsibility for committing crimes. In this regard, many States have established a system of special bodies related to bringing minors to justice.

This indicates a broad development of international cooperation in research and development of practice in the field of juvenile justice in various regions of the world. The globalization of this issue has led to an increase in the work of international organizations in this area. Among them are: international Association of courts for children, formed in 1928, and the international Association of juvenile (of MAN) converted in 1930; international Federation of women in legal profession (MPU); International society of social funds (MOSZ.); International criminological society(CIE); International Association of criminal law (iapl).

Adopted as the basis of the Declaration of the rights of the child, submitted to the formation of the concept of legal impact on minors (1959); the UN Convention on the rights of the child (1989), the shortest UN rules on the conduct of juvenile justice (Beijing Erezhep, 1985).

The article is devoted to problems in the field of legislative regulation of international protection of children's rights, focuses on the most significant stages of the establishment of the Institute of international legal protection of children's rights. The author examines various

international legal acts regulating this sphere, as well as international bodies established in accordance with them with powers in the field of protection of children's rights. In conclusion, the author of the article suggests possible ways to solve this problem and improve the mechanism for protecting the rights of the child at the international level.

Keywords: international law, Institute of international legal protection of children's rights, legal status of minors, Declaration of the rights of the child, Convention on the rights of the child, Committee on the rights of the child, UN Children's Fund (UNICEF).

«Бірнеше жыл бойы заң әдебиетінде, бұқаралық ақпарат құралдарында Балалардың құқықтарын іске асыру және қорғау мәселелері, баламен дөрекі және кейде адамгершілікке жатпайтын қарым-қатынас фактілері өзектілігі мен маңыздылығын жоғалтпайды.» 1. Бала құқықтарын іске асыруға қатысты алаңдаушылық барлық деңгейде, оның ішінде халықаралық деңгейде көрінеді. Бұл түсінікті, өйткені адамзат болашақ ұрпақтың қоғамның өмір сүруі мен оның болашағының гүлденуіне кепілдік беру қабілетіне алаңдаулы. Балалар дене және ақыл-ой жетілмеуіне байланысты, нақты регламенттелген құқықтық мәртебеде ерекше құқықтар мен қосымша қорғауды қажет ететін халықтың ерекше санатын құрайды, өйткені балалар көбінесе мемлекетке және әлеуметтік институттар жүйесіне тәуелді. Бала құқықтарының мұндай ерекшелігі оларды жеке құқық институтына бөлуге негіз болып табылады. Әлемдегі бірде-бір мемлекет бала құқықтарын сақтау саласында үлгілі болып табылмайтынын атап өту қажет. Тіпті ең жоғары дамыған елдерде де кәмелетке толмағандар қылмысының өсуі, өмір сүру деңгейі төмен отбасылардың болуы, медициналық қызмет көрсетудің жеткіліксіздігі салдарынан балалар өлімі, әлеуметтік жетімдер мен панасыз балалардың өсуі байқалады. Осы көрсеткіштердің барлығы қаралып отырған проблеманы тек ұлттық деңгейде шешу мүмкін еместігін көрсетеді және әлемдік қоғамдастықтың күш-жігерін біріктіру қажеттігін дәлелдейді, бұл бала құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау институтының туындауына себепші болды. Бала құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау институты «Халықаралық құқықтағы баланың құқықтық мәртебесін реттейтін халықаралық-құқықтық нормалар мен қағидаттар кешені, балалардың жекелеген санаттарының жалпы және арнайы құқықтық мәртебелері, бала құқықтарын қорғау және көтермелеу, осы құқықтардың сақталуын бақылау, сондай-ақ халықаралық-құқықтық қорғау және бала құқықтарын көтермелеу саласындағы халықаралық құқық субъектілерінің ынтымақтастығы болып табылады.» 2. Халықаралық деңгейде бала құқықтарын қамтамасыз ету бірнеше кезеңнен тұрады. Бірінші кезең нормашығармашылық қызметпен байланысты, яғни осы кезеңде бала құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды дайындау мақсатында декларациялар, конвенциялар, чандарттар әзірленеді. Екіншісінде - ұлттық заңнаманы халықаралық міндеттемелерге сәйкес келтіруге жәрдемдесетін бала құқықтарын қорғау жөніндегі арнайы бақылау органдары құрылады. Ақыр соңында, мұқтаж балаларға халықаралық көмек көрсетіледі [1].

Біріншіден, баланың құқықтары адам құқықтары жөніндегі декларациялар мен конвенцияларда, сондай-ақ жекелеген әлеуметтік топтардың құқықтарын реттейтін халықаралық келісімдерде бекітіледі. Мұндай нормативтік актілерге 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні, 1966 жылғы экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні жатқызуға болады., Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы 1950 ж.Конвенция, төтенше жағдайларда және 1974 ж. қарулы қақтығыстар кезеңінде әйелдер мен балаларды қорғау туралы

Декларация және т. б. екіншіден, бала құқықтарын арнайы реттейтін декларациялар мен конвенциялар әзірленеді. Балалар мен жасөспірімдерді халықаралық-құқықтық қорғау Жалпы өз бастауын ұлттардың 5-ші сессиясында қабылданған 1924 жылғы Бала құқықтарының Женева декларациясынан алады. Қаралып отырған шартта қатысушы елдер үшін міндетті нормативтік ұйғарымдар қамтылмаған, бірақ ол әлі де үлкен жетістік болып табылады, өйткені бала халықаралық-құқықтық қорғаудың объектісі болды. Декларацияда балалардың қорғалуы мен әл-ауқатына қатысты бес қағидат баяндалған: баланың дене бітімінің де, рухани да қалыпты дамуы үшін қажетті қаражат берілуі тиіс. Аш бала тамақтануы тиіс; ауру балаға көмек көрсетілуі тиіс; қателескен бала түзетілуі тиіс; ал жетім және үйсіз бала қиын сәтте баспана алып, қолдау көрсетуі тиіс. Бала ең алдымен сынақтың ауыр уақытында көмек алуы тиіс. Бала махаббат атмосферасында өсіп, қанаудың барлық түрлерінен қорғалған болуы тиіс. Бала оның жақсы қасиеттері басқа адамдардың пайдасына қызмет етуі тиіс деген санада тәрбиеленуі тиіс. 1. Декларация мәтіні олардың құқықтарын тиімді қорғауды барынша толық қамтамасыз ету үшін әр түрлі жағдайлардағы балалардың жекелеген санаттарын бөлу қажеттігін анық көрсетеді. Бұған қарулы қақтығыстарға қатысы бар балаларды; босқын балаларды; зорлық-зомбылық әрекеттері жасалатын балаларды; ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды; мүгедек балаларды; заңмен қақтығыстағы балаларды жатқызуға болады. Бала құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау институтын дамытудың келесі кезеңі 1959 жылғы 20 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясының өзінің 14-ші сессиясы барысында бала құқықтары декларациясының 841-ші пленарлық отырысында қабылданды, онда алдыңғы декларацияның 5 принципі 10-ға дейін кеңейтілді. Декларацияда балаларға қатысты кемсітушілікке жол бермеу туралы (Т.1), баланың қалыпты дамуы үшін қолайлы жағдай жасау құқығы туралы (Т. 2, 4, 5), туған сәтінен бастап аты және азаматтығы құқығы туралы (Т. 3), өз ата-аналарымен тәрбиелену құқығы туралы (Т. 6), білім берудің бастапқы кезеңдерінде тегін алу құқығы туралы (Т. 7) сөз болып отыр. Сонымен қатар, декларацияға сәйкес, «бала ұқыпсыз қарым-қатынастың, қатыгездік пен қанаудың барлық түрлерінен қорғалуы тиіс. Ол сауда объектісі болмауы тиіс...». 2. Бала құқықтары декларациясы 1959 ж. бала құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясат негізделуі тиіс қағидаттардың тізбесін толықтырды. Бұл құжат баланың құқықтық мәртебесін құқық субъектісіне құқық объектісінен өзгерту үрдісі басталатынын атап өткен жөн. Бұл факт декларацияның кіріспесінде көрсетілген, ол «балаларға бақытты балалық шақ пен пайдалануды қамтамасыз ету мақсатында, олардың өз игілігі мен қоғам игілігі үшін, құқықтар мен бостандықтармен қамтамасыз ету» деп жарияланған». 3. Бірақ қоғам дамуының белгілі бір кезеңінде қаралып отырған саладағы қолданыстағы заңнаманы сол уақытқа барабар жай-күйге келтіру, бала құқықтарын түсінуге және оларды қамтамасыз ету әдістеріне жаңа тәсілдерді әзірлеу қажеттігі қайтадан пісіп-жетілді. Осылайша, бірыңғай халықаралық құжатты құру талап етілді [2]. 2014 нормашығармашылық тәжірибесі және бала құқығын қорғау туралы жаңа түсініктер пайда болды. Мұндай құжат БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қарашадағы 44/25 қарарымен қол қою, қосылу және бекіту үшін қабылданған және ашық Бала құқықтары туралы Конвенция болды. 1 Конвенцияның 2-бабына сәйкес оның негізгі мақсаты барлық қатысушы мемлекеттер баланың құқықтарын толыққанды құқық субъектісі ретінде, бірақ оның физикалық және ақыл-ой жетілмеуін ескере отырып, неғұрлым толық қамтамасыз ету мен құрметтеудің арнайы тетігін әзірлеуі болып табылады. Бала құқықтарының конвенциясын құқық бойынша гуманистік құжат деп атауға болады. Ол 54 мақала көлемінде кәмілетке толмағанның азаматтық-саяси,

сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық және мәдени құқықтарын қамтиды. Конвенцияның қабылдануымен бала құқықтарының тізбесіне жеке тұлғаны сақтау құқығы (8-бап); өз көзқарасын еркін білдіру құқығы (12-бап), Пікір (13-бап); ой, ар-ождан және дін бостандығы құқығы (14-бап); соғыс қимылдарына тікелей қатыспау құқығы (38-бап); әлеуметтік интеграцияға құқығы (39 және 40-бап) және т. б. қосылды. Сонымен, Бала құқықтары туралы Конвенция баланы толық құқықты тұлға, дербес құқық субъектісі деп танытын халықаралық стандарттың Бірінші құқықтық құжаты болды. Нормашығармашылық қызмет медальдің тек бір жағы болып табылады, екінші жағынан осы нормалардың іске асырылуын бақылаудың тиімді тетігін жасау проблемасы бар. Осылайша, Конвенцияның 43-бабына сәйкес Бала құқықтары жөніндегі Комитет, осы құжаттың ережелерін мониторингілеу мен имплементациялауды бақылаудың арнайы тетігі құрылды. Оның қызметі мемлекеттердің баяндамаларын зерделеуден, ескертулер шығарудан (44-бап), бала құқықтарына қатысты жекелеген мәселелер бойынша зерттеулер жүргізуден, сондай-ақ конвенцияның тиімді жүзеге асырылуына ықпал ету мақсатында ұсынымдар мен ұсыныстар енгізуден тұрады (45-бап). Бала құқықтары жөніндегі Комитет, сондай-ақ басқа да шарттық органдар сияқты, «тиісті халықаралық-құқықтық құжаттарға қатысушы мемлекет олардың құқықтарын бұзды деп айыпталатын индивидтердің берген шағымдарын қарау құзыреті бар» [3]. Қазіргі уақытта бұл органдар бала құқығына қатысты аздаған хабарламалар алды. Оның бірнеше себептері: бұл басқалардың ішінде және қарастыру процедурасының шамадан тыс ұзақтығы және қабылданатын шешімдердің міндеттілігі». Бірақ мұндай органдарға жүгіну құқығын беру идеясын дамыту қажеттілігі жақсы жетістік деп санауға болады. Бала құқықтары жөніндегі комитетінен басқа шарттық (немесе конвенциялық) органдар жүйесіне адам құқықтары жөніндегі Комитет, нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет, азаптауға қарсы Комитет және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі Комитет кіреді. Шарттан тыс бақылау тетіктеріне БҰҰ органдары жатады. Олардың арасында бала құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерімен БҰҰ Бас Ассамблеясы, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі, экономикалық және әлеуметтік кеңес, БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы айналысады. Жоғарыда аталған барлық органдар шарттық, сондай-ақ шарттан тыс органдар әмбебап деңгейде, яғни БҰҰ шеңберінде әрекет етеді. Бұл олардың құқықтары бұзылған немесе бұзылуы мүмкін барынша мүмкін жағдайларды регламенттейтін халықаралық рәсімдер мен тетіктердің осындай желісі. Осы құрылымдардың тиімділігін арттыру үшін БҰҰ шеңберінде, мысалы, балалар проблемаларымен айналысатын БҰҰ Балалар Қоры (ЮНИСЕФ) сияқты мамандандырылған мекемелер құрылды. ЮНИСЕФ міндеті бала құқықтары туралы Конвенцияның ережелерін іске асыру жөніндегі міндеттемелерді орындау процесінде ұлттық үкіметке көмек көрсету болып табылады. «Мұндай бірлестіктер үкіметтерден, қоғамдық институттардан және ресурстар мен іс-қимылдарды жұмылдырудың мүмкін донорларынан балалардың құқықтары басты назарда болатын жағдайды қамтамасыз етуге бағытталған іс-қимылдарға қол жеткізе отырып, «өз катализатор» рөлін атқаруы тиіс.» [4, 30-34 б.].

Бала құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау институтының негізгі аспектілерін талдай отырып, жеткілікті түрде тармақталған, дамыған нормативтік база және осы саладағы бақылау органдарының жүйесі кезінде тиімділіктің жеткіліксіз негізгі себебі қабылданатын шешімдердің көпшілігі ұсынымдық сипатта болады. Алайда тұтастай алғанда адам құқықтарын және атап айтқанда бала құқықтарын

қамтамасыз ету проблемаларына жұртшылықтың назарын балалардың құқықтарын халықаралық қорғаудың қолданыстағы құралдарының нәтижелілігін арттыруға бағытталған жетекші тетіктің рөлін атқаруға қабілетті. Осы проблеманы шешудің мүмкін жолдары ретінде, біріншіден, халықаралық, сондай-ақ ұлттық деңгейде ақпараттық-насихаттау жұмысын ұйымдастыру сияқты бағыттар бойынша қызметті дамытуды ұсынуға болады. Екіншіден, қолданыстағы халықаралық-құқықтық актілердің орындалуын бақылауды күшейту. Ол үшін құқық қорғау қызметіне барынша мұқият мониторинг жүргізу және қосымша баяндамалар дайындау мақсатында олардың өкілеттіктерінің тізбесін кеңейте отырып, БҰҰ-ның бақылау органдарының қызметін жандандыру қажет.; бақылаудың барлық әдістерін, оның ішінде жеке шағымдарды пайдалану; барлық құзыретті ұйымдардың қатысуымен өз мемлекеттеріндегі балалардың проблемаларымен айналысатын мамандардың тұрақты халықаралық кездесулерін ұйымдастыру. Әрбір мемлекет пен барлық әлемдік қоғамдастық балалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың мұқтаждарын қанағаттандыру демократиялық мемлекетке, дамыған азаматтық қоғамға және жалпы ұлттың жолындағы бірінші және ең басты қадам болып табылатынын түсінуі тиіс.

Кәмелетке толмағандар қылмыстылығының өсуіне алаңдаушылықтың өсуіне байланысты, бүкіл әлемде жасына қарай қылмыстық жауапкершілікті қарастыру мәселесі де маңызды орын алып отыр. Жас шамасына қарай құқық ерекшеліктерінің артуы адамның табиғи биологиялық қасиеттері ғана емес, онымен бірге белгілі бір әлеуметтік-психологиялық категория ретіндегі мәнге ие болды. Қылмыстық жауапкершіліктің жас шамасына байланысты критерийлерін анық-тай отырып, заң шығарушы заң шығаруда келесідей бірқатар мән-жайларға қа-райды: жасөспірімдер жасайтын қылмыстарды талдау; кәмелетке толмағандар-дың даму ерекшеліктері және осыған сәйкес жасаған қылықтарының қоғамдық мәнін ұғына білу мүмкіндігі мен жасаған қылығы үшін жаза тарту міндеттері.

Кәмелетке толмағандар қылмыстылығының өсуі көптеген елдерде сол елдің халқы санының өсуінен едәуір асып түседі екен [5, 161 б.]. Бұдан басқа, құқық қолдану тәжірибесі кәмелетке толмағандардың көп-теген ауыр және аса ауыр қылық жасайтындықтарын көрсетеді (бұл жерде «қылмыс» термині қолданылмайды, өйткені, заманауи қылмыстық құқық теориясына сәйкес, кәмелетке толмағандардың кейбір категориялары қылмыс субъектісі болып табылмайды).

Өкінішке орай, біз зерттеуімізді жүргізу кезінде шетелдік заңнамаларды тікелей зерделеу мүмкіндігіне ие бола алмадық, сондықтан зерделеуге негізінен ювеналдық юстиция мәселелерін үстірт қана қарап өткен ресейлік авторлардың түрлі құқықтық тұрғыларды зерттеген еңбектерін зерделедік. Осыған орай, зерттеуімізде, біздің ойымызша, отандық заңнамаларда пайдалануға болады-ау деген жекелеген мемлекеттердің тақырыбына сай келетін тұстарына ғана жүгініп және соларды мысалға келтіріп отырамыз.

Осы орайда бірінші кезекте ескеретін жай, түрлі елдердің кәмелетке толмағандар істерін қарайтын соттардың құрылымдары мен заңдық қызметтерінде алшақтықтардың болатындығы, сонымен бірге, сот ісін жүргізудің негізгі және бастапқы ұстанымдары сақталған, олар заңнамаларды реттеу ерекшеліктерінен көрініс тапқан.

Сөйтіп, негізгі ұқсас жағдайлар мыналардан көрінеді:

- 1 Сот алдындағы кәмелетке толмаған құқық бұзушы емес, қылық жасаушы (делинквент) деп аталады, яғни ол ерекше субъекті болып танылады.
- 2 Осы саладағы заңнама баланың «конституциясының» ерекшеліктерін ғана емес, сонымен бірге тиісті аймақтың, штаттың ерекшеліктерін ескереді.

3 Кәмелетке толмағандар істері бойынша соттармен қатар құқық бұзушы-лықтың алдын алу қызметтері қолданылады.

3 Әкімшілік-құқықтық ықпал ету және өзге де құқықтық шаралармен қатар кәмелетке толмағандар қылығын әлеуметтік түзеуді мақсат тұтқан әлеуметтік бағдарламалар белсенді түрде іске араласқан.

Осылайша, мұнда ювеналдық юстицияның заңнамалық, ұйымдастыру және әлеуметтік негіздері құрылған.

Заңнамада кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мәселелер бойынша және құқық бұзушылықты ескерту бойынша ақпараттар жинау мен дайындау жөніндегі үйлестіруші орталықтың рөлін атқаратын Ұлттық институттар қыз-меті үшін негіздер құрылды. Кәмелетке толмағандарға 18-ден томен жастағы адамдар жататын болды, жекелеген елдерде бұл жас мөлшері 16, 17 жастан 21 жасқа дейінгі аралықта өзгеріп отыратын болды.

Заңда кәмелетке толмағандардың толық қылмыстық жауапкершілікке тартуға болатын жасы 14 жастан басталады және жасы 7-ге толмаған бала үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылмау презумпциясы қолданылатын болды.

Сонымен бірге, 7-ден 14 жасқа дейінгілерді қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы мәселе, егер олар не істегенін және істегенінің «дұрыс емес» екен-дігін түсінетін болса, онда бұл жағдай соттың қарауына қалдырылатын болды. Кәмелетке толмағанның 14 жасқа жақындауы нақты бір адамның қылмыстық жауапкершілікке тартылу мүмкіндігін дәлелдеу ісін жеңілдеті түседі. Бұл ретте түрлі штаттардың қылмыстық заңнамалары өздерінің кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауапкершілікке тартудың 7-ден 14 жасқа дейінгі аралықта теңдестірілетін өздерінің жас шамаларының шегін белгілеу мүмкіндігіне ие болған [6, 137 б.].

Көптеген штаттардағы кәмелетке толмағандар істері бойынша соттары болып жалпы заңды қызметтегі соттардың жәй ғана арнаулы қатысуы немесе үлкен отбасылық соттар табылады. Соттардағы арнайы байқаушы шенеуніктер құрамы мен көмек көрсететін әлеуметтік қызметкерлер мен олардың қызметінің ұйымдастырылуы болып табылады. Американдық құқық жүйесіндегі кәмелетке толмағандар істері бойынша соттары түрлі атауларға ие болған, сондықтан, олардың қызметі түрлі құқықтық актілердің мазмұнымен реттеледі. Мысалы, кейбір штаттарда кәмелетке толмағандардың істерін қарайтын магистраттық соттар туралы Заңдар қолданылады. Сонымен бірге, заң судьялардан жасөспірімдерге түсінікті тілде айыптаудың мәнін түсіндіруді талап етеді. Және жасөспірімге қатысты әлеуметтік немесе жергілікті органдардан келіп түскен кез-келген ақпаратты судьяның жария ету-ге құқығы жоқ. Мұндай ақпарат дауыстамай оқумен зерделенеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Веретенников А.В. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың құқықтарын қорғаудың кейбір өзекті мәселелері // Юридическая библиотека ЮРИСТЛИБ, 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: www.juristlib.ru
- 2 [12.00.00 ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ] 66 ISSN 2078-9661 = Humanitarian scientific journal №1
- 3 Конвенция о правах ребенка (Нью-Йорк, 20 ноября 1989 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // URL: www.base.garant.ru
- 4 Абрамов, В. И. Международная защита прав ребенка // Международное публичное и частное право, 2006. № 3. С. 30 – 34.

- 5 Келина С.Г. Субъект преступления в современном европейском уголовном праве. Уголовное право России: проблемы и перспективы. - М.: ИГП РАН, 2004.- 180 с.
- 6 Уголовное право зарубежных стран. Общая часть / Под ред. И. Д. Козочкина. - М.: ИМПЭ, 2001. 474 с.

УДК 49.6(574+100)

**СУ РЕСУРСТАРЫН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУ САЛАСЫНДАҒЫ ӨҢІРЛІК
ЖӘНЕ ЕКІЖАҚТЫ КЕЛІСІМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАСҚА ЕЛДЕРМЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫНТМАҚТАСТЫҒЫН ДАМУДАҒЫ МАҢЫЗЫ**

А.И. Рзабай

Құқық магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті докторанты, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қаласы, toty_r@mail.ru

Түйіндеме. Ұсынылып отырған зерттеуде Қазақстанның трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді, Каспий теңізін қорғау және пайдалану саласындағы халықаралық ынтымақтастыққа қатысуының құқықтық мәселелері зерделенді. Осыған байланысты автор су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы өңірлік және екіжақты келісімдердің мазмұнын ашып, олардың Қазақстан Республикасының заңнамасын дамытудағы маңызын анықтады.

Автор зерттеу тақырыбы бойынша бірқатар теориялық тұжырымдар жасаған.

Тәуелсіз дамудың салыстырмалы қысқа кезеңінде халықаралық құқықтық қатынастардың дербес субъектісі ретінде Қазақстан Республикасы толық көлемде және толық қайтарыммен халықаралық экологиялық шарттық қатынастардың кең ауқымды және серпінді дамып келе жатқан жүйесіне интеграцияланды.

Су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы өңірлік және екіжақты келісімдерге қатысу Қазақстан Республикасын осындай шарттық актілерге сәйкес Ұлттық экологиялық құқық нормаларын келтіру, Қазақстанның халықаралық құқықтық міндеттемелерін қолданыстағы заңнамаға оған қажетті өзгерістер мен толықтырулар енгізу, осы саладағы халықаралық шарттардың негізгі ережелерін толық іске асыру мақсатында тиісті заң актілерін қабылдау жолымен бейімдеу жөніндегі қызметті жалғастыруға міндеттейді.

Қазақстан Республикасының ынтымақтастығы су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы қандай да бір өңірлік және екіжақты келісімдерге қосылумен шектелмеуі тиіс. Қазақстанның халықаралық институционалдық тетіктер мен органдар жүйесіндегі трансшекаралық су ресурстарының проблемалық мәселелерін тікелей шешумен айналысатын қызметін жандандыруды жалғастыру қажет.

Түйін сөздер: құқықтық реттеу, қоршаған ортаны қорғау, су ресурстары, халықаралық экологиялық ынтымақтастық, су қауіпсіздігі, халықаралық , су ресурстары, халықаралық экологиялық ынтымақтастық, құқықтық міндеттемелер, халықаралық құқықтық қатынастар, халықаралық шарттар, ратификациялау.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ И ДВУСТОРОННИЕ СОГЛАШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С ДРУГИМИ СТРАНАМИ

Аннотация. В предлагаемом исследовании изучены правовые вопросы участия Казахстана в международном сотрудничестве в области охраны и использования трансграничных водотоков и международных озер, Каспийского моря. В этой связи автором раскрыто содержание региональных и двусторонних соглашений в области охраны и использования водных ресурсов и выявлено их значение в развитии законодательства Республики Казахстан.

Автором сделан ряд теоретических выводов по теме исследования.

За сравнительно короткий период независимого развития в качестве самостоятельного субъекта международных правовых отношений, Республика Казахстан в полной мере и с полной отдачей интегрировалась в существующую и динамично развивающуюся систему международных экологических договорных отношений.

Участие в региональных и двусторонних соглашениях в области охраны и использования водных ресурсов обязывает Республику Казахстан продолжать деятельность по приведению в соответствии с такими договорными актами норм национального экологического права, адаптации международных правовых обязательств Казахстана в действующее законодательство путем внесения необходимых изменений и дополнений в него, принятия соответствующих законодательных актов для целей полной реализации основных положений международных договоров в этой области.

Сотрудничество Республики Казахстан не должно ограничиваться только вступлением в те или иные региональные и двусторонние соглашения в области охраны и использования водных ресурсов. Необходимо продолжать активизацию деятельности Казахстана в системе международных институциональных механизмов и органов, чья деятельность сопряжена непосредственно с решением проблемных вопросов трансграничных водных ресурсов.

Ключевые слова: правовое регулирование, охрана водная безопасность, трансграничные водные ресурсы, водная безопасность, водные ресурсы, международное экологическое сотрудничество, правовые обязательства, международные правоотношения, международные договоры, ратификация.

REGIONAL AND BILATERAL AGREEMENTS IN THE FIELD OF PROTECTION AND USE OF WATER RESOURCES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL COOPERATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN WITH OTHER COUNTRIES

Abstract. The proposed study examined the legal issues of Kazakhstan's participation in international cooperation in the protection and use of transboundary watercourses and international lakes, the Caspian Sea. In this regard, the author disclosed the content of regional and bilateral agreements in the field of protection and use of water resources and revealed their significance in the development of the legislation of the Republic of Kazakhstan.

The author made a number of theoretical conclusions on the research topic.

For a relatively short period of independent development as an independent subject of international legal relations, the Republic of Kazakhstan has fully and fully integrated into the existing and dynamically developing system of international environmental contractual relations.

Participation in regional and bilateral agreements in the field of protection and use of water resources obliges the Republic of Kazakhstan to continue its efforts to bring the norms of national environmental law in accordance with such treaty acts, to adapt Kazakhstan's international legal obligations to existing legislation by making the necessary changes and additions to it, and adopting relevant legislative acts for the full implementation of the main provisions of international treaties in this area.

Cooperation of the Republic of Kazakhstan should not be limited only to the entry into certain regional and bilateral agreements in the field of protection and use of water resources. It is necessary to continue the revitalization of Kazakhstan in the system of international institutional mechanisms and bodies whose activities are directly related to solving problematic issues of transboundary water resources.

Keywords: legal regulation, protection of water security, transboundary water resources, water security, water resources, international environmental cooperation, legal obligations, international legal relations, international treaties, ratification.

Қазақстан үшін су қауіпсіздігі бірқатар факторларға: Қазақстанның географиялық жағдайына, оның трансшекаралық өзендерге тәуелділігіне, қоршаған орта жағдайының нашарлауы, климаттың жергілікті өзгеруіне байланысты ерекше проблема болып табылады. Қазақстан суға тәуелді ел болып табылады, сондықтан трансшекаралық өзендерді пайдалану проблемасы біз үшін неғұрлым басым болып табылады. Қазақстанда бас өзендердің сегіз бассейнінің жетеуі трансшекаралық болып табылады, жерүсті суларының жыл сайынғы жаңартылатын ресурстарының шамамен 45% - і көршілес мемлекеттердің аумағынан келіп түседі. Трансшекаралық суларды бөлу өзекті проблема болып қалады. Қазақстан үшін жағдай оның трансшекаралық өзендердің соңғы бөліктерінде орналасуымен және өз аумағына ағыс бойынша жоғары орналасқан көршілерден судың түсуін толық көлемде бақылай алмауымен күрделене түсуде.

ҚР су қорының шамамен 45% - і сыртқы көздер есебінен толықтырылатынын ескере отырып, ҚР су қауіпсіздігі контекстіндегі трансшекаралық ынтымақтастық мәселесі өте маңызды болып табылады және жан-жақты, кешенді, стратегиялық және маңызды тәсілді талап етеді [1].

Т.Б. Жұмағұловтың пікірінше, су қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қолданыстағы мемлекеттік-құқықтық механизмін жетілдіру қажет, бұл мемлекеттік органдардың су қатынастары саласындағы қызметінің алшақтатылғандығымен, олардың айқын өзара әрекеттесуі мен үйлестірілуінің болмауымен, ведомстваралық функциялардың қайталануының орын алуымен түсіндіріледі. Қазақстан Республикасының су қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері терең ғылыми зерттеулерге негізделген кешенді шешімдерді, соның ішінде заң саласында да шешімдерді талап етеді [2].

Елдің халықаралық экологиялық міндеттемелері орнықты даму саясатын дамыту үшін, сонымен қатар елдің экологиялық заңнамасын қалыптастыру үшін маңызды негіз болып табылады. Қазақстан халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкес трансшекаралық су ресурстары саласындағы барлық мәселелерді шешудің белсенді жақтаушысы болып табылады. Атап айтқанда, ҚР трансшекаралық контексте қоршаған ортаға әсерді бағалау туралы конвенцияға, трансшекаралық су ағындары мен

халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі конвенцияға, сулы-батпақты алқаптар туралы конвенцияға қосылды.

А.А.Мұқашеваның пікірінше, оған дейін халықаралық дәстүр ретінде қолданылған су қатынастарының маңызды принциптері бекітілген. Бұл принципке сәйкес мемлекеттер трансшекаралық су ағындарының суларын экологиялық жағымды және тиімді пайдалануға міндетті, тең және орынды пайдалану, келтірілген зиянды сақтандыру және өтеу принциптерінің де маңызы зор [3, С.109].

Каспий маңы мемлекеттерінің (Әзірбайжан Республикасы, Иран ислам Республикасы, Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Түрікменстан) табысты өңірлік ынтымақтастығының мысалы болып Каспий теңізін қорғау саласындағы елдердің бірлескен қызметін атауға болады. Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенцияға (Тегеран конвенциясы) 2003 жылғы қарашада Тегеран қаласында (Иран Ислам Республикасы) Каспий маңы елдерінің уәкілетті өкілдері қол қойды [4,С.12]. Конвенцияның мақсаты – Каспий теңізінің теңіз ортасын ластанудан қорғау, оның ішінде биологиялық ресурстарын сақтау, қалпына келтіру, орнықты және ұтымды пайдалану болып табылады. Қазақстанның Тегеран конвенциясын ратификациялауы бүкіл әлемдік қоғамдастыққа еліміздің қоршаған ортаның мүдделерін ескере отырып, экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге ұмтылысын тағы да көрсетті.

2019 жылғы 8 ақпанда Қазақстан Каспий теңізінің мәртебесі туралы тарихи құжатты ратификациялады [5]. Бұл дипломаттардың ғана емес, сондай-ақ 20 жылдан астам уақыт бойы Каспий бойынша көршілерімізбен келіссөздер жүргізген Қазақстанның басқа да мемлекеттік органдарының көпжылдық жұмысының нәтижесі. Каспий теңізінің мәртебесін реттеу және халықаралық, саяси, экономикалық және мәдени-гуманитарлық ынтымақтастықтың құқықтық режимін құру барлық жағалаудағы мемлекеттер үшін стратегиялық маңызды бағыт болды және болып қала береді. 2018 жылдың 12 тамызында «Каспий бестігі» тарихындағы айтулы оқиға болды – Ақтауда мемлекет басшылары Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы өңір үшін негізгі құжат – Конвенцияға қол қойды. Мемлекет басшысы атап өткендей, Конвенция «Каспий теңізінің конституциясы» ретінде өңірдегі қауіпсіздік, тұрақтылық пен гүлденудің кепілі болуы тиіс [6]. Конвенция ұлттық аймақтарды, юрисдикция мен егемендікті ажыратуға; жер қойнауын пайдалану құқығын жүзеге асыруға; транзитпен және тасымалдауға; суасты құбырлары мен кабельдерді төсеуге; Каспий теңізінің табиғи ортасын және биологиялық ресурстарын қорғауға байланысты мәселелерді регламенттейді. Қазіргі заманғы қауіп-қатерлерге қарсы тұру, төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою, Каспий маңы мемлекеттерінің әскери қызметі тұрғысынан қауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аударылды.

Осыған байланысты А.А. Сәлімгерейдің арнайы диссертациялық зерттеуін атап өтуге болады, мұнда 1991 жылға дейінгі Каспий теңізінің заңды мәртебесі мәселелері бойынша КСРО-Иранның шарттық практикасына талдау жүргізілді, оны аймақтағы жаңа геосаяси жағдайға қолдану мүмкіндіктері зерделенді. БҰҰ-ның халықаралық теңіз құқығы жөніндегі Конвенциясы және мемлекеттердің көл мәртебесін белгілеуге қатысты тәжірибесі зерттелді. Шельфтің минералдық ресурстарын барлау және өндіру, мұнайды тасымалдау, Каспийдің биологиялық ресурстарын қорғау және ұтымды пайдалану, қоршаған ортаны қорғау мәселелерінде қайшылықтарды заңнамалық деңгейде оңтайлы шешу мүмкіндіктері негізделген [7,с.135].

Конвенцияның 3-бабында Тараптардың Каспий теңізіндегі қызметі 17 қағидат негізінде жүзеге асырылатын болады, онда экологиялық-құқықтық қағидаттар ретінде

келесі 5 қағидатты атап өтуге болады деп бекітілген, атап айтқанда: Каспий теңізін бейбіт мақсаттарда пайдалану, оны бейбітшілік, тату көршілік, достық және ынтымақтастық аймағына айналдыру, Каспий теңізімен, бейбіт құралдармен байланысты барлық мәселелерді шешу; бірлескен су биологиялық ресурстарын молықтыру және пайдалануды реттеу жөніндегі келісілген нормалар мен ережелерді қолдану; Каспий теңізін; экологиялық жүйесіне келтірілген залал үшін ластануға жол беретін Тараптың жауапкершілігін арттыру; Каспий теңізінің табиғи ортасын қорғау, оның биологиялық ресурстарын сақтау, қалпына келтіру және ұтымды пайдалану; Каспий теңізінің экология, биологиялық ресурстарын сақтау және пайдалану саласында ғылыми зерттеулер жүргізуге ықпал ету болып табылады [5].

Сарапшылардың пікірінше, Конвенцияны «Каспий конституциясы» деп атап кетті. Ол негіздемелік, негіз қалаушы сипатымен ерекшеленеді. Конвенцияда Каспий теңізі теңіз ретінде емес, көл ретінде емес, «Каспий маңындағы бес елдің құрлықтағы шекараларымен қоршалған су бөгені» ретінде қарастырылды. Мұндай ерекше түсіндірме құжатты әзірлеушілерге құжаттың қорытынды ережелерін тұжырымдауда анағұрлым икемді және тапқыр болуға мүмкіндік берді. Жалпы, Конвенцияға қол қою бір жыл бұрынғыдай Каспий маңы мемлекеттері үшін игілік болып қала береді. Конвенция енгізген анықтылық белгісіздік пен ережелердің жоқтығынан жақсы. Әрбір қол қоюшы ел құжаттан өз пайдасын алған болар. Ресей мен Иран үшін – Каспийде сыртқы ойыншылардың қарулы күштерінің болмауы кепілдігі. Каспий теңізінің акваториясын жалпы пайдаланудағы сақтау Ресейге Каспийдегі өз әскери-теңіз күштерінің орнын ауыстыру мен пайдалануда артықшылық берді. Әзірбайжан, Қазақстан және Түрікменстан алдағы уақытта өз пайдасына игеру перспективасымен мұнай және газ кен орындары бар теңіз түбінің ауқымды учаскелерін алды. Американдық Energy Information Administration (EIA) бағалауына сәйкес, Каспий шельфінде мұнай эквивалентіндегі дәлелденген және ықтимал мұнай және газ қоры 6,5 млрд. т. құрайды. Алайда, бір жылдан кейін Каспий конвенциясына қол қоюда табысты сәттерден басқа әлеуетті тәуекелдер де жасырылғандығы айқындалды. Және олар жақын арада белгілі болады. Мысалы, Иран бүгінгі күні конвенцияны әлі күнге дейін ратификацияламаған Каспий маңы елдерінің ішінде жалғыз ел болып қала береді [8].

Ресей Федерациясының Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Үкіметі арасындағы қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге 2004 жылғы 22 желтоқсанда Мәскеу қаласында қол қойылды. Келісімнің 4-бабы ынтымақтастықтың негізгі бағыттары ретінде келесілерді көрсетеді: атмосфералық ауаны ластанудан қорғау; су объектілерін зерттеу, ұтымды пайдалану, қорғау және ластанудан қорғау; қоршаған ортаны радиациялық әсерден қорғау; биологиялық алуантүрлілікті сақтау, сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген жануарлар мен өсімдіктердің түрлерін, олардың мекендейтін орындарын зерделеу мен құтқару жөніндегі жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру; топырақты қорғау және жер ресурстарын ұтымды пайдалану; ормандарды қорғау және қалпына келтіру және орман ресурстарын ұтымды пайдалану; шекара маңындағы аумақтарда оны ұйымдастыруды қоса алғанда, қоршаған ортаның мониторингі; қоршаған ортаның климатқа ластануының әсері; қалалар мен басқа да елді мекендерді; қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтық реттеу және басқару; табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және қорғау мақсатында табиғат пайдалануды реттеудің экономикалық тетіктерін әзірлеу; экологиялық тәрбие және білім беру; экологиялық сараптаманы, экологиялық болжауды және жобалауды қоса алғанда, қоршаған ортаны қорғау проблемаларын шешудегі әдістемелік аспектілер; қоршаған ортаны қорғау саласындағы нормативтер

мен нормативтік-әдістемелік құжаттаманы әзірлеу; шекара маңындағы аумақтарда өндіріс пен тұтынудың қауіпті қалдықтарын трансшекаралық орын ауыстыруды және орналастыруды реттеу және т. Б [9].

Маңызды құжаттардың бірі – Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау туралы келісім болып табылады (Өскемен қаласы, 2010 жылғы 7 қыркүйек) [10]. Осы Келісімді орындау мақсатында тепе-тең жағдайларда трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау жөніндегі Қазақстан-Ресей бірлескен комиссиясы құрылды. Осы Келісім шеңберінде тараптар трансшекаралық су объектілерінің гидрологиялық және гидрохимиялық режимінің және олармен байланысты экожүйелердің жай-күйінің нашарлауына әкеп соғуы мүмкін іс-әрекеттерден немесе әрекетсіздіктерден тартынуға; трансшекаралық су объектілерінің ластануын болдырмау, шектеу, қысқарту және жою жөнінде шаралар қабылдауға міндеттенеді; трансшекаралық су объектілерінің жай-күйінің өзгеруі, оның ішінде су тасқындары, мұз кептелістері, су арқылы берілетін инфекциялар, арналардың лайлануы, жағалаулардың эрозиясы нәтижесінде туындайтын теріс салдарларды болдырмау немесе бәсеңдету жөнінде шаралар қабылдауға; трансшекаралық әсердің әлеуетті физикалық көзі болып табылатын гидротехникалық құрылыстарды, ағыс сулар мен сұйық қалдықтарды жинағыштарды жарамды техникалық жай-күйде ұстауды қамтамасыз етуге міндетті.

Жайық трансшекаралық өзенінің су ресурстарын сақтау, қорғау және қалпына келтіру саласындағы ынтымақтастық Өскемен қаласында 2010 жылғы 7 қыркүйекте жасалған трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау туралы Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы Келісімге сәйкес жүзеге асырылады, бұл Келісім 2017 жылғы 3 тамызда күшіне енді [11]. Тараптар ынтымақтастықты мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырады: а) Жайық өзені бассейнінің экожүйесін жақсарту және трансшекаралық ластануын болдырмау жөніндегі бірлескен әрекеттерді және іс-шаралар жоспарын дайындау; ә) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін сақтау саласында жаңа технологияларды қолдануға ықпал ету; б) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін сақтау саласында ғылыми-зерттеу ұйымдары мен қоғамдық бірлестіктер ынтымақтастығына ықпал ету; в) Тұяқты жануарларды, суда жүзетін балық пен құстарды қоса алғанда, Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің жануарлар әлемін сақтау бойынша ұсыныстар дайындау; г) Жайық трансшекаралық өзенінің алқаптық бөлігінде заңсыз орман шабу, орман зиянкестері мен аурулары және ормандардың өртенуімен күресу жөнінде ұсыныстар дайындау; ғ) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің орманды өңірін көбейту жөнінде іс-шаралар ұйымдастыруға ықпал ету; д) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін сақтау жөніндегі шаралар туралы Тараптар мемлекеттерінің заңнамасына сәйкес жұртшылықты хабардар ету; е) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін климаттың өзгеруіне бейімдеу жөнінде ұсыныстарды дайындау; ж) Жайық трансшекаралық өзені бассейнінің экожүйесін нүктелік көздерден, сол сияқты диффуздық көздерден, ластау жүктемесін азайту жөнінде іс-шаралар ұйымдастыруға ықпал ету; з) Жайық трансшекаралық өзені бассейні экожүйесінің жай-күйі туралы ақпарат алмасу және Жайық трансшекаралық өзенінің бассейнінде төтенше жағдайлар туындаған кезде оның трансшекаралық әсерін жою мен азайту жөніндегі Тараптардың бірлескен шараларды қабылдау тетігін жасауы; и) Өзара қызығушылық тудыратын өзге де ынтымақтастық салалары.

Қазақстан Республикасының географиялық жақындығы мен басқа да объективті себептерінің салдарынан қазіргі уақытта қарқынды дамып келе жатқан Қытай Халық Республикасымен тығыз байланыс орнатылған. Траншекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық Қазақстан мен Қытай арасындағы жан-жақты стратегиялық әріптестіктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың мемлекеттік сапары барысында (2015 жылғы 30 тамыз-3 қыркүйек) екі мемлекет басшылары трансшекаралық өзендер мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген жан-жақты стратегиялық әріптестік қатынастарының жаңа кезеңі туралы бірлескен декларацияға қол қойды. Траншекаралық өзендерді бірлесіп пайдалану және қорғау саласындағы ҚР мен ҚХР өзара қарым-қатынасы мынадай құжаттармен реттеледі: 1) трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы ҚР Үкіметі мен ҚХР Үкіметі арасындағы Келісім (2001 жылғы 12 қыркүйек, Астана қ.); 2) трансшекаралық өзендердегі табиғи апаттар туралы тараптарға шұғыл хабарлау туралы ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі мен ҚХР Су шаруашылығы министрлігі арасындағы келісім (2005 жылғы 4 шілде, Астана қ.); 3) ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі мен ҚХР Су шаруашылығы министрлігі арасындағы трансшекаралық өзендерде ғылыми-зерттеу ынтымақтастығын дамыту туралы келісім (2006 ж. 20 желтоқсан, Пекин қ.); 4) ҚР Қоршаған ортаны қорғау министрлігі мен ҚХР Су шаруашылығы министрлігі арасындағы негізгі трансшекаралық өзендердің шекаралық гидробекеттерінің гидрологиялық және гидрохимиялық ақпаратпен (деректермен) өзара алмасу туралы келісім (2006 ж. 20 желтоқсан, Пекин қ.); 5) ҚР Үкіметі мен ҚХР Үкіметі арасындағы трансшекаралық өзендердің 6) ҚР Үкіметі мен ҚХР Үкіметі арасындағы Қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім (13 маусым 2011 ж., Астана қ.). 7) ҚР Үкіметі мен ҚХР Үкіметі арасындағы Қорғас өзеніндегі «Достық» бірлескен су торабын басқару және пайдалану туралы келісім (2013 жылғы 7 қыркүйек, Астана қ.) [12].

Қазақстан Республикасының су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы негізгі өңірлік және екіжақты келісімдердің мазмұнына кішігірім талдау жасай отырып, біз келесі тұжырымдарға келдік.

Тәуелсіз дамудың салыстырмалы қысқа кезеңінде халықаралық құқықтық қатынастардың дербес субъектісі ретінде Қазақстан Республикасы толық көлемде және толық қайтарыммен халықаралық экологиялық шарттық қатынастардың кең ауқымды және серпінді дамып келе жатқан жүйесіне интеграцияланды.

Су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы өңірлік және екіжақты келісімдерге қатысу Қазақстан Республикасын осындай шарттық актілерге сәйкес Ұлттық экологиялық құқық нормаларын келтіру, Қазақстанның халықаралық құқықтық міндеттемелерін қолданыстағы заңнамаға оған қажетті өзгерістер мен толықтырулар енгізу, осы саладағы халықаралық шарттардың негізгі ережелерін толық іске асыру мақсатында тиісті заң актілерін қабылдау жолымен бейімдеу жөніндегі қызметті жалғастыруға міндеттейді.

Қазақстан Республикасының ынтымақтастығы су ресурстарын қорғау және пайдалану саласындағы қандай да бір өңірлік және екіжақты келісімдерге қосылумен шектелмеуі тиіс. Қазақстанның халықаралық институционалдық тетіктер мен органдар жүйесіндегі трансшекаралық су ресурстарының проблемалық мәселелерін тікелей шешумен айналысатын қызметін жандандыруды жалғастыру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Сенаты. «Қазақстанның су қауіпсіздігі: жағдайы, мәселелері және ұсыныстары» тақырыбындағы парламенттік тыңдауларға ақпараттық-талдамалық шолу Нұр-Сұлтан, қараша 2019. [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі // <http://online.zakon.kz>
- 2 Жұмағұлов Т.Б. Қазақстан Республикасындағы су қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері: Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. -Талдықорған, 2017 - 147 б.
- 3 Мукашева А.А. Международно-правовое регулирование трансграничных водных ресурсов// Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2012. - № 1 (25) -С.109-112
- 4 Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау туралы негіздемелік конвенцияны ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы N 97 Заңы // Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарының жаршысы. - 2006, N 6 - 44 бап.
- 5 Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 8 ақпандағы № 222-VI ЗРК Заңы. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. - 2019 , № 3-4 (2778-2779) - 12 бап.
- 6 Баспасөз хабарламасы. «Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы» заңға қол қою туралы. [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі // <http://adilet.zan.kz/rus>
- 7 Салимгерей А.А. Правовые аспекты участия Казахстана в определении статуса Каспия. Дисс. на соиск. учен. степ. к.ю.н. – Алматы, 2000. -135 с.
- 8 Воробьев А. Каспийская конвенция год спустя//<http://www.ng.ru/gazeta> 13.10.2019 (шағымдану күні 17.04.2020).
- 9 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 9 қыркүйектегі N 907 қаулысы. [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі // <http://adilet.zan.kz/rus>
- 10 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау туралы келісім (Өскемен, 2010 жылғы 7 қыркүйек). [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі // <https://online.zakon.kz/>
- 11 Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы трансшекаралық Жайық өзені бассейнінің экожүйесін сақтау туралы келісімді бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 20 шілдедегі № 439 қаулысы // Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының жаршысы - 2017 , № 5 - 64 бап.
- 12 Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі. Ресми сайт// <http://www.mfa.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-mezhdu-rk-i-knr-v-sfere-ispolzovaniya-i-okhrany-vodnykh-resursov> (шағымдану күні 17.04.2020).

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ С ДРУГИМИ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ОБЩЕСТВЕННЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ

Ж.Б.Сапар

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы,
sapar@mail.ru*

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены основные проблемы взаимодействия государственных органов друг с другом. В большей части акцент делается на рассмотрении теоретических проблем взаимодействия государственных органов друг с другом. Автором статьи рассмотрены различные дефиниции взаимодействия государственных органов. На основании углубленного анализа таких дефиниций авторов предложено унифицированное определение понятия взаимодействия. Помимо изложенного, фрагментарно изучены проблемные аспекты взаимодействия, которые в большей части обусловлены проведенными реформами радикального характера, изменившие представление о понятии и структуре государственной службы Республики Казахстан. Обозначена важная роль органов прокуратуры в механизме реализации государственной власти. Помимо изложенного, автором статьи сделан акцент на современное состояние не только органов прокуратуры, но и других правоохранительных органов. В частности, был поднят вопрос относительно роли и значения института адвокатуры в высокоразвитых странах мира. Анализ мировой практики показывает, что органы адвокатуры занимают в Америки ведущее место в системе правоохранительных органов. В первую очередь, обращает на себя внимание то обстоятельство, что большая часть выходцев с органов адвокатуры на сегодняшний день представлены в высших политических органах США. Помимо изложенного, автором затронуты некоторые проблемы проведенной реформы в Казахстане, связанные с принятием нового Закона о прокуратуре, который существенным образом затруднил деятельность этого органа. Практика показывает, что на сегодняшний день органы прокуратуры практически лишены полноценного высшего надзора за деятельностью всех форм собственности. В этой связи возникли существенные проблемы в обеспечении конституционных прав граждан. Как известно все полномочия по рассмотрению жалоб граждан на сегодняшний день переданы в компетенцию министерств и ведомств. Это одна из глобальных проблем реформирования государственной службы.

Ключевые слова: органы прокуратуры; государственные органы; процессуальный статус; система государственной службы; правовой статус; правовой статус органов прокуратуры; координация; взаимодействие.

МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ БАСҚА ҰЙЫМДАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА ӨРЕКЕТТЕСТІКТІҢ ӨРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Осы бапта Мемлекеттік органдардың бір-бірімен өзара іс-қимылының негізгі проблемалары қаралды. Көп жағдайда мемлекеттік органдардың бір-бірімен өзара іс-қимылының теориялық мәселелерін қарастыруға баса назар аударылады. Мақала авторы мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылының әр түрлі

дефиницияларын қарастырды. Авторлардың мұндай дефиницияларын терең талдау негізінде өзара іс-қимыл ұғымының біріздендірілген анықтамасы ұсынылды. Баяндалғандардан басқа, Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметінің түсінігі мен құрылымы туралы түсінігін өзгерткен түбегейлі сипаттағы жүргізілген реформаларға негізделген өзара іс-қимылдың проблемалық аспектілері фрагментті зерделенді. Мемлекеттік билікті жүзеге асыру тетігінде прокуратура органдарының маңызды рөлі белгіленді. Сонымен қатар, мақала авторы прокуратура органдарының ғана емес, басқа да құқық қорғау органдарының қазіргі жағдайына баса назар аударды. Атап айтқанда, әлемнің жоғары дамыған елдеріндегі адвокатура институтының рөлі мен мәніне қатысты мәселе көтерілді. Әлемдік тәжірибені талдау көрсеткендей, адвокатура органдары Америкада құқық қорғау органдары жүйесінде жетекші орын алады. Бірінші кезекте, адвокатура органдарынан шыққан адамдардың басым бөлігі қазіргі таңда АҚШ-тың жоғары саяси органдарында ұсынылғанына назар аударады. Баяндалғаннан басқа, автор осы органның қызметін елеулі түрде қиындатқан Прокуратура туралы жаңа заңның қабылдануына байланысты Қазақстанда жүргізілген реформалардың кейбір мәселелерін қозғады. Іс-тәжірибе көрсеткендей, бүгінгі күні прокуратура органдары барлық меншік нысанындағы қызметті жоғары қадағалаудан іс жүзінде айырылған. Осыған байланысты азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуде елеулі проблемалар туындады. Азаматтардың шағымдарын қарау бойынша барлық өкілеттіктер бүгінгі күні министрліктер мен ведомстволардың құзыретіне берілді. Бұл мемлекеттік қызметті реформалаудың жаһандық проблемаларының бірі.

Түйін сөздер: прокуратура органдары; мемлекеттік органдар; іс жүргізу мәртебесі; Мемлекеттік қызмет жүйесі; оң мәртебесі; прокуратура органдарының құқықтық мәртебесі; үйлестіру; өзара іс-қимыл.

PECULIARITIES OF INTERACTION BETWEEN PROSECUTORS AND OTHER STATE AND PUBLIC ORGANIZATIONS

Abstract. This article discusses the main problems of interaction of state bodies with each other. In most cases, the focus is on the theoretical problems of interaction of state bodies with each other. The author of the article considers various definitions of interaction between state bodies. Based on an in-depth analysis of such definitions, the authors proposed a unified definition of the concept of interaction. In addition to the above, the problem aspects of interaction are studied in fragments, which are mostly due to the radical reforms that have changed the concept and structure of the civil service of the Republic of Kazakhstan. The important role of the Prosecutor's office in the implementation of state power is outlined. In addition to the above, the author of the article focuses on the current state of not only the Prosecutor's office, but also other law enforcement agencies. In particular, a question was raised about the role and significance of the institution of the bar in highly developed countries of the world. The analysis of world practice shows that the legal profession occupies a leading place in the system of law enforcement agencies in America. First of all, attention is drawn to the fact that most of the immigrants from the bar today are represented in the highest political bodies of the United States. In addition to the above, the author touches on some of the problems of the reform in Kazakhstan, related to the adoption of a new law on the Prosecutor's office, which significantly hindered the activities of this body. Practice shows that today the Prosecutor's office is almost deprived of full-fledged higher supervision of the activities of all forms of ownership. In this regard, there are significant problems in ensuring

the constitutional rights of citizens. As you know, all the powers to consider citizens' complaints have now been transferred to the competence of ministries and departments. This is one of the global problems of public service reform.

Keywords: Prosecutor's offices; state bodies; procedural status; public service system; legal status; legal status of Prosecutor's offices; coordination; interaction.

Республика Казахстан переживает сложные исторические процессы. Социально-экономические преобразования в нашей стране привели к структурным изменениям в обществе и прежде всего в его экономической и социальной сфере. В этих условиях значительные изменения претерпело состояние преступности, активизировались такие явления, как коррупция и терроризм, что крайне отрицательно отражается на социально-экономической системе общества в целом. Дальнейшее продвижение к демократическому обществу невозможно без активизации согласованной деятельности следственных и оперативных подразделений. В этой связи возникает необходимость повышения эффективности их взаимодействия.

В процессе исследования нами были опрошены 50 работников органов прокуратуры по вопросам оценки состояния взаимодействия с другими государственными органами. В результате анкетирования установлено, что 80% опрошенных считают, что взаимодействие некачественное; 16% - удовлетворительное; 4% - качественное. Таким образом, можно констатировать, что практическими работниками состояние взаимодействия оценивается как критическое.

Поэтому неслучайно исследуя проблемы взаимодействия государственных органов в борьбе с организованной преступностью, А.Д. Шаймуханов и К.С. Лакбаев совершенно верно указывали, что «...в настоящее время такое взаимодействие оставляет желать лучшего:

- органы, осуществляющие ОРД, часто неохотно идут на обмен оперативной информацией, а если идут, то партнерам, как правило, предоставляются «устаревшие» сведения, уже не обладающие оперативной ценностью;
- совместные мероприятия редко приносят значимые результаты, так как из-за ложно понимаемых узковедомственных интересов (стремление единоличного достижения результата) стороны не всегда заинтересованы в успехе проводимых мероприятий» [1, с.7]. Далее они отмечали, что «... векторы их усилий зачастую направлены в разные стороны, как у крыловских лебедя, рака и щуки».

Находясь в стадии практически постоянного реформирования, органы прокуратуры испытывают ряд трудностей по совершенствованию своей деятельности в борьбе с преступностью. Одной из причин такого положения является слабое взаимодействие между органами прокуратуры и другими государственными органами.

На наш взгляд необходимым условием успешного решения задач, поставленных перед органами прокуратуры, является постоянное повышение эффективности деятельности, поиск новых и совершенствование имеющихся форм и методов взаимодействия между указанными субъектами.

Эффективное решение задач борьбы с преступностью возможно лишь при условии систематического совершенствования взаимодействия прокуратуры с другими государственными органами, располагающих специальными силами, средствами и методами оперативно-розыскной деятельности. В этой связи возникает

необходимость дальнейшего теоретического осмысления закономерностей функционирования и развития механизма взаимодействия данных аппаратов, выработки на этой основе научных рекомендаций и внедрения их в практику взаимодействующих субъектов.

Когда мы говорим о необходимости взаимодействия органов прокуратуры с другими государственными органами, речь идет, прежде всего об умении с государственных позиций своевременно оценивать любое явление, увидеть суть новых проблем и способы их решения, правильно выделить основные цели. Именно единство цели, исходных и промежуточных задач является главной предпосылкой для взаимодействия участников борьбы с преступностью. При этом важно отметить, что несмотря на различие компетенции государственных служащих, их объединяет общая стратегическая цель – укрепление законности и правопорядка, предупреждение преступлений и правонарушений, быстрое и полное раскрытие и расследование преступлений.

В борьбе с преступностью требуется комплексный подход, четкая координация проводимых следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, своевременный обмен оперативно значимой информацией. Все более очевидным становится тот факт, что проблема взаимодействия следователя с органами дознания требует как научной, так и практической проработки.

Исходя из этого следует отметить, что сложность криминогенной обстановки требует создания постоянно функционирующей системы взаимодействия прокуратуры с органами дознания, которая позволит существенно активизировать деятельность данных подразделений в процессе выявления, раскрытия, расследования и предупреждения преступлений. За счет этого представляется возможным обеспечить наступательное и последовательное проведение государственной уголовной политики по стабилизации оперативной обстановки в Республике Казахстан.

Одним из направлений данной работы является ведомственное сотрудничество в системе государственных органов. Необходимость такого сотрудничества хорошо понимается практиками, обосновывается научными работниками.

Однако в теории науки криминалистики и оперативно-розыскной деятельности понятие «взаимодействие» рассматривается с различных точек зрения. Например, ученые в области уголовно-процессуального права и криминалистики вопросы взаимодействия внутри системы ОВД в основном рассматривают с позиции взаимодействия следственных органов с оперативными подразделениями. При этом институт взаимодействия следователей и органов дознания, т.е. их согласованная деятельность при раскрытии и расследовании преступлений, давно введен в научный оборот, занимает прочное место в юридической литературе и широко используется на практике.

В криминалистике взаимодействие рассматривается как слаженность действий участников раскрытия и расследования преступлений. Эти действия основаны на законе и согласованы между субъектами взаимодействия по целям и задачам, силам, средствам, месту и времени их проведения. Исследователями данной проблемы были уяснены сущность и значение взаимодействия, определены исходные понятия, принципы и формы взаимодействия. При этом в литературе изложены разные подходы в определении круга участников, т.е. субъектов взаимодействия.

Одни авторы, например Н. П. Яблоков, уделили внимание уяснению сущности и определению исходных понятий взаимодействия следователей с оперативно-

розыскными органами [2, с.98]. Другие исследователи, к примеру, Т.В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская, исследовали взаимодействие следователя и иных участников раскрытия и расследования преступлений, в том числе оперативных сотрудников органа дознания, других служб правоохранительных органов, специалистов и экспертов, сотрудников контрольно-ревизионных служб, а также средств массовой информации [3, с.52].

Г.А. Матусовский рассматривает взаимодействие более шире, как взаимодействие правоохранительных органов и должностных лиц в процессе раскрытия и расследования преступлений [4, с.26].

Б.А. Викторов, формулируя содержание взаимодействия, отмечал, что «сущность взаимодействия следователя и оперативного работника выражается, прежде всего: в соединении их усилий в раскрытии преступлений, в согласованности действий при строжайшем соблюдении законности и самостоятельном выполнении каждым из них своих обязанностей при руководящей роли следователя» [5, с.19].

Приведем еще ряд высказываний о понятии взаимодействия. Так, И.М. Гуткин под взаимодействием органов предварительного следствия и дознания в уголовном процессе понимал «...основанное на законе сотрудничество нет подчиненных друг другу органов, при котором они действуют согласованно, целесообразно сочетая применяемые ими средства и способы в целях предупреждения, пресечения и раскрытия преступлений, привлечения к уголовной ответственности виновных, розыска обвиняемых и обеспечения возмещения ущерба, причиненного преступлением» [6, с.78].

Мы полагаем, что данное И.М. Гуткиным определение понятия взаимодействия раскрывает смысл взаимных действий правоохранительных органов, но в нем не определены субъекты организации непосредственного взаимодействия в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования, что, на наш взгляд, является упущением.

Е.Н. Арестова рассматривает взаимодействие как «...деловое добровольное сотрудничество» [7, с.7]. Представляется, что «добровольность» в значительной степени зависит от субъективного желания руководителей и ответственных исполнителей правоохранительных органов по аспектам предполагаемого взаимодействия и в отдельных случаях их личное мнение может противоречить объективной необходимости в согласованной и совместной деятельности в целях достижения задач уголовного судопроизводства. Поэтому добровольные действия, совершаемые с учетом внутреннего убеждения, имеют определенное значение для взаимодействия в системе ОВД, но они не должны быть определяющими.

Н.В. Бровко считает взаимодействие «одним из аспектов управления в сфере правопорядка» [8, с.58]. Данное суждение совпадает с нашим мнением о необходимости обязательного рассмотрения взаимодействия в качестве составной части организации служебной деятельности любого правоохранительного органа и перманентного совершенствования критериев и основных параметров совместной работы.

К.И. Бурдин рассматривает взаимодействие как процесс «...прямой, активной, двусторонней связи, в результате которой происходит сближение точек зрения, их учет, выработка совместных позиций в ходе принятия управленческого решения и его исполнения, и представляет собой согласованные по целям, задачам, времени, содержанию, способам и методам совместного действия субъектов, меры,

направленные на установление правопорядка и стабилизацию преступности» [9, с.37].

По нашему мнению, данное понятие раскрывает только первоначальный уровень взаимодействия и не отражает всех его многоплановых аспектов, в том числе: роль и значение прокурорского надзора как «надежного средства обеспечения законности в стране» [10, с.38]; достижение именно задач уголовного судопроизводства; функции организатора взаимодействия. Частично можно согласиться с мнением Ю.М. Рашевского о том, что при взаимодействии «в силу осознания необходимости сотрудничества на основе взаимопомощи для более успешного решения задачи системы неформальные отношения часто поддерживают и усиливают формальные» [11, с.86].

Однако, поддерживая позицию В.А. Михайлова о том, что в «правовом государстве все отношения должны быть регламентированы» [11, с.16] (в том числе цели, задачи и оптимальные варианты функционального, организационно-структурного построения взаимодействия правоохранительных органов), следует категорически возразить против суждения Ю.М. Рашевского о возможности взаимодействия между правоохранительными органами «не в силу веления закона» [11, с.74]. Одновременно представляется, что предложение И.Н. Соловьева «о желательной конкуренции между субъектами полицейской деятельности» [12, с.34]. на практике может иметь значительные негативные последствия для обеспечения правопорядка и соблюдения законности в стране.

Как видим, исходя из разнообразного понимания смысла взаимодействия, ученые и практики давали и дают ему различные определения. Рассмотрим следующие суждения по данной проблеме. Так, В.А. Михайлов под взаимодействием предлагает понимать «единовременное (разовое) или достаточно продолжительное (длительное по времени) объединение сил, средств и методов органов внутренних дел и других правоохранительных органов для выявления, быстрого и полного раскрытия преступлений, изобличения виновных и обеспечения правильного применения закона, с тем чтобы каждый совершивший преступление был подвергнут справедливому наказанию и ни один невиновный не был привлечен к уголовной ответственности и осужден» [11, с.26].

К.А. Пирцхалава под взаимодействием понимает «оптимальное сочетание органами, административно независимыми друг от друга, своих сил, средств и методов в процессе основанной на законе совместной деятельности, имеющей целью быстрое и полное выявление и расследование налоговых преступлений для установления всех обстоятельств их совершения и изобличения виновных» [13, с.15].

В отличие от В.А. Михайлова, в определении К.А. Пирцхалавы отсутствует подробное изложение задач уголовного судопроизводства.

Таким образом, изложенное свидетельствует о сложности рассматриваемого вопроса и необходимости проведения углубленного исследования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- Шаймуханов А.Д., Лакбаев К.С. Взаимодействие органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, в борьбе с организованной преступностью: Учебное пособие. – Караганда: Карагандинский юридический институт МВД РК им. Б. Бейсенова, 2006. – 62с.
- 2 Криминалистика / Под ред. Н.П. Яблокова. – М., 2000. – 363с.

- 3 Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1999. – 491с.
- 4 Матусовский Г.А. Правоохранительные органы в борьбе с организованной преступностью: компетенция взаимодействия // Проблемы борьбы с преступностью. Вып.2. – М, 1997. – 42 с.
- 5 Викторов Б. А. Общие условия предварительного расследования. – М.: Юрид. лит., 1971. – 25 с.
- 6 Гуткин И.М. Некоторые вопросы теории и практики применения законодательства об органах дознания // Формы досудебного производства и их совершенствование: Сб. науч. тр. / Редкол.: В.С. Шадрин (отв.ред) и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – 183 с.
- 7 Арестова Е.Н. Взаимодействие органов внутренних дел с частными детективными и охранными предприятиями, объединениями, службами безопасности // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел: Межвуз. сб. науч. тр. адъюнктов и соискателей. Ч.1. – М.: МЮИ МВД России, 1996. – 19 с.
- 8 Бровка Н.В. Социологические и правовые аспекты сотрудничества органов внутренних дел с территориальными объединениями казаков: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1996. – 256с.
- 9 Бурдин К.И. Социологические и организационно–правовые аспекты взаимодействия руководителя органа внутренних дел с общественными объединениями сотрудников. Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1997.– 321с.
- 10 Михайлов В.А. Прокурорский надзор за прекращением уголовных дел на предварительном следствии в советском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж. 1968. – 152 с.
- 11 Рашевский Ю.М. Организационно-правовые основы взаимодействия органов внутренних дел с органами налоговой полиции (по материалам Дальневосточного региона): Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2000. – 468с.
- 12 Соловьев И.Н. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика налоговых преступлений (ст. 198, 199 Уголовного Кодекса Российской Федерации): Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1999. – 216с.
- 13 Пирцхалава К.А. Выявление и первоначальный этап расследования уклонений от уплаты налогов или страховых взносов в государственные внебюджетные фонды: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1999. – 34с.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА УРЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СПОРОВ

А.Санатқызы

*Магистрант, Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ имени Абая, Республика Казахстан, г.Алматы,
anelsanat@bk.ru*

Аннотация. В статье осуществлен анализ теории и практики урегулирования международных территориальных споров. На основе обширного круга источников рассмотрены вопросы концептуализации института международных территориальных споров, выявлены специфические признаки международных территориальных споров. Юридические коллизии, связанные с возникновением оснований территориальных споров между государствами, становятся основой развития международного конфликта. Не требует доказательств констатация факта, что конфликты между странами по поводу территориальных разногласий существенно осложняют международные отношения, что, в свою очередь, становится серьезным препятствием для прогрессивного развития мирового сообщества. История международного права содержит большой каталог международных территориальных споров. Практика урегулирования международных споров, основанных на взаимных претензиях государств по поводу определенных территорий достаточно обширна. Данное обстоятельство дает основание для вывода о возможности создания угрозы того, что те или иные территориальные споры между странами из категории вопросов регионального диапазона могут перерасти в проблему глобального мирового масштаба.

В результате исследования сделан вывод о целесообразности разработки и принятия международно-правового акта, непосредственно регулирующего процедуру разрешения территориальных споров, в том числе, в Международном суде ООН.

Ключевые слова: теория, практика, спор, урегулирование территориальных международных споров, международное право, международный суд, разногласия, претензия, конфликт.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АУМАҚТЫҚ ДАУЛАРДЫ РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕСІ

Түйіндеме. Мақалада халықаралық аумақтық дауларды шешудің теориясы мен практикасы талданады. Дерек көздерінің кең спектріне сүйене отырып, халықаралық аумақтық даулар институтын тұжырымдамалау мәселелері қарастырылады, халықаралық аумақтық даулардың нақты белгілері анықталады. Мемлекеттер арасындағы аумақтық даулар үшін негіздердің пайда болуымен байланысты құқықтық қатығыстар халықаралық қатығыстың дамуына негіз болады. Аумақтық айырмашылықтар бойынша елдер арасындағы қатығыстар халықаралық қатынастарды едәуір қиындатады деген тұжырым дәлелді қажет етпейді, бұл өз кезегінде әлемдік қоғамдастықтың үдемелі дамуына кедергі болады. Халықаралық құқықтың тарихы халықаралық аумақтық даулардың үлкен каталогын қамтиды. Мемлекеттердің белгілі бір территорияларға қатысты өзара наразылығына негізделген халықаралық дауларды шешу тәжірибесі өте кең. Бұл жағдай аймақтық мәселелер санатындағы елдер

арасындағы белгілі бір аумақтық даулардың жаһандық проблемаға айналу қаупінің төнуі мүмкін деген қорытынды жасауға негіз береді.

Зерттеу нәтижесінде аумақтық дауларды, соның ішінде БҰҰ-ның Халықаралық сотында шешудің тәртібін тікелей реттейтін халықаралық-құқықтық актіні әзірлеу және қабылдау орындылығы жөнінде қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: теория, практика, даулар, аумақтық халықаралық дауларды реттеу, халықаралық құқық, халықаралық сот, келіспеушілік, шағым, жанжал.

THEORY AND PRACTICE OF SETTLEMENT OF INTERNATIONAL TERRITORIAL DISPUTES

Abstract. The article analyzes the theory and practice of resolving international territorial disputes. Based on a wide range of sources, the issues of conceptualizing the institution of international territorial disputes are considered, specific signs of international territorial disputes are identified. Legal conflicts associated with the emergence of grounds for territorial disputes between states become the basis for the development of international conflict. A statement of the fact that conflicts between countries over territorial differences significantly complicate international relations does not require evidence, which, in turn, becomes a serious obstacle to the progressive development of the world community. The history of international law contains a large catalog of international territorial disputes. The practice of resolving international disputes based on mutual claims of states over certain territories is quite extensive. This circumstance provides the basis for the conclusion that it is possible to create a threat that certain territorial disputes between countries from the category of regional issues can develop into a global problem.

As a result of the study, it was concluded that it is advisable to develop and adopt an international legal act directly regulating the procedure for resolving territorial disputes, including in the UN International Court of Justice.

Keywords: theory, practice, dispute, settlement of territorial international disputes, international law, international court, disagreement, claim, conflict.

В современной доктрине международного права существуют разные дефиниции международного территориального спора, в принципе не противоречащие друг другу, а, напротив, дополняющие одна другую.

Зарубежные ученые констатируют результаты анализа дефиниции и признаков международного территориального спора. По их мнению, не существует универсально приемлемого точного и совершенного определения международного спора. В широком смысле международный спор означает «разногласие по юридическим вопросам или факту - конфликт правовых взглядов или интересов между государствами». Такое разногласие между сторонами может возникать как по юридическим (оправданным), так и политическим причинам (необоснованным). Выражение «спор» не может быть точно определено. В широком смысле это может означать «несогласие с точки зрения закона или факта, конфликт правовых взглядов или интересов между двумя лицами». Чтобы установить, существует ли спор, необходимо предъявить иск одной из сторон против другой. Существуют различные способы урегулирования политических и правовых разногласий между народами. Такие разногласия могут быть устранены либо дружескими средствами, либо принудительными средствами, за исключением войны [1].

Корни проблемы возникновения международных территориальных споров уходят в глубь веков. Этнические трения впервые возникли в тот период, когда народы мигрировали в исторически населенные земли друг друга, что привело, например, к тому, что армянские общины в Тифлисе и Баку были обнаружены аналогичным образом в окрестностях Еревана, аналогичные селения азербайджанцев и скопления этнических меньшинств были разбросаны по всему миру [2].

Споры неизбежны в любом обществе, в любой момент, безусловно, миллионы споров происходят на разных уровнях социального взаимодействия по всему миру. Споры могут возникать в семьях, между социальными группами или предприятиями, а также между нациями. Каждая нация преследует свои собственные интересы, цели и ценности. Но когда они сосуществуют и взаимодействуют в общих социальных рамках, некоторые из этих интересов, целей или ценностей могут вступать в конфликт. Затем каждый из них будет искать способы обеспечения своего интереса [3].

Территориальный принцип вытекает из концепции государственного суверенитета. Это означает, что государство обладает основной юрисдикцией в отношении всех событий, происходящих на его территории, независимо от гражданства ответственного лица. Это доминирующее основание юрисдикции в международном праве. Все другие государства должны уважать верховенство государства над своей территорией и, следовательно, не должны вмешиваться ни в его внутренние дела, ни в его территориальную юрисдикцию. Территориальная юрисдикция государства распространяется на его землю, его национальное воздушное пространство, его внутренние воды, его территориальное море, его национальные воздушные суда и его национальные суда. Он охватывает не только преступления, совершенные на его территории, но и преступления, совершаемые на его территории. В таком случае возникает параллельная юрисдикция, субъективная территориальная юрисдикция может осуществляться государством, на территории которого было совершено преступление, и объективная территориальная юрисдикция может осуществляться государством, на территории которого преступление имело место [4].

Конфликты по поводу территории и разрешение конфликтов подчеркивают роль закона в территориальных спорах, и, следовательно, проливают свет на правовые «реалии» в территориальных округах. Известные ученые, специалисты сравнительного конституционного права и международного права критически отвергают устоявшееся предположение, что закон является частью решения в территориальных округах и поднимают вопрос о том, может ли закон в равной степени быть «частью проблемы». Анализируя теорию, практику, законодательство и юриспруденцию на основе различных тематических исследований, предлагают дальнейшее понимание следующего сложного вопроса: может закон действовать как эффективный инструмент управления территориальными спорами и конфликтами [5].

Государственная власть и вытекающая из нее юрисдикция становятся предметом озабоченности международного права, когда оно касается деятельности за рубежом. Такая экстерриториальная юрисдикция может привести к международному конфликту - на самом деле, «деятельность за границей» обычно зависит от вершителей территориальной власти (двух и более государств). Разногласия по поводу принадлежности определенной части территории приводят к необходимости международно-правового регулирования. «Территория» и «экстерриториальность» находятся в центре закона юрисдикции. Как и понятие юрисдикции, эти понятия не являются политически нейтральными [6].

Не нуждается в доказывании определение территории как объекта спора международного масштаба, существующего в рамках определенного правового режима. Территория, выступая в качестве объекта спора, представляет жизненно важный интерес для государства, претендующего на эту территорию. Данный интерес связан многовекторной политикой государства: помимо того, что территория является материальной основой существования населения страны, она является фундаментом будущего экономического и политического уровня развития государства. Поскольку в современном мире существование государства возможно только в пределах четко ограниченного пространства, под дефиницией международного территориального спора понимается «спор, который возникает по поводу определенной части территории, которая в момент возникновения спора находится под юрисдикцией одного из этих государств и на которую претендует другое государство, исходя из различных соображений и аргументов. Спор между сторонами должен совпадать как по объекту, так и по предмету» [7, с.4].

Важное значение для обоснования концептуализации международного территориального спора является проблема определения предмета спора. Издавна международные территориальные споры могут различаться степенью сложности, роли и значения для сообщества государств мира, многообразием предмета спора. Принимая во внимание современную теорию и практику разрешения межгосударственных коллизий по поводу территории, целесообразно обоснование характеристики территориального спора как специфического вида международных споров: предметом данного спора является право, которое связано с определением правового режима и установлением факта принадлежности оспариваемой территории. Как правило, в контексте правового режима в парадигме международного права существует практика деления территории на следующие виды: государственная территория, пространства с международным режимом, пространства со смешанным правовым режимом. Определение правового статуса каждого из этих видов территории в международном праве обусловлено обоснованием их правового статуса. Процедура делимитации границ территории государств способна подвергнуть существенному изменению правовой статус данной территории [8].

Территориальные конфликты чреватые негативными последствиями, поскольку, помимо неурегулированности существующих разногласий, ситуация в пределах спорного района имеет тенденцию к повышению уровня преступности, допущению чрезмерной милитаризации данной территории, существенное увеличение материальных затрат на поддержание вооруженных сил в зоне конфликта, что, соответственно, ложится тяжелым бременем на экономику спорящих сторон. Актуально процитировать мнение Б.М.Клименко, обоснованное еще в XX веке: «поскольку мир неделим, вооруженный конфликт в любом месте создает напряженность как в региональном, так и в глобальном масштабе..., мирное решение территориальных споров, разногласий и иных конфликтов имеет весьма существенное значение для разрядки международной напряженности во всем мире» [9]. В современный период особую актуальность приобретает решение задачи продемонстрировать наличие транзакционной динамики в юрисдикционном разрешении межгосударственных споров, понять причины и поделить его последствиями в правовой системе [10].

Для определения сущности международного территориального спора важное значение имеет выделение и обоснование понятия спора из общей системы разногласий. Анализ показывает, что Устав Организации Объединенных Наций (ст. 33-

34) регламентирует дефиницию «ситуация», в результате создания которой возможно возникновение международных трений или спора. Международный территориальный спор возникает из-за разногласий сторон по поводу определенных правовых норм (договорных, либо обычных норм международного права). Данные нормы определяют юридическую принадлежность спорной территории. Как правило, международные территориальные споры чаще всего возникают по поводу государственной территории, на которой осуществляется незаконная деятельность иностранных государств [11]. При разграничении полномочий юрисдикционный закон в основном опирается на принципы суверенитета при разработке разрешительных и запретительных норм: все действия государства, обладающего верховенством на данной территории в принципе законны, в то время как утверждения, касающиеся действий, совершенных за пределами его территории, являются подозрительными, и даже предположительно незаконными [12].

Анализ показывает, что в современном мире проблема разрешения международных споров является более чем актуальной. Достаточно представить фактологию: в современный период в мире в процессе спора находятся более 50 сопредельных государств. По данным исследований, на африканском континенте на такой стадии около 20 международных споров, на территории Европы – 19, в пределах Латинской Америки - 8 [13].

Длительный исторический промежуток времени охватывает международный территориальный спор между Израилем и Палестиной: объектом разногласий является территория Палестинского государства, которое было основано решением Организации Объединенных Наций в 1948 году. Окупированные израильскими войсками территории, закрепленные за Палестиной, - Западный берег реки Иордан и Сектор Газа обрели статус автономий. В итоге Израиль осуществил вывод своих поселений из Сектора Газа и возведение стены, разделяющей территорию Израиля от территории Западного берега реки Иордан.

История международного права фиксирует еще 2 международных территориальных спора, одной из сторон которых является государство Израиль: в одном случае Израиль с 1982 по 2000 годы оккупировал Голландские высоты и южную часть Ливана; во втором конфликте фигурирует Египет – в 1987 году в вопросе спора о полосе Таба, находящейся в приграничном районе, достигнуто соглашение о возвращении под контроль Египта 700 километров прибрежной полосы.

В настоящее время не до конца урегулированным является международный территориальный спор, субъектами которого являются Азербайджан, Иран, Россия, Казахстан и Туркменистан. Объектом спора являются морские границы в Каспийском море, речь идет о разделе каспийского шельфа, богатого месторождениями нефти. Государства, участвующие в решении разногласий (Азербайджан, Россия, Казахстан и Туркменистан), достигли договоренности о принадлежности национальных секторов, пропорционально береговой линии каждого из этих государств. Однако камнем преткновения, не позволившем решить вопрос окончательно, явилась позиция Ирана, на долу которого при подобном решении вопроса пришлось 13 % морского дна – территории, по размерам меньшей, чем у остальных участников данного спора. Позиция Ирана заключается в лоббировании решения о равном разделе, с тем, чтобы каждое из государств владело сектором в размере 20% территории.

Участие Ирана в международных территориальных спорах зафиксировано также с Саудовской Аравией и Ираком – по поводу морских границ: Ирак претендует на территории Ирана, богатые месторождениями нефти (эти претензии привели к 8-

летней кровопролитной войне до подписания мирного договора в 1990 году. Кроме того, Иран находится в состоянии спора с ОАЭ: из-за оккупированных Ираном принадлежащих ОАЭ островов Томбе-Бозорг и Томбе-Кучек в Персидском заливе, а также совместно управляемого острова Абу-Муса.

Ирак также не ограничивается территориальными претензиями в отношении к Ирану. В современный период не урегулированы споры о стоке р. Евфрат, статусе курдов в Ираке с Турцией и Сирией. Особое место в системе международных территориальных споров имеет военный конфликт Ирака с Кувейтом, заключающийся не только в споре о границах, но и о самом факте существования Кувейта как независимого государства из-за исторических предпосылок о принадлежности территории и нефтяных ресурсов.

Нефть стала также причиной международных территориальных споров между ОАЭ, Саудовской Аравией и Оманом (оазис Бурайми).

В истории международного права имеются прецеденты международных территориальных споров между постсоветскими странами: в 2001 году проведена процедура делимитации границы между Киргизией и Казахстаном, в 2004 году – процесс демаркации границы между Казахстаном и Узбекистаном. В состоянии спора находятся Киргизия и Таджикистан из-за юго-западной границы в районе реки Исфар, Таджикистаном и Узбекистаном - по поводу делимитации границы, Узбекистан и Туркмения – о стоке реки Аму-Дарья, Киргизией и Узбекистаном – о принадлежности анклавов. В спорной ситуации находятся Армения и Азербайджан по поводу провозгласившего себя в начале 1990-х г.г. независимым государством Нагорного Карабаха.

Индия имеет 5 прецедентов участия в международных территориальных спорах – с Бангладеш, Китаем, Пакистаном, Непалом, Бутаном и Мьянмой.

Таиланд находится в состоянии международных территориальных споров с Малайзией, Мьянмой, Лаосом, Камбоджей.

Если споры Малайзии с Таиландом основаны на проблеме, связанной с мусульманскими сепаратистами в южных провинциях Таиланда, то в разногласиях Малайзии с такими государствами как Индонезия и Филиппины главенствующую роль играют экономические интересы (нефть и газ), с государством Бруней - спорные участки континентального шельфа и государственной границы, а с Сингапуром остаются неразрешенными споры по поводу пресной воды и строительства мостов и насыпки грунта для расширения территории соседнего государства.

В числе государств, находящихся в состоянии международных территориальных споров, неоднократно зафиксирован Китай, упомянутый выше в разногласиях с Индией по поводу приграничного участка территории площадью почти 140 тыс. км². Кроме китайско-индийского международного территориального спора, с участием Китайской Народной Республики в международном праве зафиксировано еще ряд споров.

Среди урегулированных споров - спор с Россией по поводу приграничных территорий: соглашение об урегулировании датируется 1991 годом, в соответствии с данным соглашением определена граница по медианной линии реки Амур. Также 2004 годом датировано проведение границы между Китайской Народной Республикой и Российской Федерацией: остров Тарабаров и примерно половина острова Большой Уссурийский на реке Амур, остров Большой на реке Аргунь перешли Китаю.

С Вьетнамом в 2004 году Китай урегулировал вековой спор из-за морских границ в Тонкинском заливе по поводу; соглашением о демаркации сухопутной границы 1999 года урегулирован спор по поводу сухопутной границы (разногласия по

данному прецеденту сопровождалась войной в 1979 году, в ходе которой было убито около 50 000 человек).

В течение многих десятилетий Китай участвовал в международном территориальном споре с Малайзией, Филиппинами, Таванем, Вьетнамом и Брунеем по поводу принадлежности островов кораллового происхождения Спартли, в 1988 году было достигнуто соглашение о разделе островов и атоллов между заинтересованными странами.

Не урегулированы споры КНР: 1) с Бутаном по поводу участка границы на северо-западе Бутана; 2) с КНДР по поводу участка границы протяженностью 32 километра в горном районе Паекту-Сан; проблемы нелегальной миграции граждан Корейской народно-демократической республики в КНР; 3) с государством Тайвань: Китай убежден, что остров Тайвань является частью территории Китая; 4) с КНДР, Японией и Республикой Корея по поводу островов Гото, при этом Северная Корея и Южная Корея убеждены, что острова Гото являются частью корейской территории; 5) с Вьетнамом - существует сложный территориальный спор между Вьетнамом и Китаем по проблемам делимитации континентального шельфа; 6) с Японией и Тайванем по поводу ненаселенных островов Сенкаку; 7) с Монголией и Россией по поводу автономного района Внутренняя Монголия Китая, части территории Тувы, а также территории Буряти площадью 121 квадратный километр; 8) с Тайванем и Вьетнамом по поводу из-за Парасельских островов, с 1974 года оккупированных войсками Китая.

Фактология международных территориальных разногласий содержит также сведения о международных территориальных спорах Турции с такими государствами как: 1) Сирия - по поводу неурегулированности географического положения нескольких участков границы; 2) Сирия и Ирак - по поводу неурегулированности споров о стоке реки Евфрат, а также статусе курдов в Ираке; 3) Армения: в настоящее время ситуация доведена до крайности - граница между этими государствами закрыта; 4) Греция: из-за неурегулированности статуса морских границ в Эгейском море, а также проблемы статуса Турецкой Республики Северного Кипра.

Анализ современных международных территориальных споров был бы неполным без статистики разногласий Японии, с одной стороны, с Республикой Корея из-за оккупированных в 1954 году Республикой Корея островов Лианкорт-Рокс (Такешима-Токдо), и, с другой, с Россией из-за Южных Курил, принадлежащих с 1945 года Советскому Союзу.

Еще одним серьезным международным спором современности являются взаимные территориальные претензии РФ и США по поводу разграничения территориальных вод шельфа в Беринговом море.

Значение своевременного урегулирования территориальных споров трудно переоценить, поскольку затяжные конфликты по поводу принадлежности территории приводят к актам агрессии с кровопролитием мирного населения.

Для исследования концептуальных вопросов института международных территориальных споров является проблемы состава субъектов спора, роли и значения в разрешении спора третьих лиц, а также вопросы правопреемства в процессе разрешения спора.

В соответствии с основополагающими правовыми нормами и положениями, характеризующими сущность института международных территориальных споров, территориальный спор представляет собой спор между двумя или несколькими государствами, основанием которого являются разногласия по поводу юридической принадлежности определенной территории; приоритет при решении международного

территориального спора должно иметь государство, которому данная территория принадлежит исторически. Нормы права, регламентирующие статус международных территориальных споров, как правило, закреплены в соответствующих международных нормативно-правовых актах универсального характера, двусторонних и многосторонних договорах и соглашениях государств, имеющих отношение к объекту и предмету спора.

Современная ситуация свидетельствует о несовершенстве механизма мирного урегулирования территориальных споров. В связи с этим полагаем целесообразным разработку и принятие международно-правового акта, непосредственно регулирующего процедуру разрешения территориальных споров, в том числе, в Международном суде ООН. Международно-правовой акт, регулирующий процедуру разрешения территориальных споров в своем содержании должен регламентировать права и обязанности сторон, а также условия ответственности за нарушение прав и обязанностей. Международно-правовой акт, регулирующий процедуру разрешения территориальных споров, также должен содержать определенные условия поэтапной процедуры урегулирования: прежде всего в рамках договорной формы в определенные сроки, по истечении которых обязать государства передавать претензии по поводу спорных территорий в Международный суд ООН.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Nikhil Solanki. «Settlement of International Disputes under Public International Law»: [Electronic resource] - URL: https://www.academia.edu/42284708/Settlement_of_International_Disputes_under_Public_International_Law
- 2 Yamskov A.N. The artsakh question: an analysis of territorial dispute resolution in international law” arman sarvarian // «Ethnic Conflicts in the Transcaucasus: The Case of Nagorno-Karabakh» 20 Theory and Society 631, 633. 21 Croissant, above n 12, 12–13.
- 3 Filbert P. Massawe «Resolving international border disputes: a critical assessment of the tanzania-malawi border conflict»: [Electronic resource] - URL: https://www.academia.edu/26914100/RESOLVING_INTERNATIONAL_BORDER_DISPUTES_A_CRITICAL_ASSESSMENT_OF_THE_TANZANIA-MALAWI_BORDER_CONFLICT.
- 4 Abdulrahim Walid. «State jurisdiction» See Shaw. P.580-1; and Brownlie, p.299-300»: [Electronic resource] - URL: <https://sites.google.com/site/walidabdulrahim/home/my-studies-in-english/7-state-jurisdiction>
- 5 Matteo Nicolini, Francesco Palermo, Enrico Milano. Law, Territory and Conflict Resolution. Law as a problem and Law as a solution. E-book by : Beatrice I. Bonafè., 2 may 2016, Editors»: [Electronic resource] - URL: <https://brill.com/view/title/32784>
- 6 Cedric Ryngaert. Fundaments of jurisdiction»: [Electronic resource] - URL: <https://unijuris.sites.uu.nl/wp-content/uploads/sites/9/2014/12/Fundaments-of-Jurisdiction.pdf>
- 7 Хамид Эль-Сир Аббас Абдель. Практика урегулирования территориальных споров в Африке (международно-правовые аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1998. – 16 с.
- 8 Орлов А.С. Международные территориальные споры: соотношение договорной и судебной форм урегулирования: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.10.- Екатеринбург, 2009. - 226 с.
- 9 Клименко Б.М. Мирное решение территориальных споров. - М. - 1982. – 254 с.
- 10 Martinus Nijhoff. «Les différends territoriaux devant le juge international: Entre droit et transaction » published by Géraldine Giraudeau, Lieden, Boston, 2013»: - URL:

https://books.google.kz/books?id=DTgzAQAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gs_bse_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

11 Cedric Ryngaert. «The Concept of Jurisdiction in International Law»: [Electronic resource] - URL: <https://unijuris.sites.uu.nl/wp-content/uploads/sites/9/2014/12/The-Concept-of-Jurisdiction-in-International-Law.pdf>.

12 Неурегулированные территориальные споры в мире. Справка. // РИА Новости»:– Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20080826/150695029.html#ixzz2uOW0O774>

13 Ashild Kolas, “Burma in the Balance: the Geopolitics of Gas” -Strategic Analysis, vol. 31, Issue 4, July 2007, p.636.

УДК 343.241(574)

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ НАКАЗАНИЯ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

М.Н. Сыздыкова

Магистрант Евразийской юридической академии им. Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы

Аннотация. В статье дается анализ развития уголовного законодательства Казахстана в отношении понятия и признаков наказания. Актуальностью выбранной темы является современное состояние борьбы с преступностью. Этот вопрос является одной из важных задач, стоящих в настоящее время не только перед правоохранительными органами, но и перед всем казахстанским обществом. В борьбе с преступностью государство использует различные методы и меры. Одной из таких мер является наказание. Наказание - это мера государственного принуждения, имеющая свои специфические особенности и цели. С юридической точки зрения наказание является правовым последствием преступления. Преступление и наказание - это два тесно связанных между собой правовых понятия. Наказание, как мера государственного принуждения, применяется только за такое правонарушение, как преступление. Назначение законного, обоснованного и справедливого наказания является важным средством борьбы с преступностью и укрепления правопорядка, способствует исправлению и перевоспитанию осужденных, а также предупреждению совершению новых преступлений как осужденными, так и иными лицами. Наказание призвано охранять от различного рода преступных посягательств права, свободы, законные интересы человека и гражданина, мир и безопасность человечества, собственность, права и законные интересы организаций, общественный порядок и безопасность, окружающую среду, конституционный строй и территориальную целостность Республики Казахстан, а также охраняемые законам интересы общества и государства.

Ключевые слова: наказание, уголовное наказание, преступление, уголовный закон, назначение наказание.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ЖАЗАНЫҢ ҰҒЫМЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада жаза ұғымы мен белгілері қатысты Қазақстанның қылмыстық заңнамасының дамуына талдау жасалады. Таңдалған тақырыптың өзектілігі қылмыстылыққа қарсы күрестің қазіргі жағдайы болып табылады. Бұл сұрақ қазіргі уақытта құқық қорғау органдардың қолында ғана емес, бүкіл қазақстандық қоғамының алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қылмысқа қарсы күресте мемлекет түрлі әдістер мен шараларды қолданады. Мұндай шаралардың бірі жаза болып табылады. Жаза-бұл өзінің ерекше ерекшеліктері мен мақсаттары бар мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Заң тұрғысынан жаза қылмыстың құқықтық салдары болып табылады. Қылмыс пен жаза-бұл өзара тығыз байланысты екі құқықтық ұғым. Мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде жаза қылмыс сияқты құқық бұзушылық үшін ғана қолданылады. Заңды, негізделген және әділ жазаны тағайындау қылмысқа қарсы күрестің және заңдылықты нығайтудың маңызды құралы болып табылады. Сотталғандарды түзетуге және қайта тәрбиелеуге, сонымен қатар сотталғандардың да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстар жасауына жол бермейді. Жаза адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын, заңды мүдделерін, адамзаттың бейбітшілігі мен қауіпсіздігін, ұйымдардың меншігін, құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын мен аумақтық тұтастығын, сондай-ақ заңмен қорғалатын қоғам мен мемлекеттің мүдделерін түрлі қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғауға арналған.

Түйін сөздер: жаза, қылмыстық жаза, қылмыс, қылмыстық заң, үкім.

CONCEPT AND SIGNS OF PUNISHMENT UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article analyzes the development of criminal legislation in Kazakhstan in relation to the concept and features of punishment. The relevance of the chosen topic is the current state of the fight against crime. This issue is one of the important tasks currently facing not only law enforcement agencies, but also the entire Kazakh society. In the fight against crime, the state uses various methods and measures. One of these measures is punishment. Punishment is a measure of state coercion that has its own specific features and goals. From a legal point of view, punishment is the legal consequence of a crime. Crime and punishment are two closely related legal concepts. Punishment, as a measure of state coercion, is applied only for such an offense as a crime. The imposition of lawful, reasonable and fair punishment is an important means of fighting crime and strengthening law and order, contributing to the correction and re-education of convicted persons, as well as preventing the Commission of new crimes by both convicted and other persons. The punishment is intended to protect the rights, freedoms, legitimate interests of a person and citizen, peace and security of mankind, property, rights and legitimate interests of organizations, public order and security, the environment, the constitutional system and territorial integrity of the Republic of Kazakhstan, as well as the legally protected interests of society and the state.

Keywords: punishment, criminal punishment, crime, criminal law, sentencing.

В статье 1 Конституции Республики Казахстан прямо предусмотрено, что высшими ценностями Республики Казахстан являются человек, его жизнь, права и

свободы. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства [1].

Основой уголовного права, как и для всех отраслей права, является Конституция Республики Казахстан, основные положения которой имеют непосредственное отношение к проблемам защиты законных прав и интересов личности, общества и государства от преступных посягательств. Например, в ст. 15 Конституции Республики Казахстан указано, что «Никто не вправе произвольно лишать человека жизни. Смертная казнь устанавливается законом как исключительная мера наказания за особо тяжкие преступления предоставлением приговоренному управомоченному лицу права ходатайствовать о помиловании», или в ст. 13 – «Каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами, включая необходимую оборону» [1].

Республика Казахстан осуществляя борьбу с преступностью использует разнообразные организационные воспитательные, экономические широко привлекая общественность к охране правопорядка. Особое внимание государственные органы и общественность обращают на предупреждение преступлений, их профилактику. Важным средством, которое использует государство в борьбе с преступностью в стране, является уголовное наказание. Оно является одной из мер государственного принуждения, применяемой к лицам, виновным в совершении преступлений [2]. Любое нарушение закона представляет определенную опасность для окружающих, для общества. Но то, что называется преступлением, представляет особую опасность для общества.

Уголовное наказание есть мера государственного принуждения, особенность которой состоит в том, что при исполнении наказания осуществляется специфическое воздействие на осужденного. Исполнение наказания, как правило, изменяет привычный режим жизни осужденного, его отношения с окружающими людьми, имеет определенные морально-психологические последствия [3].

Понятие наказания определяется в ч. 1 ст. 39 УК РК: «Наказание есть мера государственного принуждения назначаемая по приговору суда. Наказание применяется к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и заключается в предусмотренном настоящим Кодексом лишение или ограничение прав и свобод этого лица» [4].

Наказание как вид государственного принуждения характеризуется рядом черт, которые в совокупности присущи лишь этому виду государственного принуждения. Во первых, наказание – это мера государственного принуждения, которая установлена уголовным законом. Уголовный Кодекс Республики Казахстан в статье 40, дает исчерпывающий перечень видов наказания. Другие виды наказания к лицу, совершившему преступление, суд применять не может. А также, и не может увеличить пределы санкции уголовного закона. Зато в исключительных случаях суд может назначить наказание более мягкое, чем предусмотрено законом (ст. 55 УК РК) [4].

Во вторых, система наказаний требует от суда анализа санкции применяемой статьи Особенной части УК РК и решения вопроса о том, все ли указанные в санкции виды наказаний могут быть применены в данном конкретном случае. При решении вопросов о том, какое из двух (или более) наказаний является самым строгим, суд должен исходить из порядка расположения видов наказания в их системе, имея в виду, что каждый вид наказания является более мягким по отношению к наказаниям, расположенным на более низких «ступенях лестницы»

В третьих, уголовное наказание носит публичный характер. Это означает, всякое преступление представляет собой посягательство на сложившихся в обществе правовой порядок, который соответствует нравственным и ценностным ориентирам основной массы членов такого общества и позволяет им реализовывать собственные права и добросовестно выполнять возложенные на них законодательством обязанности, а в связи с этим идентифицируемый в общественном сознании как справедливый. В связи с этим, наказание, будучи формой государственной реакции на преступное поведение, имеет своим назначением восстановление социальной справедливости, нарушенной преступлением и преступником. Наказание должно восприниматься как справедливое самим преступником, то есть оно не должно быть чрезвычайно суровым, чтобы люди не воспринимали его как расправу, но и не быть слишком мягким, так как это создает почву для безнаказанности.

В четвертых, наказание сугубо личное. Это относится только к правонарушителю, и ни при каких обстоятельствах не могут быть переданы другим лицам (например, родители несовершеннолетнего преступника).

В пятых, наказание всегда связано с ограничением прав и свобод лица, совершившего преступление, причиняет ему страдание. Они могут быть физического, морального, материального и иного характера. То есть по своему объективному содержанию наказание – это всегда кара. Любое наказание в той или иной степени должно иметь карательное содержание. Без кары наказание потеряло бы всякое предупредительное значение. Под карой надо понимать принудительную насильственную сторону наказания, то есть причинение предусмотренных законом лишений или ограничение прав и свобод осужденного. Однако причинение наказанием страданий и лишений не является целью при назначении наказания. Уголовный закон специально указывает, что причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства не являются целью наказания (п. 2, ст. 39 УК РК)[2].

В шестых, наказанию, как особой мере государственного принуждения, присущ такой характерный признак, как судимость, которая влечет за собой отрицательные правовые и моральные последствия. Таким образом судимость является правовым последствием применения уголовного наказания. Признание гражданина судимым влечет для него определенные правовые последствия. В отдельных случаях наличие судимости может быть основанием для некоторых ограничений. Если лицо совершает новое преступление, то наличие судимости за первое преступление расценивается как обстоятельство, отягчающее уголовную ответственность и наказание. В соответствии с п. 9 ст. 79 УК РК «Погашение или снятие судимости аннулирует все уголовно-правовые последствия, предусмотренные настоящим Кодексом, за исключением ограничений, установленных назначенным пожизненно дополнительным видом наказания»[2].

Признаком наказания, отличающим его от других мер государственного преступления, следует считать и то, что в наказании судом дается отрицательная не только правовая, но и моральная оценка преступника и совершенного им деяния. Именно поэтому наказание является порицанием (отрицательной оценкой), выраженным от имени государства в адрес лица, совершившего преступление, за содеянное.

Говоря о системе наказаний, следует отметить, что это возможно улучшена в рамках того, что она построена на новой, более прогрессивной принципе и тем, что он включает в себя новую, эффективную наказание вместо прежнего, которая в последние несколько десятилетий практически применяемых. Тем не менее, следует отметить, и

недостатки наказания в Уголовном кодексе. Они, на наш взгляд, это не включает уголовно-исполнительной системы в качестве отдельного вида наказания - пожизненному заключению.

Каждая мера государственного принуждения имеет свое назначение, свои специфические цели. Под целями наказания надо понимать те конечные социальные результаты, которые необходимо достичь посредством установления наказания, его применения и реализации. Конкретные цели наказания вытекают из общих задач, стоящих перед уголовным законодательством Республики Казахстан (ст. 2 УКРК).

Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений, как осужденным, так и другими лицами. Наказание не имеет своей целью причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства [4].

Следовательно, целями наказания являются:

- 1) восстановление социальной справедливости;
- 2) исправление осужденного;
- 3) предупреждение новых преступлений со стороны осужденного (цель специального, частного предупреждения);
- 4) предупреждение преступлений со стороны других лиц (цель общего предупреждения).

Каждый случай применения наказания должен преследовать в совокупности достижение указанных целей. Однако не во всех случаях применения наказания возможно достижение всех целей наказания. Например, при применении судом таких мер наказания, как смертная казнь или лишение свободы на длительный срок за совершение особо тяжкого преступления могут быть достигнуты цели восстановления социальной справедливости, общей и специальной превенции, но цель исправления преступника не достигается.

Таким образом, одной из целей наказания является восстановление социальной справедливости. Как известно, любое преступление нарушает социальную справедливость. Например, человек, используя свои физические преимущества, избил другого, более слабого. В данном случае нарушена социальная справедливость по отношению к потерпевшему.

Суд, назначая виновному наказание, должен стремиться восстановить хотя бы частично социальную справедливость не только применительно к потерпевшему, но и к обществу в целом. Восстановление социальной справедливости достигается карательным свойством наказания. Сама же кара целью наказания не является. Причинение преступнику лишений, страданий должно в некоторой степени успокоить потерпевшего, утвердить в нем веру в то, что нарушенные преступлением его законные интересы и права будут в какой-то мере восстановлены. Например, при похищении имущества потерпевшему будет возвращен похищенный предмет.

Применительно к обществу в целом социальная справедливость восстанавливается тем, что суд, назначая справедливое наказание публично (а судебные процессы в основном проходят в открытых заседаниях), убеждает каждого члена общества в том, что государство способно наказать лицо, нарушившее Уголовный кодекс, и защитить общественный порядок, общественную безопасность, окружающую среду, здоровье населения в целом, без чего невозможно существование всего общества.

Поскольку социальная справедливость провозглашена законом целью наказания, это обязывает суд более вдумчиво относиться к процессу назначения наказания.

Наказание применяется, чтобы удовлетворить чувство справедливости людей, а в ряде случаев и чувство их негодования злодеянием, совершенным преступником. Поэтому суровое, но справедливое наказание часто положительно воспринимается общественностью. И наоборот, назначение несправедливого, несоразмерного наказания не приводит к достижению цели наказания.

Другой важной целью наказания является исправление осужденного. Наличие такой цели свидетельствует о гуманизме уголовного законодательства Республики Казахстан. Исправление следует различать в двух аспектах: 1) во-первых, как сам процесс воспитательного воздействия на осужденного; 2) во-вторых, как результат этого воздействия.

Исправление -это устранение из психики осужденного порочных наклонностей, которые привели его к совершению преступления.

Исправление заключается в том, чтобы перестроить в лучшую сторону психику и поведение осужденного, дать ему возможность освободиться от тех антиобщественных взглядов и привычек, которые проявляются в его поведении и которые могут быть причиной совершения новых преступлений. При исправлении осужденному прививаются такие социально-полезные качества, которыми он не обладал, а также закрепляются те положительные качества, которые когда-то были у него, но со временем утрачены им. К ним можно отнести уважительное отношение к личности, ее нравам и интересам, к правопорядку, установленному в обществе,

Процесс исправления начинается еще в ходе предварительного расследования, но более интенсивно он происходит во время судебного заседания. Затем при назначении конкретного вида наказания процесс исправления протекает в ходе исполнения этого наказания.

Различные меры наказания предполагают и различные средства, методы и пути исправления. Как сами меры наказания, так и средства исправления, перевоспитания должны применяться с учетом совершенного преступления, личности осужденного.

При лишении свободы основными средствами исправления являются режим лишения свободы, труд, профессиональное образование и профессиональная подготовка осужденных, воспитательная работа. Применяются и иные средства исправительного воздействия: самодеятельные организации осужденных, культурно-просветительская работа и иная деятельность.

Цель исправления осужденного тесно связана с целью восстановления социальной справедливости. Если назначенное наказание чрезмерно суровое или незаслуженно мягкое, то это не только помешает восстановлению социальной справедливости, но и повредит процессу исправления осужденного, так как от незаслуженно сурового наказания он ожесточится, а от чрезмерно мягкого наказания у него появится, а то и закрепится уверенность в том, что можно и впредь совершать преступления и избегать более сурового наказания, которое он заслужил.

Самостоятельной, но тесно связанной с целью наказания является цель специального (частного) предупреждения. Ее смысл и сущность заключаются в предупреждении нового преступления со стороны осужденного. Она обращена непосредственно к лицу, совершившему преступление.

Цель специального предупреждения достигается следующим образом. Во-первых, осужденный лишается физической возможности совершить новое преступление.

Во-вторых, цель специального предупреждения достигается посредством устрашения наказанием. Устрашение наказанием зависит от неотвратимости наказания. Человека может удерживать от совершения преступления сознание того, что ему не избежать нового наказания за вновь совершенное им преступление.

В-третьих, цель специального предупреждения достигается путем исправительного воздействия на психику осужденного в процессе отбывания наказания, которое, в конечном итоге, исправляет осужденного.

Цель общего предупреждения заключается в том, чтобы посредством наказания предупредить совершение преступлений не со стороны осужденного, а со стороны других лиц, главным образом граждан, в сознании которых нет должной устойчивости к соблюдению требований законов. В отличие от специального, частного предупреждения эта цель обращена не к отдельному лицу, совершившему преступление, а к иным неустойчивым лицам, а также к имеющим склонность нарушать законы и иные нормативные акты. Угроза наказанием или применением его в случае совершения преступления оказывает сдерживающее, предупредительное воздействие на сознание и поведение таких лиц, заставляют их отбросить мысль о совершении преступления.

Таким образом, уголовное наказание – это мера государственного принуждения, установленная в уголовном законе, применяемая судом от имени государства к лицам, совершившим преступления, обладающая свойством кары за содеянное и выражающая от имени государства отрицательную оценку виновного и его деяния.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан [Электрон.ресурс]. - URL:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
- 2 Борчашвили И.Ш., Пенчуков В.А. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Караганда, 2002. - 520 с.
- 3 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы / А.Н.Ағыбаев. 2-бас. - Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 282 б.
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. [Электрон. ресурс]. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

УДК 345: 577.16-95

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БОРЬБЫ С НАРКОБИЗНЕСОМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Э.Тен

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы,
ten@mail.ru*

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены вопросы профилактики наркопреступлений. Автором раскрыта сущность рассматриваемого вида борьбы с

преступностью. На сегодняшний день профилактика преступлений занимает главное место в системе принимаемых мер в борьбе с преступностью. С учетом изложенного, автором проведен углубленный анализ наркоситуации в городе Алматы. Автор отразил криминогенную ситуацию в республике и пришел к выводу о том, что на сегодняшний день имеет место множество пробелов, как правового, так и организационного характера, которые существенным образом влияют на качество борьбы с наркобизнесом. Исследователь отмечает, что на сегодняшний день в незаконном обороте имеет место употребление наркотических средств, которые в Республике Казахстан не являются запрещенными. В этой связи существует необходимость их запрещения на территории Республики Казахстан. Помимо изложенного, среди юристов нет единой точки зрения относительно необходимости запрета различных приборов и приспособлений, предназначенных для курения наркотических веществ растительного происхождения. Установлено, что исторически такие приборы были предназначены для употребления опиума, в связи с чем работники полиции неоднозначно отмечали необходимость их запрета на территории Республики Казахстан.

Ключевые слова: профилактика уголовных правонарушений; превенция; наркопреступления; виктимология; криминалистическая профилактика преступлений; оперативно-розыскная профилактика преступлений; криминологическая профилактика.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА НАЗАРЛЫҚ ҚОЛДАНУҒА ҚАРСЫ КҮШІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Түйіндеме. Осы бапта терроризмнің алдын алу мәселелері қаралды. Автор қылмыспен күрестің қарастырылып отырған түрінің мәнін ашты. Бүгінгі күні қылмыстың алдын алу қылмыспен күресте қабылданатын шаралар жүйесінде басты орын алады. Баяндалғанды ескере отырып, автор Алматы қаласындағы есірткі ахуалына терең талдау жүргізді. Автор республикадағы криминогендік жағдайды бейнелеп, бүгінгі күні Есірткі бизнесіне қарсы күрестің сапасына елеулі түрде әсер ететін құқықтық және ұйымдастырушылық сипаттағы көптеген олқылықтардың орын алып отырғандығы туралы қорытындыға келді. Зерттеуші бүгінгі таңда заңсыз айналымда Қазақстан Республикасында тыйым салынған есірткі құралдарын пайдалану орын алып отырғанын атап өтті. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының аумағында оларға тыйым салу қажеттігі бар. Жоғарыда айтылғандардан басқа, заңгерлердің арасында өсімдік тектес есірткі заттарының темекі шегуіне арналған түрлі аспаптар мен құрал-саймандарға тыйым салу қажеттігіне қатысты бірыңғай көзқарас жоқ. Мұндай құралдардың опиумды пайдалануға арналғаны анықталды, осыған байланысты полиция қызметкерлері Қазақстан Республикасының аумағында оларға тыйым салу қажеттігін бір мәнді атап өтті.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу; превенция; есірткі қылмыстары; виктимология; қылмыстың криминалистикалық алдын алу; қылмыстың жедел-іздістіру алдын алу; криминологиялық алдын алу

CURRENT STATE OF THE FIGHT AGAINST DRUG ABUSE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. In this article considered the issues of prevention of narkoprestuplenij. The author reveals the essence of the considered type of crime fighting. Today, crime prevention

occupies the main place in the system of measures taken in the fight against crime. Taking into account the above, the author conducted an in-depth analysis of the drug situation in Almaty. The author reflected the criminal situation in the Republic and came to the conclusion that today there are many shortcomings, both legal and organizational, which significantly affect the quality of the fight against drug trafficking. The researcher notes that today the use of narcotic drugs, which are not prohibited in the Republic of Kazakhstan, takes place in illegal traffic. In this regard, there is a need to prohibit them on the territory of the Republic of Kazakhstan. In addition to the above, there is no common point of view among lawyers regarding the need to ban various devices and devices intended for Smoking narcotic substances of plant origin. It was established that historically such devices were intended for the use of opium, and therefore police officers ambiguously noted the need to ban them on the territory of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: crime prevention; prevention; drug crimes; victimology; forensic crime prevention; operational-search crime prevention; criminological prevention

Департаментом внутренних дел города Алматы систематически проводятся мероприятия, направленные на борьбу с наркобизнесом. Вместе с тем, анализ нормативно-правовых актов и состояния оперативно-следственной практики свидетельствует о наличии ряда проблем, существенно затрудняющих деятельность правоохранительных органов по выявлению, раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств.

В 2019 году сотрудниками Департамента в 26 наиболее посещаемых клубах г.Алматы («Дафрик», «Петролиум», «Газ», «Жесть», «Реал», «Эсперанза», «Шиша», «Метро», «Sweet g spice», «НЗ Мелодия», «Гранд опера», «Платинум», «Копя Кабана», «Диско 80», «Пионерская правда», «5 Оборотов», «Виолет», «Чикаго», «Шадюу», «Сигара», «Гоу-гоу», «Дибо», «Старс Клуб», «Ретро Шлягер», «Гоголь», «Давинчи») проведено 107 профилактических мероприятий, в результате которых было выявлено 8 фактов незаконных операций с наркотическими средствами. При этом, 3 октября 2010 года в ночном клубе «Пионерская правда» у гр.Наджаф З.А. были обнаружены и изъяты курительные смеси «Миксы» в количестве 3-х штук.

Кроме того, в истекшем году было выявлено 5 фактов хранения курительных смесей (миксов), ввезенных на территорию Республики Казахстан из зарубежных государств, из них 1 факт выявлен силами ДВД г.Алматы (при досмотре автотранспорта на пересечении улиц Шолохова-Сауранбаева) и 4 факта – совместно с Департаментом таможенного контроля по г.Алматы (при досмотре международной почтовой корреспонденции). В общей сложности в ходе проведенных оперативно-розыскных мероприятий было обнаружено и изъято 2 кг 150,12 граммов курительных смесей [1, с.11].

Согласно заключениям экспертов МЮ Республики Казахстан, изъятые вещества содержат синтетический каннабиноид «JWH-018», который является аналогичным по психотропному действию компоненту марихуаны «тетрагидроканнабинол».

Вместе с тем, по вышеуказанным фактам органами предварительного расследования приняты решения об отказе в возбуждении уголовного дела за отсутствием состава преступления, поскольку курительные смеси (миксы) не включены в список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в соответствии с законодательством РК, и Единой конвенцией о наркотических средствах 1961г. с поправками, внесенными в нее в соответствии с

Протоколом 1972г. (ст.1 Закона РК от 10 июля 1998 года № 279-І «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими») [2, с.21].

Для проведения химической экспертизы через возможности ЦАРИКЦ, образцы курительных смесей также были направлены в Управление ООН по наркотикам и преступности.

По информации, предоставленной ЦАРИКЦ, курительные смеси с аббревиатурой «Spice Diamond», «Smoke», «Genie, Sen Cation», «Domains chocolate», «Jan Rush», «Spice», «Effie» получили широкое распространение в странах Европы, Северной Америки, Зеландии начиная с 2002 года. Употребление данных смесей вызывает одурманивающий эффект, схожий с воздействием, вызываемым в результате курения марихуаны.

При проведении соответствующих исследований в лабораториях Германии и Франции, содержание тетрагидроканнабинола (ТГК - основное действующее вещество марихуаны) в курительных смесях обнаружено не было. Вместе с тем, в исследуемых образцах обнаружены большие концентрации синтетических каннабиноидов, превосходящих по своему воздействию ТГК, то есть основное действующее вещество марихуаны.

Таким образом, вред, причиняемый гражданам в процессе употребления курительных смесей (миксов), намного превышает ущерб, который наступает впоследствии употребления марихуаны, признанной мировым сообществом и законодательством Республики Казахстан наркотическим средством (Таблица 1.Список наркотических средств и психотропных веществ, использование которых в медицинских целях запрещено).

Для криминализации незаконного хранения и приобретения курительных смесей (миксов) необходимо включение их в перечень наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан. Необходимо дополнить списки наркотических средств курительными смесями (миксами): «Spice Diamond», «Smoke», «Speise Gjld», «Domains chocolate», «Jan Rush», «Spice», «Effie».

Вызывает беспокойство стихийная торговля насвая, который стал традиционным изделием для Центральной Азии. Основными составляющими насвая являются табак и щелочь (гашеная известь). Также в состав продукта могут входить растительное масло и другие компоненты. Для улучшения вкуса могут добавляться приправы. При кустарном изготовлении насвая в качестве щелочи вместо гашеной извести может применяться зола растений.

В переводе с узбекского насвай означает «рвем башню», поскольку его употребление вызывает психологическую зависимость. Потребители описывают следующие краткосрочные последствия потребления насвая: сильное местное жжение слизистой ротовой полости, тяжесть в голове, а позднее и во всех частях тела, апатия, резкое слюноотделение, головокружение, расслабленность мышц. Эффект наступает через 3-15 минут.

Этот вид психоактивных веществ зачастую используют спортсмены, которым нельзя употреблять алкоголь и курить. Он популярен в студенческих общежитиях. В продажу насвай поступает в виде маленьких «шариков» или «палочек», пластичной массы или порошка, цвет продукта грязно-зелёный.

Распространены факты употребления насвая в высших и средних учебных заведениях, а также в школах. Нередко учащиеся пребывают на уроках и лекциях в

состоянии кратковременного наркотического опьянения. Очень часто можно встретить факты употребления насвая мигрантами, особенно из стран Средней Азии.

Первоначально насвай подлежал изъятию на предмет установления относимости к наркотическим средствам. Например, 16 мая 2006 года в Акимат г.Алматы поступила информация из Департамента здравоохранения г.Алматы о том, что согласно экспертного анализа, проведенного лечебно-профилактическим центром «Акниет», в составе вещества «насвай» содержится наркотическое средство - марихуана.

С целью проверки данной информации 17 мая 2006 года в Центральной (Алматинской) научно-производственной лаборатории судебной экспертизы МЮ РК была проведена судебно-химическая экспертиза. Согласно заключению экспертов Замковой В.В. и Ерниязова Г.Б. от 19.05.07г. за №4168, представленное на исследование вещество является жевательным табаком «насвай», весом 15,82 грамма, в состав которого входят следующие компоненты: никотин, карбонат кальция, гипс, древесная зола и хлопковое масло.

Таким образом, насвай является табачным изделием, под которым в законе понимается любое изделие, содержащее табак (никотиносодержащее растение, используемое для производства табачных изделий), за исключением фармацевтической продукции, содержащей никотин (пп.100, 101 ст.1 Кодекса РК «О здоровье народа и системе здравоохранения»).

Вместе с тем, употребление насвая представляет потенциальную опасность для здоровья населения, что свойственно наркотикам. Медики предупреждают, что употребление насвая вызывает никотиновую зависимость. А содержание в его составе извести и растительных добавок приводит к тяжелым последствиям. Насвай наносит удар по слизистой рта и желудочно-кишечному тракту, вызывая рак ротовой полости и гортани.

Принимая во внимание вышеуказанные факторы, ставя превыше всего приоритет здоровья нации, крест на насвае поставила Туркмения. Туркмения стала первой страной в Средней Азии, где его полностью (изготовление, приобретение, потребление и завоз) запретили. От всех смесей, кроме классических, давно отказались в Евросоюзе.

В Российской Федерации насвай окрестили «пометом в законе», «легким наркотиком». Депутатами Государственной Думы неоднократно предлагалось включить насвай, а также другие некурительные табачные изделия, изготовленные из табака, извести и прочего нетабачного сырья, в перечень наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров, поскольку его употребление вызывает наркотический эффект.

В этой связи целесообразно рассмотреть возможность криминализации деяний, связанных со сбытом насвая.

В целях реализации требований, изложенных в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», Департаментом внутренних дел систематически проводятся мероприятия совместно с представителями Алматинского городского Центра формирования здорового образа жизни, НДП «Нур-Отан» и общественности, направленные на выявление нарушений антитабачного законодательства.

С начала текущего года во всех районных управлениях внутренних дел для проверки соблюдения норм антитабачного законодательства в ночных клубах, ресторанах, кафе и других увесилительных заведениях создано 35 групп из числа участковых инспекторов и инспекторов по делам несовершеннолетних.

Всего с начала текущего года проверено 1220 ресторанов, кафе, баров, 28 ночных клубов, расположенных на территории города. В 119 увеселительных заведениях выявлены факты курения в залах, по которым к административной ответственности за нарушение ч.1 ст. 336-1 КоАП Республики Казахстан привлечено 207 посетителей, наложено штрафов на сумму свыше 300 тысяч тенге.

На сегодняшний день существует несколько диаметрально противоположных точек зрения относительно законности использования кальянов.

На сайте электронного Правительства РК (e.gov.kz) размещен ответ Министра здравоохранения РК от 1 января 2009 года на вопрос Председателя ОИПиЮЛ "Евразийская ассоциация предпринимателей" Алдангарова Ж.Т. от 6 ноября 2009 года № 23018.

По разъяснению Министерства здравоохранения «кальян является аксессуаром, предназначенным для курения, также как и мундштук, трубка, зажигалка, пепельница и прочие. Согласно Кодексу о здоровье народа и системе здравоохранения «табачное изделие – любое изделие, содержащее табак, за исключением фармацевтической продукции, содержащей никотин, соответственно, табак для курения кальяна относится к табачным изделиям.

В соответствии с пунктом 6 статьи 159 Кодекса, курение табачных изделий в пунктах общественного питания; неустановленных местах в поездах местного и дальнего сообщения, на судах воздушного, морского и речного транспорта, а также в салонах городских, междугородних автобусов, маршрутных такси и городского электротранспорта; зданиях аэропортов, железнодорожных, автомобильных и водных вокзалов не запрещается в случаях, если для курения выделены специальные оборудованные места.

В случаях, если для курения выделены специальные оборудованные места, такие места, должны быть оборудованы в соответствии с требованиями нормативных правовых актов в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения.

Посетители пунктов общественного питания имеют право курить табачные изделия, в том числе кальян, только в специально оборудованных местах, предназначенных для курения».

В соответствии с Планом разработки технических регламентов, утвержденных постановлением Правительства Республики Казахстан от 4 мая 2007 года № 361, разработан проект Технического регламента «Требования к безопасности табака и табачных изделий», в котором предусмотрено определение табака для кальяна как «вид курительного табачного изделия, предназначенного для курения с использованием кальяна и представляющего собой смесь резаного или рваного сырья для производства табачных изделий с добавлением или без добавления нетабачного сырья и иных ингредиентов».

Табак для кальяна в г.Алматы представлен главным образом двумя формами - обычный табак, содержащий много никотина и табак, пропитанный различными ароматизированными фруктовыми добавителями. Причем в некоторых постсоветских государствах ряд ароматизированных добавителей относится к категории наркотических средств. Изложенное вызывает опасения и необходимость выявления указанных средств и решения вопроса об отнесении их к категории наркотических.

К примеру, Правительство Российской Федерации включило в перечень наркотических средств ряд компонентов курительных смесей. В обновленный перечень наркотических и психотропных веществ, запрещенных к обороту, попали такие распространенные компоненты курительных смесей, как лист шалфея предсказателей

(лист растения вида *Salvia Divinorum*) - сальвинорин А, семена розы гавайской (семена растения вид *Argyrea Nervosa*), цветки и листья голубого лотоса (цветки и листья растения вида *Nymphaea Caerulei*).

Употребление вышеуказанных нетабачных смесей, запрещенных к обороту в Российской Федерации, связано с завозом кальянов, которые все молодежные клубы и рестораны стали выставлять на показ. Не исключена возможность оборота указанных средств на территории Республики Казахстан.

Мало кто знает, что «кальян», исходя из данных специальной литературы, предназначен для курения опия. Именно кальяны являются частью криминальной субкультуры стран Ближнего и Дальнего Востока, Арабских Эмиратов, где начинались традиции курения опия, которые впоследствии распространились в Китай и другие страны. В употребляемом с помощью кальяна табаке содержится нервный яд – никотин, угарный газ, соли тяжелых металлов и другие вредные химические элементы. К примеру, выкуривание одной порции кальяна (25 гр) приравнивается к выкуриванию трех пачек сигарет.

С учетом вышеизложенного, целесообразно в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» предусмотреть запрет на использование кальяна в общественных местах, как средство, усиливающее действие никотина, используемое для табакокурения с добавлением наркотических средств.

Разрешение всех вышеизложенных предложений положительно скажется на состоянии борьбы с коррупцией в Республике Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Архивные материалы Департамента внутренних дел г.Алматы за 2010-2011гг. – 150 с.
- 2 Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279-І «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими». – Алматы: Издательство «НОРМА-К», 2020. – 76 с.

УДК 347.6

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОФОРМЛЕНИЯ НАСЛЕДСТВЕННОГО ПРАВОПРЕЕМСТВА

Т.А. Шаяхметова

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан,
г.Талдыкорган*

Аннотация. Специфика данной статьи состоит в том, что она составлялась на основе относительно новой законодательной базы, касающейся наследства. В статье рассматриваются и анализируются правовая природа завещания, принципы завещания как основания наследования, которые раскрывают сущность завещания как главного основания наследования по завещанию и его правовое значение. Затрагиваются правовые последствия несоблюдения данных принципов. Особое внимание уделяется принципу завещания, характеризующего его как одностороннюю сделку, позволяющую

определить юридическую судьбу имущества завещателя после его смерти, завещание рассматривается как особый односторонний волевой акт лица по распоряжению своими правами и обязанностями на случай смерти и один из способов распоряжения имуществом граждан. На практике удостоверение завещаний - один из самых распространенных видов действий в сфере гражданско – правовых отношений. В статье подробно исследуется институт гражданского права как наследование по завещанию. Для решения данной цели мною поставлены следующие задачи: раскрытие сущности завещания, рассмотрение содержания, форм, а также вопросов приобретения завещания, анализ судебной практики по делам о наследовании по завещанию, исследование законодательства РК в области наследственного права, выявлены проблемные вопросы, возникающие в правоприменительной практике судов, выработаны предложения по совершенствованию организационно-правовых мер в части наследственных отношений.

Ключевые слова: Наследство; наследовании по закону; наследовании по завещанию; договор; сделка; нотариус; наследники; регистрация прав на наследство.

МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ МИРАСҚОРЛЫҚТЫҢ РЕСІМДЕЛУІ ТУРАЛЫ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Түйіндеме. Бұл мақаланың ерекшелігі мұраға қатысты жаңа заңнамалық базаның негізінде жазылған. Мақалада өсиеттің басты негізі ретінде және оның құқықтық маңызын ашатын өсиеттің құқықтық табиғаты, принциптері және мәні қарастырылады. Құқықтық салдардың сақтамаудың қағидаттары айқындалған өсиет қалдырушы қайтыс болғаннан кейін оның мүлкін заңдық тағдырын анықтауға мүмкіндік беретін бір жақты мәміле ретінде сипатталатын өсиет принципіне ерекше назар аударылады, өсиет адамның қайтыс болған жағдайда өзінің құқықтары мен міндеттеріне билік ету жөніндегі ерекше бір жақты ерікті актісі және азаматтардың мүлкіне билік ету тәсілдерінің бірі ретінде қарастырылады. Іс-тәжірибе жүргізу барысында өсиеттерді куәландыратын-азаматтық-құқықтық қатынастар саласындағы ең көп таралған іс-әрекеттердің бірі. Мақалада азаматтық құқықтық институты өсиет бойынша мұрагерлік ретінде толық зерттелді. Осы мақсатты шешу үшін мен мынадай міндеттер қойдым: өсиеттің мәнін, мазмұнын, нысандарын ашу, сондай-ақ өсиетті алу мәселелерін қарау, өсиет бойынша мұрагерлік туралы істердің сот тәжірибесін талдау, ҚР мұрагерлік құқық саласындағы заңнамасын зерттеу, соттардың құқық қолдану тәжірибесінде туындайтын проблемалық мәселелер анықталып, ал мұрагерлік қатынастар бөлігінде ұйымдастыру-құқықтық шараларды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйін сөздер: Мұра, заңды мұрагерлік, өсиет бойынша мұрагерлік, шарт, мәміле, нотариус, мұраға құқықты тіркеу.

SOME PROBLEM ISSUES OF INHERITANCE SUCCESSION ENTAIL REGISTRATION

Abstract. The specificity of this article is that it was drawn up on the basis of a relatively new legal framework concerning inheritance. The article discusses and analyzes the legal nature of the testament, the principles of the testament as the basis for inheritance, which reveal the essence of the bequest as the main basis for inheritance under the testament and its legal significance. The legal consequences of non-compliance with these principles are

discussed. Special attention is paid to the principle of the probate, which characterizes it as a unilateral transaction that allows determining the legal fate of the testator's property after his death. The bequest is considered as a special unilateral act of probate of a person to dispose of their rights and obligations in the event of death and one of the ways to dispose of the property of citizens. In practice, the certification of testaments is one of the most common types of actions in the field of civil law relations. The article examines in detail the institution of civil law as inheritance by testament. For this purpose I have set the following goals: to discover the nature of the bequest, consideration of the content, forms and issues purchase testaments, analysis of judicial practice in cases of inheritance by probate, and study of the legislation of Kazakhstan in the field of inheritance law, revealed the problems that arise in law enforcement practice of the courts, proposals for the improvement of organizational and legal measures is in part hereditary relations.

Keywords: Inheritance; inheritance by law; inheritance by testament; contract; transaction; notary; heirs; registration of inheritance rights.

Правопреемство, являясь составным элементом наследования, сопровождает каждую общественно-экономическую формацию и актуально в любом государстве. Вместе с тем, практика свидетельствует, что споры о правопреемстве в наследственных отношениях всегда были одним из наиболее трудноразрешимых даже в отношении традиционных объектов наследственного права. В связи с чем, для большинства людей вопросы наследственного преемства приобрели такие аспекты, которые обусловили необходимость принципиального обновления правовой регламентации института наследования.

Прежде всего дадим определение самому правоотношению наследования. Под наследованием следует понимать переход имущества умершего гражданина (наследодателя) другому лицу (лицам) - наследнику (наследникам) в соответствии нормами наследственного права. Наследство выдается в случае смерти наследодателя, поэтому важными моментами являются место открытия наследства (последнее место жительства наследодателя, а если не известно - место расположения имущества) и время открытия наследства (день смерти указанного лица). Регистрация прав на наследство осуществляется по истечении шестимесячного периода после открытия наследства. Для этого наследники обращаются в нотариальную контору по месту открытия наследства. Таким образом, если в наследство входит недвижимое имущество, находящееся за пределами места открытия имущества, то регистрация прав также является местом открытия имущества. Нотариус выдает по просьбе наследников свидетельство о праве на наследство, которое является юридическим документом. Допускается выдача таких справок до истечения шестимесячного срока, если у нотариуса имеются данные о том, что, кроме лиц, подавших заявление на выдачу сертификата, другие наследники в отношении имущества или имущества отсутствуют. В случае указания наследства в завещании имущества, переданного каждому наследнику, каждому из них выдается свидетельство о наследстве на причитающуюся часть наследства.

В гражданско-правовой науке понятие наследования по завещанию дается как наследование на условиях и в порядке, определенных волею наследодателя в соответствии с законом. Будучи составленным наследодателем, при его жизни, завещание в совокупности с фактом смерти наследодателя образуют тот сложный юридический состав, который и порождает наследственные правоотношения, именуемые наследование по завещанию [1,308]. В соответствии с п.2ст.1046 ГК РК

каждый гражданин может оставить по завещанию все свое имущество или часть его (не исключая и предметов обычной домашней обстановки и обихода) одному или нескольким гражданам, как входящим, так и не входящим в круг наследников по закону, а также юридическим лицам или государству. Заметим, что в силу п.4 этой же статьи 1046 Гражданского кодекса наследодатель вправе в завещании лишить права наследования одного, нескольких или даже всех наследников по закону (за исключением лиц, имеющих право на обязательную долю в наследстве). Действующее законодательство содержит определение понятия завещание. Так согласно п.1 ст.1046 ГК РК завещанием признается волеизъявление гражданина по распоряжению принадлежащим ему имуществом на случай смерти [2].

При наследовании по закону и при наследовании по завещанию, если в состав наследия, из-за каждого наследника, в завещании не указан, и раздел имущества между наследниками не был произведен, имущество оформляется на наследников общей долевой собственности. В связи с этим при необходимости деление наследственного имущества должно осуществляться до выдачи свидетельства о праве на наследство. В разделе каждый наследник может получить свидетельство о праве наследования на отдельное имущество. Если до оформления прав на наследство, имущество не было разделено, и наследники получили свидетельства о праве на наследство в общей долевой собственности, после регистрации таких документов, раздел может быть сделано в соответствии с правилами раздела общего имущества. В этих случаях новые свидетельства о наследовании не требуются. Юридические документы должны быть признаны как свидетельство о праве наследования на общую собственность и соглашение о делении или решении суда[3,18].

Для выдачи свидетельства о наследстве, если имущество или имущественные права подлежат регистрации (ценные бумаги, транспортные средства, недвижимость), нотариус выдает справку при наличии документов, подтверждающих права собственности. При применении этой нормы возникает ряд вопросов теоретического и практического характера. В частности, в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 25 декабря 1995 г. "О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним" в республике введена система обязательной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним. В соответствии со статьей 3 настоящего Указа права на недвижимое имущество, указанные в пунктах 1-8 пункта 1 статьи 2, не считаются возникшими без государственной регистрации. При отсутствии знака регистрационного органа о регистрации прав на недвижимое имущество нотариальные органы отказывают наследникам в выдаче свидетельств на такое имущество. В связи с вышеизложенным возник вопрос, в каких случаях предъявляются требования нотариуса о необходимости государственной регистрации прав на недвижимое имущество, часть имущества, законно, а в каких нет?

В соответствии с пунктом 2 статьи 33 Указа "о государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним", права, возникшие до вступления в силу Указа, признаются действительными при условии, что они соответствуют требованиям законов в силу, по мере их появления. В связи с установленным, в случаях, когда права появились до 1 марта 1996 г. (дата вступления в силу постановления о регистрации), не требующего регистрации, нотариусы должны выдавать свидетельство о наследовании без указаний органа регистрации при условии, что юридические документы соответствуют требованиям к нему на момент возникновения права [4,24].

Сделки с некоторыми правами на недвижимое имущество требовали регистрации и до введения постановления о регистрации. В частности, в соответствии со статьями 226, 249, 251 и 331 гражданского кодекса Кас нотариальному удостоверению и регистрации в местных исполнительных предметом договоров купли-продажи, мены, дарения, с условием об отчуждении ренты домов, находящихся в городе или в деревне работу, если хотя бы одной из сторон является гражданин. Требования к нотариальному удостоверению договоров купли-продажи или дарения квартир, расположенных в городе или рабочем поселке, установлены пунктом 2 статьи 17 Жилищного кодекса от 1 июля 1992 года., который был отменен законом от 16 апреля 1997 г. "О жилищных отношениях" не содержит норм, устанавливающих требования к нотариальному удостоверению и государственной регистрации сделок с местным жильем. Поскольку особая часть Гражданского кодекса официально не была отменена до вступления в силу норм специальной части нового Гражданского кодекса Республики Казахстан, после отмены Жилищного кодекса 1992 года. Таким образом, нотариальные органы имеют право требовать нотариального удостоверения и регистрации в местных органах исполнительной власти следующих сделок с недвижимостью:

1) договоры купли-продажи, обмена, дарения, с условием отчуждения аннуитетных домов, находящихся в городе или рабочем поселке, если хотя бы одна из сторон является гражданином, при условии, что такие договоры заключены после вступления в силу Гражданского кодекса Украины.;

2) договоры купли-продажи или дарения квартир находятся в городе или рабочем поселке, если одна из сторон является гражданином, при условии, что такие договоры заключены с 01.11.92 г. (дата вступления в силу Жилищного кодекса РК).

С 1 марта 1995 г., с даты вступления в силу ГК РК (общая часть), подлежат регистрации не только сделки с недвижимостью, но и иные права на недвижимое имущество, предусмотренные статьей 118 ГК РК. Однако в Гражданском кодексе Демократической Республики Конго не были определены органы, которые осуществляли бы такую регистрацию. Существующие в практике управления по оценке и оформлению недвижимости такие полномочия не были наделены. С 1 марта 1996 г., со дня вступления в силу постановления о регистрации, регистрация прав на недвижимое имущество была поручена органам регистрации Министерства юстиции Республики Казахстан. Требования ГК РК и постановления о регистрации при государственной регистрации прав на недвижимое имущество и занимающихся им до создания фактической регистрации органов РК Минюста не могут быть выполнены, так как такие органы, как регистрационный орган Минюста, были зарегистрированы только после принятия постановления Правительства РК от 15 августа 1997 года. "О преобразовании учреждений и предприятий по оценке и регистрации недвижимости в государственные предприятия» агентства недвижимости центров по регистрации недвижимости и юридических лиц Министерства юстиции Республики Казахстан".

Так, по сути, они были созданы только осенью 1997 года. до создания этих органов, регистрацией недвижимого имущества (кроме земельных участков) занимались управление оценкой и регистрацией недвижимого имущества, которое они были созданы в соответствии с постановлением Совета Министров Республики от 10 января 1995 года. № 30 «Об оценке и регистрации недвижимости». Этим решением утвержден Порядок государственной оценки и регистрации недвижимого имущества, в соответствии с пунктом 1 которого государственная оценка и регистрация недвижимого имущества в Республике Казахстан осуществляется с целью определения

суммы, объективной стоимости и выявления имущественных прав юридических лиц и таким образом, можно сделать вывод, что до создания регистрационных органов Министерства юстиции в Казахстане не создавались органы, осуществляющие регистрацию недвижимого имущества., в соответствии с возложенными на них функциями будет осуществляться регистрация прав на недвижимое имущество и сделка с ними [5,18].

В связи с вышеизложенным, в настоящее время в Республике Казахстан возникла необходимость дать официальное толкование норм о дате введения в стране системы обязательной государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним. По нашему мнению, дата введения системы регистрации должна признать дату создания органов регистрации. Исходя из этого, нотариально-правовые органы должны иметь в виду, что если права на недвижимое имущество возникли до указанных сроков, то они должны быть поддержаны без государственной регистрации, если после-с момента такой регистрации (за исключением случаев, когда в соответствии с действующим законодательством некоторые сделки с недвижимостью требовали регистрации в органах исполнительной власти) [6, 118].

Государственная регистрация прав на недвижимость и сделок в Казахстане носит безопасный характер. В связи с этим на практике существует множество случаев, когда наследодатель умирает, не успев зарегистрировать эти права. В настоящее время нотариальные органы не делают для наследников прав на недвижимое имущество, утверждая, что без государственной регистрации права не считаются причитающимися. Между тем, следует иметь в виду, что право на регистрацию прав на недвижимое имущество является частью имущества наследодателя и может осуществляться наследниками. При этом возникает вопрос о том, кому такие права должны быть зарегистрированы: сначала наследодателю или сразу наследнику. До внесения изменений и дополнений в Гражданский Кодекс закона от 2 марта 1998 г. "О внесении изменений и дополнений в Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть)", не допускается регистрация прав на покойного наследодателя, поскольку в соответствии с пунктом 1 статьи 22 постановления о регистрации (в редакции от 12 ноября 1997 г.) В таких случаях при регистрации прав на наследодателя после его смерти права возникали бы у умершего лица. В настоящее время пункт 1 статьи 155 Гражданского кодекса РК изложены в следующей формулировке: «операции, платежи, которые должны быть компенсированы в соответствии с действующим законодательством штата или другой регистрации в, в том числе сделок, чтобы создать, изменить или прекратить права, перечисленные в первой части пункта 2 статьи 118 Кодекса, считаются совершенными после их регистрации, если иное не предусмотрено законодательными актами". Поэтому, если это установлено законом, права лица могут возникать не с момента регистрации, а в другое время, установленное на основании законодательного акта. В частности, в соответствии со статьей 1072 ГК РК наследник приобретает право на свое наследство или его часть (долю) с момента открытия наследства, если впоследствии не откажется от наследства, не будет лишен права на наследство и не потеряет права на наследство из-за недействительности завещательного приказа о назначении его наследника. ГК РК впервые установила презумпцию принятия наследства, если не было обстоятельств, перечисленных в этой статье. Принятие наследства наследнику следует отнести к односторонним предложениям, поскольку оно является актом воли субъекта гражданского права, направленным на возникновение в его отношении гражданских прав и обязанностей. В

связи с этим возникновение права наследника признается не со дня государственной регистрации прав наследника, а с момента открытия наследства.

Однако романы в ГК РК не позволяют разрешить ситуацию с правами наследников, если права наследодателя на момент открытия наследства не были зарегистрированы. В судебной практике известны случаи, когда такие права наследникам признавались на основании решения суда. По закону ситуация может быть разрешена одной из двух моделей. Можно передать наследникам право на регистрацию прав наследодателя. При этом переход прав наследникам будет осуществляться по общей процедуре. Если это закреплено в законодательном акте такой модели, возникнет проблема при определении времени, когда права наследодателя считаются возникшими. В данной ситуации можно установить, что права наследодателя возникают с момента начала юридического факта (правового состава), который лежит в основе права. Например, если наследодатель за год до открытия недвижимости нотариально заверил договор купли-продажи недвижимости, но не зарегистрировал, то дата права будет признана датой нотариально заверенного договора.

Тем не менее, если права наследодателя не были зарегистрированы на момент открытия наследства, то при такой модели, наследник пойдет на все обвинения, прав, на это имущество (включая налоги, связанные с владением имуществом и т.д.). На этом этапе можно допустить вариант, при котором права наследодателя, считаются отправленными от даты до даты открытия наследства. Например, если наследство было открыто 09.12.97, то права на него будут считаться вытекающими из 08.12.97. В этой модели также могут возникнуть проблемы с определением субъектов, которым могут быть доверены ограничения прав на эту недвижимость (расходы на содержание, которые имели место с момента фактического владения имуществом и т. д.). Теоретически возможна и модель, при которой без регистрации прав наследодателя права такого имущества сразу же были бы зарегистрированы на наследника. В этом случае наследник должен представить юридические документы на имя умершего и доказательства в регистрационный орган, который входит в круг наследников (завещание в наследство по завещанию или подтверждение наличия степени родства или других обстоятельств, необходимых для завещания по закону). Поскольку закон о наследовании установил презумпцию принятия наследства, для ликвидации наследственных прав не требует доказательств принятия их, статья 1072 ГК РК, все выбранные наследники считаются доступ к наследству, независимо от того, известны их место или нет. При отсутствии сведений о местонахождении таких наследников остальные наследники исполнителя завещания и нотариуса обязаны принять разумные меры для установления их местонахождения и обращения к наследству. В течение 6 месяцев с момента, когда человек узнал или должен был узнать о своем призыве к наследству, отсутствующий наследник может отказаться от наследства. Если такой отказ не был получен, наследники должны сообщить о своем намерении произвести раздел наследства.

Если в течение трех месяцев со дня уведомления отсутствующего наследник не уведомит других наследников о своем желании вступить в соглашение о делении наследства, то остальные наследники вправе оформить раздел по соглашению между собой, выбрав причитающуюся долю отсутствующего наследника[7,57].

Если в течение одного года со дня открытия завещания положение отсутствующего наследника не установлено и нет информации о его отказе от наследства, то другие наследники вправе оформить раздел по соглашению между

собой, выбрав причитающуюся долю отсутствующего наследника. До момента фактического принятия наследства со стороны наследника отсутствует, есть проблема безопасности и сохранение права собственности на долю наследственной связано с ним. Потому что в противном случае он не устанавливается специальных правил, общие нормы об исполнении завещания или защиты и управления наследия должны быть применены к отношениям в экзамен по закону. Подводя итог данному исследованию можно сделать ряд выводов. Необходимо отметить, что законодательство Казахстана предусматривает обязательную нотариальную форму завещания. С просьбой удостоверить завещание граждане могут обратиться в любую государственную нотариальную контору или к любому частному нотариусу независимо от своего места жительства. Подчеркнем, что п.2 ст.6 Закона « О нотариате» устанавливает, что документы, удостоверенные государственным нотариусом или нотариусом, занимающимся частной практикой, имеют одинаковую юридическую силу. Все это приведет к значительному увеличению числа дел связанных с наследством как у нотариусов (составление завещаний, охрана наследства, и другие) так и в судах (споры о разделе наследства, о праве на обязательную долю в наследственном имуществе и, конечно же, о недействительности завещания). А анализ судебной практики по делам наследства говорит о том, что по-прежнему многие махинации, направленные на незаконное получение наследства связаны именно с этой статьей законодательства. Все вышесказанное еще раз подтверждает тезис о том, что законодательство должно развиваться в ногу со временем. Однако Гражданский кодекс не содержит ответа на вопрос, как долго должна осуществляться защита такого имущества. Бесконечно долго продолжаться не может, необходимо установить период, после которого должна быть определена судьба такого свойства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Диденко А.Г., Басин Ю.Г., Иоффе О.С. Гражданское право РК. Особенная часть. Учебник. -Алматы, 2002. - 938 с.
- 2 Гражданский кодекс РК (общая и особенная части). 27.12. 1994. // Информационно-правовая система «Параграф»
- 3 Никитюк П.С. Наследственное право и наследственные процессы. - Кишинев, 1973. - 119 с.
- 4 Закон Республики Казахстан «О нотариате». - Алматы: ЮРИСТ, 2006. - 48 с.
- 5 Жайлин Г.А. Гражданское право Республики Казахстан. - Алматы, 2015. - 338 с.
- 6 Пралиева Г.К. Гражданское право Республики Казахстан. - Алматы: ЮРИСТ, 2007. – 316 с.
- 7 Абдыкадыров Б.К. Гражданское право. - Алматы: ЮРИСТ, 2015. – 185 с.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(74)

Подписано в печать 05.04.2020г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 19,5. Тираж 500 экз. Заказ № 00017.

Адрес типографии:
г. Алматы, ул. Шарипова 120
. +7 (707) 214-02-50, +7 (777) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com